श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

नानापुराणान्तर्गतम्

ग्रन्थकर्ता- वेदव्यासः

सम्पादकः

सि. आर् प्रदीपसिंहाचार्यः, चतुर्वेदः

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

वसन्तकुञ्ज- नवदेहली

2024

विश्वविद्याग्रन्थमाला- 23

वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्

नानापुराणान्तर्गतं

श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

सम्पादकः

वि । प्रदीपसिंहाचार्यः चतुर्वेदः

प्रकाशकः

वेद-वेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्.

वसन्तकुञ्ज,नवदेहली.

2023

विश्वविद्याग्रन्थमाला- 23

भागवतमाहात्म्यम्

नानापुराणान्तर्गतम्

सम्पादकः : वि। प्रदीपसिंहाचार्यः चतुर्वेदः

प्रकाशनम् : वेद-वेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानम्.
वसन्तकुञ्ज, नवदेहली.

प्रथममुद्रणम् : 2023
ISBN : **978-81-961293-9-2**
पृष्ठसङ्ख्या : 8+ 130
प्रतयः : 250
मूल्यम् : 150 **रूप्यकाणि**
मुखचित्रविन्यासः रघुनन्दनः
मुद्रणालयः : वागर्थ. बेङ्गलूरु

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

Bhāgavatamāhātmyam

Edited by:

C. R. Pradeepa simha achaya, chaturveda.

Published by:

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Eetablished under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI
New Delhi) Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,
vasant Kunj, New Delhi-110070

2023

Vishvavidyagranthamala -23

Bhāgavatamāhātmyam

Edited by:

C. R. vd. **Pradeepa simha achaya, chaturveda**.

Published by:

Vedic Vedantic Studies & Research Institute

(Eetablished under SRI RAMA VITTALA SHIKSHANA SEVA SAMITI New Delhi) Sri Krishna Dhama, Plot No-3, Phase-II, Institutional Area,

ISBN : 978-81-961293-9-2

Edition: 2024

copies : 250

©: Publishers

Price: 60

pages 8+ 130

printed by: vagartha.Bangalore

जगद्गुरुश्रीमन्मध्वाचार्यमूलमहासंस्थानम्

पेजावरअधोक्षजमठः,उडुपी

अनुग्रहसन्देशः

श्रीमद्भागवतस्य भागवतस्य महिमानम् अज्ञात्वा तस्य प्रवेशः सुकरो न भवति। अतः भागवतस्य अलौकिकं महिमानं प्रकाशयन् "भागवतमाहात्म्यम्" इति ग्रन्थः सम्प्रति प्रकाश्यते इति ज्ञात्वा वयं भृशं मोदामहे।

विशेषतः पाद्मपुराणे तथा स्कान्दपुराणे तन्त्रशास्त्रेषु च भागवतस्य माहात्म्यं सविस्तरं वर्णितमस्ति। एताः कथाः न केवलम् ऐतिहासिक्यः, अपि त्वस्माकम् आन्तरिकसाधनायाः, तत्त्वज्ञानस्य च रहस्यं बोधयन्ति।

गोकर्णकथायाः सन्देशस्त्वयम् - अत्र वंशस्तम्भः (वेणुः) अस्माकम् अहङ्कारस्य, भौतिकदेहस्य च सङ्केतः। तत्रत्यानि सप्त पर्वाणि (ग्रन्थयः) अस्मदीयाः काम-क्रोध-लोभ-मोह-मद-मात्सर्य-अज्ञानाख्याः सप्त ग्रन्थयः । यदि दुराचारोपि मनुष्यः सविधि श्रद्धया भागवतश्रवणं करोति, तर्हि तन्नामामृतं हृदयग्रन्थिभेदं कृत्वा, तं जननमरणचक्रात् विमुच्य, भगवतः सन्निधिं प्रापयति इति भागवतस्यापारः महिमा।

अस्य ग्रन्थस्य सम्पादकानां, प्रकाशकानां, तथा श्रद्धया अस्य पठनादि च कुर्वतां सर्वेषामपि श्रीमन्मध्ववल्लभ-श्रीकृष्णस्य, अस्माकम् उपास्यमूर्तेः श्रीरामविट्ठलस्य च पूर्णानुग्रहः सदा भूयात् इति नारायणस्मरणपूर्वकं सानुग्रहं प्रार्थयामहे।

इत्यनेकनारायणस्मरणानि

श्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीपादाः

निदेशकवचनम्

भागवतामृतरसस्य पाने योग्यतां, श्रद्धां च जनयितुं भागवतस्य महिम्नः ज्ञानम् अत्यन्तम् आवश्यकम् । अतः एव अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' श्रीमद्भागवतस्य महिमानं प्रकटीकुर्वन् अयं "भागवतमाहात्म्यम्" इति ग्रन्थः विदुषां, भक्तानां च पुरतः सोत्साहं समुपस्थाप्यते ।

अस्मिन् ग्रन्थे पाद्म-स्कान्दपुराणाद्यन्तर्गत-माहात्म्यस्य अपूर्वः सङ्ग्रहः वर्तते । अत्रत्याः कथाः केवलम् आख्यायिकाः न सन्ति, अपि तु मानवानां हृदयग्रन्थिभेदनस्य, अज्ञाननाशस्य च तात्त्विकं सन्देशं ददति । पाद्मपुराणोक्ता कथा 'भक्तिरेव ज्ञानवैराग्ययोः जननी' इति बोधयति । भगवत्प्रेम्णा विना शुष्कं ज्ञानं, वैराग्यं च जीवस्य उद्धाराय न कल्पते इति अत्रत्यः सन्देशः । तथैव स्कान्दपुराणोक्ता धुन्धुकारिणः कथा 'भागवतश्रवणेन अहङ्काररूपिणः वंशस्तम्भस्य (वेणोः) सप्तग्रन्थीनां भेदनं भवति' इति महत्तत्त्वं प्रकाशयति ।

एतादृशस्य तत्त्वज्ञानपूर्णस्य ग्रन्थस्य प्रकाशनं संस्थायाः महद्भाग्यम् । अस्य पुनीतकार्यस्य कृते स्वकीयम् 'अनुग्रहसन्देशं' प्रदाय अस्मान् अनुगृहीतवद्भ्यः, अस्माकं मार्गदर्शकेभ्यः, श्रीपेजावरमठाधीश्वरेभ्यः उडुपी-श्रीकृष्णपूजापर्याय पीठाधीश्वरेभ्यः परमपूज्य श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणेभ्यः संस्थायाः पक्षतः सविनयं साष्टाङ्गप्रणामान्, कृतज्ञतां च निवेदयामि ।

तथैव, अस्य ग्रन्थस्य सम्पादनकार्यं महता परिश्रमेण कृतवद्भ्यः विद्वद्भ्यः श्रीप्रदीपसिंहाचार्येभ्यः अभिनन्दनानि । तेषां इयं निस्वार्थशास्त्रसेवा सर्वथा श्लाघनीया ।अनेन ग्रन्थेन वाचकवृन्दस्य हृदये भागवतं प्रति दृढा भक्तिः, तत्त्वजिज्ञासा च उत्पद्यताम् इति श्रीहरिगुरुचरणौ प्रार्थये ।

डा. विठोबाचार्यः

सम्पादकीयम्

शुकमुखामृतद्रवसंयुतं श्रीमद्भागवतं नाम परमहंसानां संहिता, कलियुगे मोक्षसाधकानां कृते साक्षात् कल्पवृक्षश्च वर्तते। अस्य महाग्रन्थस्य रसपानात् पूर्वं तस्य अलौकिकं महिमानं ज्ञातुं तन्माहात्म्यश्रवणम् अत्यन्तम् आवश्यकम्। अद्य 'वेदवेदान्ताध्ययनशोधसंस्थानेन' प्रकाश्यमानः अयं "भागवतमाहात्म्यम्" इति ग्रन्थः न केवलं पाद्म-स्कान्दपुराणयोः कथाभिः युक्तः, अपि तु कैश्चित् अपूर्वैः, विरलैः गौरीतन्त्र-कौशिकसंहिताद्युक्तमाहात्म्यैरप्यलङ्कृतः सन् सहृदयानां पुरतः समुपतिष्ठते।

अस्मिन् ग्रन्थे सर्वविदितस्य पाद्मपुराणोक्तेन तथा (भक्ति-ज्ञान-वैराग्याणां कथा), स्कान्दपुराणोक्तेन (गोकर्ण-धुन्धुकारिणोः कथा) माहात्म्येन साकं, इतोऽपि द्वे अपूर्वे माहात्म्ये सविस्तरं सम्पादिते स्तः -

१. कौशिकसंहितोक्तं भागवतमाहात्म्यम्:

कौशिकसंहितायां वर्णितं माहात्म्यम् अत्यन्तं नियमप्रधानं, साधनमार्ग-दर्शकं च वर्तते। अत्र भागवतपठनस्य क्रियमाणानि आह्निकानि, श्रवणस्य नियमाः, तथा वक्तुः श्रोतुश्च लक्षणानि अतीव सूक्ष्मया दृष्ट्या निरूपितानि सन्ति। "कलियुगे भगवत्प्राप्तये भागवतमेव अमोघं साधनम्" इति दृढयन् अयं भागः, सप्ताहरूपेण, मासरूपेण वा भागवतश्रवणं कथं करणीयम् इति शास्त्रोक्तं विधिं स्पष्टीकरोति।

२. गौरीतन्त्रोक्तं भागवतमाहात्म्यम्:

अस्य ग्रन्थस्य अन्यद् विशिष्टम् आकर्षणं नाम गौरीतन्त्रोक्तं माहात्म्यम्। तन्त्रशास्त्रदृष्ट्या भागवतं न केवलं कथाग्रन्थः, अपितु साक्षात् 'मन्त्रस्वरूपः'। गौरीतन्त्रे भागवतस्य द्वादशस्कन्धानां मन्त्रात्मकं रहस्यं, एकैकस्य श्लोकस्य

जपेन उत्पद्यमाना आध्यात्मिकशक्तिः, कुण्डलिनीजागरणे तस्य प्रभावश्च अतीव गूढतया निरूपितः। भागवतस्य पारायणेन आन्तरिकशुद्धिः, पापक्षयश्च कथं भवतीति अत्र सुष्ठु विवृतम्।

एतादृशानां विरलानां, गूढार्थानां च ग्रन्थानां सम्पादनं न सुकरम्। कौशिकसंहितायाः, गौरीतन्त्रस्य च सङ्ग्रहः अपूर्वोत्र। अनेन सम्पादनकार्येण भागवतप्रतिपाद्यश्रीकृष्णः प्रीतो भवत्विति प्रार्थये

कृतज्ञतासमर्पणम्:

सम्पादनादिकर्मणि प्रेरणास्रोतोभूताः माम् अनुगृह्य आशिषं दत्तवन्तः मद्गुरवः श्रीपेजावरमठाधीश्वराः, परमपूज्य श्रीश्रीविश्वप्रसन्नतीर्थश्रीचरणाः। तेषां "ज्ञानसङ्ग्रहः, शास्त्रसंरक्षणं च भवेत्" इति आज्ञाम् सदा शिरसा वहामि। तेषां पादपद्मयोः सश्रद्धं साष्टाङ्गप्रणामान् समर्पयामि।

तथैव, अस्य विरलग्रन्थस्य सम्पादनसेवावसरं दत्तवद्भ्यः, सर्वदा प्रोत्साहनं कुर्वद्भ्यः 'वेदवेदान्ताध्ययन-शोधसंस्थानस्य' निदेशकेभ्यः विद्वान् श्रीविठोबाचार्येभ्यः सविनयं कार्तज्ञ्यं निवेदयामि। अनेन अपूर्वग्रन्थराजस्य परिशीलनेन वाचकानां भागवतपाराणादिकर्मणि प्रीतिः, भगवति भक्तिः, ज्ञानं, विषयेषु वैराग्यं च वर्धताम्, श्रीहरिवायुगुरुचरणानां अनुग्रहश्च सदा भवेत् इति प्रार्थये।

विद्वद्वशंवदः
सि.आर्. प्रदीपसिंहाचार्यः चतुर्वेदः

विषयानुक्रमणिका

पद्मपुराणान्तर्गतं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् 1

अथ प्रथमाध्यायः 1

अथ द्वितीयाध्यायः 9

अथ तृतीयाध्यायः 17

अथ चतुर्थाध्यायः 24

अथ पञ्चमाध्यायः 33

अथ षष्ठाध्यायः 41

स्कान्दपुराणान्तर्गतं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यं

प्रथमाध्यायः 53

द्वितीयाध्यायः 57

तृतीयोऽध्यायः 61

चतुर्थाध्यायः 68

कौशिकसंहितीयं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यं

प्रथमाध्यायः 74

द्वितीयाध्यायः 77

तृतीयाध्यायः 84

गौरीतन्त्रोक्तं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

प्रथमः पटलः 116

द्वितीयः पटलः 118

तृतीयः पटलः 121

चतुर्थः पटलः 124

पद्मपुराणान्तर्गतं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम्

अथ प्रथमाध्यायः

सच्चिदानन्दरूपाय विश्वोत्पत्त्यादिहेतवे ।
तापत्रयविनाशाय श्रीकृष्णाय वयं नुमः ॥ १ ॥

यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरहकातर आजुहाव ।
पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोऽस्मि ॥

नैमिशे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम् ।
कथामृतरसास्वादकुशलः शौनकोऽब्रवीत् ॥ ३ ॥

शौनक उवाच

अज्ञानध्वान्तविध्वंसकोटिसूर्यसमप्रभ ।
सूताख्याहि कथासारं मम कर्णरसायनम् ॥ ४ ॥

भक्तिज्ञानविरागाप्तो विवेको वर्धते महान् ।
मायामोहनिरासश्च वैष्णवैः क्रियते कथम् ॥ ५ ॥

इह घोरे कलौ प्रायो जीवश्चासुरतां गतः ।
क्लेशाक्रान्तस्य तस्यैव शोधने किं परायणम् ॥ ६ ॥

श्रेयसां यद्भवेच्छ्रेयः पावनानां च पावनम् ।
कृष्णप्राप्तिकरं शश्वत्साधनं तद् वदाधुना ॥ ७ ॥

चिन्तामणिर्लोकसुखं सुरद्रुः स्वर्गसम्पदम् ।
प्रयच्छति गुरुः प्रीतो वैकुण्ठं योगिदुर्लभम् ॥ ८ ॥

सूत उवाच

प्रीतिः शौनक चित्ते ते ह्यतो वच्मि विचार्य च ।

सर्वसिद्धान्तनिष्पन्नं संसारभयनाशनम् ॥ ९ ॥
भक्त्योघवर्धनं यच्च कृष्णसन्तोषहेतुकम् ।
तदहं तेऽभिधास्यामि सावधानतया शृणु ॥ १० ॥
कालव्यालमुखग्रासत्रासनिर्णाशहेतवे ।
श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलौ कीरेण भाषितम् ॥ ११ ॥
एतस्मादपरं किञ्चिन्मनःशुद्ध्यै न विद्यते ।
जन्मान्तरे भवेत् पुण्यं तदा भागवतं लभेत् ॥ १२ ॥
परीक्षिते कथां वक्तुं सभायां संस्थिते शुके ।
सुधाकुम्भं गृहीत्वैव देवास्तत्र समागमन् ॥ १३ ॥
शुकं नत्वाऽवदन् सर्वे स्वकार्यकुशलाः सुराः ।
कथासुधां प्रयच्छस्व गृहीत्वैव सुधामिमाम् ॥ १४ ॥
एवं विनिमये जाते सुधा राज्ञा प्रपीयताम् ।
प्रपास्यामो वयं सर्वे श्रीमद्भागवतामृतम् ॥ १५ ॥
क्व सुधा क्व कथा लोके क्व काचः क्व मणिर्महान् ।
ब्रह्मरातो विचार्यैवं तदा देवाञ्जहास ह ॥ १६ ॥
अभक्तांस्तांश्च विज्ञाय न ददौ स कथामृतम् ।
श्रीमद्भागवती वार्ता सुराणामपि दुर्लभा ॥ १७ ॥
राज्ञो मोक्षं तथा वीक्ष्य पुरा धाताऽपि विस्मितः ।
सत्यलोके तुलां बद्ध्वाऽतोलयत्साधनान्यजः ॥ १८ ॥
लघून्यन्यानि जातानि गौरवेण इदं महत् ।
तदा ऋषिगणाः सर्वे विस्मयं परमं ययुः ॥ १९ ॥
मेनिरे भगवद्रूपं शास्त्रं भागवतं कलौ ।

पठनाच्छ्रवणात् सद्यो वैकुण्ठफलदायकम् ॥ २० ॥
सप्ताहेन श्रुतं चैतत् सर्वथा मुक्तिदायकम् ।
सनकाद्यैः पुरा प्रोक्तं नारदाय दयापरैः ॥ २१ ॥
यद्यपि ब्रह्मसम्बन्धाच्छ्रुतमेतत् सुरर्षिणा ।
सप्ताहश्रवणविधिः कुमारैस्तस्य भाषितः ॥ २२ ॥

शौनक उवाच

लोकविग्रहमुक्तस्य नारदस्यास्थिरस्य च ।
विधिश्रवे कुतः प्रीतिः संयोगः कुत्र तैः सह ॥ २३ ॥

सूत उवाच

अत्र ते कीर्तयिष्यामि भक्तियुक्तं कथानकम् ।
शुकेन मम यत् प्रोक्तं रहः शिष्यं विचार्य च ॥ २४ ॥
एकदा हि विशालायां चत्वार ऋषयोऽमलाः ।
सत्सङ्गार्थं समायाता ददृशुस्तत्र नारदम् ॥ २५ ॥

कुमारा ऊचुः

कथं ब्रह्मन् दीनमुखः कुतश्चिन्तातुरो भवान् ।
त्वरितं गम्यते कुत्र कुतश्चागमनं तव ॥ २६ ॥
इदानीं शून्यचित्तोऽसि गतवित्तो यथा जनः ।
तवेदं मुक्तसङ्गस्य नोचितं वद कारणम् ॥ २७ ॥

नारद उवाच

अहं तु पृथिवीं यातो ज्ञात्वा सर्वोत्तमामिति ।
पुष्करं च प्रयागं च काशीं गोदावरीं तथा ॥ २८ ॥
हरिक्षेत्रं कुरुक्षेत्रं श्रीरङ्गं सेतुबन्धनम् ।

एवमादिषु तीर्थेषु भ्रममाण इतस्ततः ॥ २९ ॥
नापश्यं कुत्रचिच्छर्म मनस्सन्तोषकारकम् ।
कलिनाऽधर्ममित्रेण धरेयं बाधिताधुना ॥ ३० ॥
सत्यं नास्ति तपः शौचं दया दानं न विद्यते ।
उदरम्भरिणो जीवा वराकाः कूटभाषिणः ॥ ३१ ॥
मन्दाः सुमन्दमतयो मन्दभाग्या ह्युपद्रुताः ।
पाखण्डनिरताः सन्तो विरक्ताः सपरिग्रहाः ॥ ३२ ॥
तरुणीप्रभुता गेहे श्यालको बुद्धिदायकः ।
कन्याविक्रयिणो लोभाद्दम्पतीनां च कल्कनम् ॥ ३३ ॥
आश्रमा यवनै रुद्धास्तीर्थानि सरितस्तथा ।
देवतायतनान्यत्र दुष्टैर्नष्टानि भूरिशः ॥ ३४ ॥
न योगी नैव सिद्धो वा न ज्ञानी सत्क्रियो नरः ।
कलिदावानलेनाद्य साधनं भस्मतां गतम् ॥ ३५ ॥
अट्टशूला जनपदाः शिवशूला द्विजातयः ।
कामिन्यः केशशूलिन्यः सम्भवन्ति कलाविह ॥ ३६ ॥
एवं पश्यन् कलेर्दोषान् पर्यटन्नवनीमहम् ।
यामुनं तटमापन्नो यत्र लीला हरेरभूत् ॥ ३७ ॥
तत्राश्चर्यं मया दृष्टं श्रूयतां तन्मुनीश्वराः ।
एका तु तरुणी तत्र निषण्णा खिन्नमानसा ॥ ३८ ॥
वृद्धौ द्वौ पतितौ पार्श्वे निःश्वसन्तावचेतनौ ।
शुश्रूषन्ती प्रबोधन्ती रुदती च तयोः पुरः ॥ ३९ ॥
दशदिक्षु निरीक्षन्ती रक्षितारं निजं वपुः ।

वीज्यमाना शतस्त्रीभिर्बोध्यमाना मुहुर्मुहुः ॥ ४० ॥

दृष्ट्वा दूराद् गतः सोऽहं कौतुकेन तदन्तिकम् ।
मां दृष्ट्वा चोत्थिता बाला विह्वला चाब्रवीद् वचः ॥ ४१ ॥

बालोवाच

भो भोः साधो क्षणं तिष्ठ मच्चिन्तामपि नाशय ।
दर्शनं तव लोकस्य सर्वथाघहरं परम् ॥ ४२ ॥

बहुधा तव वाक्येन दुःखशान्तिर्भविष्यति ।
यदा भाग्यं भवेद् भूरि भवतो दर्शनं तदा ॥ ४३ ॥

नारद उवाच

कासि त्वं काविमौ चेमा नार्यः काः पद्मलोचनाः ।
वद देवि सविस्तारं स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ ४४ ॥

बालोवाच

अहं भक्तिरिति ख्याता इमौ मे तनयौ मतौ ।
ज्ञानवैराग्यनामानौ कालयोगेन जर्जरौ ॥ ४५ ॥

गङ्गाद्याः सरितश्चेमा मत्सेवार्थं समागताः ।
तथापि न च मे श्रेयः सेवितायाः सुरैरपि ॥ ४६ ॥

इदानीं शृणु मद्वार्तां सचित्तस्त्वं तपोधन ।
वार्ता मे वितताप्यस्ति तां श्रुत्वा सुखमावह ॥ ४७ ॥

उत्पन्ना द्रविडे साहं वृद्धिं कर्णाटके गता ।
क्वचित्क्वचिन्महाराष्ट्रे गुर्जरे जीर्णतां गता ॥ ४८ ॥

तत्र घोरकलेर्योगात् पाखण्डैः खण्डिताङ्गका ।
दुर्बलाऽहं चिरं याता पुत्राभ्यां सह मन्दताम् ॥ ४९ ॥

वृन्दावनं पुनः प्राप्य नवीनेव सुरूपिणी ।
जाताहं युवती सम्यक् प्रेष्ठरूपा तु साम्प्रतम् ॥ ५० ॥

इमौ तु शयितावत्र सुतौ मे क्लिश्यतः श्रमात् ।
इदं स्थानं परित्यज्य विदेशं गम्यते मया ॥ ५१ ॥

जरठत्वं समायातौ तेन दुःखेन दुःखिता ।
साहं तु तरुणी कस्मात् सुतौ वृद्धाविमौ कुतः ॥ ५२ ॥

त्रयाणां सहचारित्वाद्वैपरीत्यं कुतः स्थितम् ।
घटते जरठा माता तरुणौ तनयाविति ॥ ५३ ॥

अतः शोचामि चात्मानं विस्मयाविष्टमानसा ।
वद योगनिधे धीमन् कारणं चात्र किं भवेत् ॥ ५४ ॥

नारद उवाच

ज्ञानेनात्मनि पश्यामि सर्वमेतत्तवानघे ।
न विषादस्त्वया कार्यो हरिः शं ते करिष्यति ॥ ५५ ॥

सूत उवाच

क्षणमात्रेण तज्ज्ञात्वा वाक्यमूचे मुनीश्वरः ॥ ५६ ॥

नारद उवाच

शृणुष्वावहिता बाले युगोऽयं दारुणः कलिः ।
तेन लुप्तः सदाचारो योगमार्गस्तपांसि च ॥ ५७ ॥

जना अघासुरायन्ते शाठ्यदुष्कर्मकारिणः ।
इह सन्तो विषीदन्ति प्रहृष्यन्ति ह्यसाधवः ।
धत्ते धैर्यं तु यो धीमान् स धीरः पण्डितोऽथवा ॥ ५८ ॥

अस्पृश्यानवलोक्येयं शेषभारकरी धरा ।

वर्षे वर्षे क्रमाज्जाता मङ्गलं नापि दृश्यते ॥ ५९ ॥

न त्वामपि सुतैः साकं कोऽपि पश्यति साम्प्रतम् ।
उपेक्षितानुरागान्धैर्जर्जरत्वेन संस्थिता ॥ ६० ॥

वृन्दावनस्य संयोगात् पुनस्त्वं तरुणी नवा ।
धन्यं वृन्दावनं तेन भक्तिर्नृत्यति यत्र च ॥ ६१ ॥

अत्रेमौ ग्राहकाभावान्न जरामपि मुञ्चतः ।
किञ्चिदात्मसुखेनेह प्रसुप्तिर्मन्यतेऽनयोः ॥ ६२ ॥

भक्तिरुवाच

कथं परीक्षिता राज्ञा स्थापितो ह्यशुचिः कलिः ।
प्रवृत्ते तु कलौ सर्वसारः कुत्र गतो महान् ॥ ६३ ॥

करुणापरेण हरिणाऽप्यधर्मः कथमीक्ष्यते ।
इमं मे संशयं छिन्धि त्वद्वाचा सुखिताऽस्म्यहम् ॥ ६४ ॥

नारद उवाच

यदि पृष्टस्त्वया बाले प्रेमतः श्रवणं कुरु ।
सर्वं वक्ष्यामि ते भद्रे कश्मलं ते गमिष्यति ॥ ६५ ॥

यदा मुकुन्दो भगवान् क्ष्मां त्यक्त्वा स्वपदं गतः ।
तद्दिनात् कलिरायातः सर्वसाधनबाधकः ॥ ६६ ॥

दृष्टे दिग्विजये राज्ञा दीनवच्छरणं गतः ।
न मया मारणीयोऽयं सारङ्ग इव सारभुक् ॥ ६७ ॥

यत्फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना ।
तत्फलं लभते सम्यक्कलौ केशवकीर्तनात् ॥ ६८ ॥

एकाकारं कलिं दृष्ट्वा सारवत्सारनीरसम् ।

विष्णुरातः स्थापितवान् कलिजानां सुखाय च ॥ ६९ ॥

कुकर्माचरणात् सारः सर्वतो निर्गतोऽधुना ।
पदार्थाः संस्थिता भूमौ बीजहीनास्तुषा यथा ॥ ७० ॥

विप्रैर्भागवती वार्ता गेहे गेहे जने जने ।
कारिता कर्णलोभेन कथासारस्ततो गतः ॥ ७१ ॥

अत्युग्रभूरिकर्माणो नास्तिका रौरवा जनाः ।
तेऽपि तिष्ठन्ति तीर्थेषु तीर्थसारस्ततो गतः ॥ ७२ ॥

कामक्रोधमहालोभतृष्णाव्याकुलचेतसः ।
तेऽपि तिष्ठन्ति तपसि तपःसारस्ततो गतः ॥ ७३ ॥

मनसश्चाजयाल्लोभाद्दम्भात् पाखण्डसंश्रयात् ।
शास्त्रानभ्यसनाच्चैव ध्यानयोगफलं गतम् ॥ ७४ ॥

पण्डितास्तु कलत्रेण रमन्ते महिषा इव ।
पुत्रस्योत्पादने दक्षा अदक्षा मुक्तिसाधने ॥ ७५ ॥

न हि वैष्णवता कुत्र सम्प्रदायपुरःसरा ।
एवं प्रलयतां प्राप्तो वस्तुसारः स्थले स्थले ॥ ७६ ॥

अयं तु युगधर्मो हि वर्तते कस्य दूषणम् ।
अतस्तु पुण्डरीकाक्षः सहते निकटे स्थितः ॥ ७७ ॥

सूत उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मयं परमं गता ।
भक्तिरूचे वचो भूयः श्रूयतां तच्च शौनक ॥ ७८ ॥

भक्तिरुवाच

सुरर्षे त्वं हि धन्योऽसि मद्भाग्येन समागतः ।

साधूनां दर्शनं लोके सर्वसिद्धिकरं परम् ॥ ७९ ॥

जयति जगति मायां यस्य कायाधवस्ते
वचनरचनमेकं केवलं चाकलय्य ।
ध्रुवपदमपि यातो यत्कृपातो ध्रुवोऽयं
सकलकुशलपात्रं ब्रह्मपुत्रं नताऽस्मि ॥ ८० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये भक्तिनारदसमागमो नाम प्रथमाध्यायः ॥

अथ द्वितीयाध्यायः

नारद उवाच

वृथा खेदयसे बाले अहो चिन्तातुरा कथम् ।
श्रीकृष्णचरणाम्भोजं स्मर दुःखं गमिष्यति ॥ १ ॥

द्रौपदी च परित्राता येन कौरवकश्मलात् ।
पालिता गोपसुन्दर्यः स कृष्णः क्वापि नो गतः ॥ २ ॥

त्वं तु भक्तिः प्रिया तस्य सततं प्राणतोऽधिका ।
त्वयाऽऽहूतस्तु भगवान् याति नीचगृहेष्वपि ॥ ३ ॥

सत्यादित्रियुगे बोधवैराग्यौ मुक्तिसाधकौ ।
कलौ तु केवला भक्तिब्रह्मसायुज्यकारिणी ॥ ४ ॥

इति निश्चित्य चिद्रूपः सद्रूपां त्वां ससर्ज हि ।
परमानन्दचिन्मूर्तिः सुन्दरीं कृष्णवल्लभाम् ॥ ५ ॥

बद्धाऽञ्जलिं त्वया पृष्टं किं करोमीति चैकदा ।
त्वां तदाऽऽज्ञापयत् कृष्णो मद्भक्तान् पोषयेति च ॥ ६ ॥

अङ्गीकृतं त्वया तद्वै प्रसन्नोऽभूद्धरिस्तदा ।
मुक्तिं दासीं ददौ तुभ्यं ज्ञानवैराग्यकाविमौ ॥ ७ ॥
पोषणं स्वेन रूपेण वैकुण्ठे त्वं करोषि च ।
भूमौ भक्तविपोषाय छायारूपं त्वया कृतम् ॥ ८ ॥
मुक्तिं ज्ञानं विरक्तिं च सह कृत्वा गता भुवि ।
कृतादिद्वापरस्यान्तं महानन्देन संस्थिता ॥ ९ ॥
कलौ मुक्तिः क्षयं प्राप्ता पाखण्डामयपीडिता ।
त्वदाज्ञया गता शीघ्रं वैकुण्ठं पुनरेव सा ॥ १० ॥
स्मृता त्वयापि चात्रैव मुक्तिरायाति याति च ।
पुत्रीकृत्य त्वयेमौ च पार्श्वे स्वस्यैव रक्षितौ ॥ ११ ॥
उपेक्षातः कलौ मन्दौ वृद्धौ जातौ सुतौ तव ।
तथापि चिन्तां मुञ्च त्वमुपायं चिन्तयाम्यहम् ॥ १२ ॥
कलिना सदृशः कोऽपि युगो नास्ति वरानने ।
तस्मिंस्त्वां स्थापयिष्यामि गेहे गेहे जने जने ॥ १३ ॥
अन्यधर्मांस्तिरस्कृत्य पुरस्कृत्य महोत्सवान् ।
तदा नाहं हरेर्दासो लोके त्वां न प्रवर्तये ॥ १४ ॥
त्वदन्विताश्च ये जीवा भविष्यन्ति कलाविह ।
पापिनोऽपि गमिष्यन्ति निर्भयं कृष्णमन्दिरम् ॥ १५ ॥
येषां चित्ते वसेद् भक्तिः सर्वदा प्रेमरूपिणी ।
न ते पश्यन्ति कीनाशं स्वप्नेऽप्यमलमूर्तयः ॥ १६ ॥
न प्रेतो न पिशाचो वा राक्षसो वासुरोऽपि वा ।
भक्तियुक्तमनस्कानां स्पर्शने न प्रभुर्भवेत् ॥ १७ ॥

न तपोभिर्न वेदैश्च न ज्ञानेनापि कर्मणा ।
हरिर्हि साध्यते भक्त्या प्रमाणं तत्र गोपिकाः ॥ १८ ॥

नृणां जन्मसहस्रेण भक्तौ प्रीतिर्हि जायते ।
कलौ भक्तिः कलौ भक्तिर्भक्त्या कृष्णः पुरःस्थितः ॥ १९ ॥

भक्तिद्रोहकरा ये च ते सीदन्ति जगत्त्रये ।
दुर्वासा दुःखमापन्नः पुरा भक्तविनिन्दकः ॥ २० ॥

अलं व्रतैरलं तीर्थैरलं योगैरलं मखैः ।
अलं ज्ञानकथालापैर्भक्तिरेकैव मुक्तिदा ॥ २१ ॥

सूत उवाच

इति नारदनिर्णीतं स्वमाहात्म्यं निशम्य सा ।
सर्वाङ्गपुष्टिसंयुक्ता नारदं वाक्यमब्रवीत् ॥ २२ ॥

अहो नारद धन्योऽसि प्रीतिस्ते मयि निश्चला ।
न कदाचिद् विमुञ्चामि चित्ते स्थास्यामि सर्वदा ॥ २३ ॥

कृपालुना त्वया साधो मद्बाधा ध्वंसिता क्षणात् ।
पुत्रयोश्चेतना नास्ति ततो बोधय बोधय ॥ २४ ॥

सूत उवाच

तस्या वचः समाकर्ण्य कारुण्यं नारदो गतः ।
तयोर्बोधनमारेभे कराग्रेण विमर्दयन् ॥ २५ ॥

मुखं संयोज्य कर्णान्ते शब्दमुच्चैः समुच्चरन् ।
ज्ञान प्रबुध्यतां शीघ्रं रे वैराग्य प्रबुध्यताम् ॥ २६ ॥

वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैर्मुहुर्मुहुः ।
बोध्यमानौ तदा तेन कथञ्चिच्चोत्थितौ बलात् ॥ २७ ॥

नेत्रैरनवलोकन्तौ जृम्भन्तौ सालसावुभौ ।
बकवत्पलितौ प्रायः शुष्ककाष्ठसमाङ्गकौ ॥ २८ ॥

क्षुत्क्षामौ तौ निरीक्ष्यैव पुनः स्वापपरायणौ ।
ऋषिश्चिन्तापरो जातः किं विधेयं मयेति च ॥ २९ ॥

अहो निद्रा कथं याति वृद्धत्वं च महत्तरम् ।
चिन्तयन्निति गोविन्दं स्मारयामास भार्गव ॥ ३० ॥

व्योमवाणी तदैवाभून्मा ऋषे खिद्यतामिति ।
उद्यमः सफलस्तेऽयं भविष्यति न संशयः ॥ ३१ ॥

एतदर्थं तु सत्कर्म सुरर्षे त्वं समाचर ।
तत्ते कर्माभिधास्यन्ति साधवः साधुभूषणाः ॥ ३२ ॥

सत्कर्मणि कृते तस्मिन् सनिद्रा वृद्धताऽनयोः ।
गमिष्यति क्षणाद्भक्तिः सर्वतः प्रसरिष्यति ॥ ३३ ॥

इत्याकाशवचः स्पष्टं तत्सर्वैरपि विश्रुतम् ।
नारदो विस्मयं लेभे नेदं ज्ञातमिति ब्रुवन् ॥ ३४ ॥

नारद उवाच

अनयाऽऽकाशवाण्यापि गोप्यत्वेन निरूपितम् ।
किं वा तत्साधनं कार्यं येन कार्यं भवेत्तयोः ॥ ३५ ॥

क्व भविष्यन्ति सन्तस्ते कथं दास्यन्ति साधनम् ।
मयाऽत्र किं प्रकर्तव्यं यदुक्तं व्योमभाषया ॥ ३६ ॥

सूत उवाच

तत्र द्वावपि संस्थाप्य निर्गतो नारदो मुनिः ।
तीर्थं तीर्थं विनिष्क्रम्य पृच्छन् मार्गे मुनीश्वरान् ॥ ३७ ॥

वृत्तान्तः श्रूयते सर्वैः किञ्चिन्निश्चित्य नोच्यते ।
असाध्यं केचन प्रोचुर्दुर्ज्ञेयमिति चापरे ॥ ३८ ॥

मूकीभूतास्तथाऽन्ये तु कियन्तस्तु पलायिताः ।
हाहाकारो महानासीत् त्रैलोक्ये विस्मयावहः ।
वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैर्विबोधितम् ॥ ३९ ॥

भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्ठत् त्रिकं यदा ।
उपायो नापरोऽस्तीति कर्णे कर्णेऽजपञ्जनाः ॥ ४० ॥

योगिना नारदेनापि स्वयं न ज्ञायते तु यत् ।
तत्कथं शक्यते वक्तुमितरैरिह मानुषैः ॥ ४१ ॥
एवमृषिगणैः पृष्टैर्निर्णीयोक्तं दुरासदम् ॥ ४२ ॥

ततश्चिन्तातुरः सोऽथ बदरीवनमागतः ।
तपश्चरामि चात्रेति तदर्थं कृतनिश्चयः ॥ ४३ ॥

तावद्ददर्श पुरतः सनकादीन् मुनीश्वरान् ।
कोटिसूर्यसमाभासानुवाच मुनिसत्तमः ॥ ४४ ॥

नारद उवाच

इदानीं भूरिभाग्येन भवद्भिः सङ्गमोऽभवत् ।
कुमारा ब्रुवतां शीघ्रं कृपां कृत्वा ममोपरि ॥ ४५ ॥

भवन्तो योगिनः सर्वे बुद्धिमन्तो बहुश्रुताः ।
पञ्चहायनसंयुक्ता पूर्वेषामपि पूर्वजाः ॥ ४६ ॥

सदा वैकुण्ठनिलया हरिकीर्तनतत्पराः ।
लीलामृतरसोन्मत्ताः कथामात्रैकजीविनः ॥ ४७ ॥

हरिः शरणमेवं हि नित्यं येषां मुखे वचः ।

अतः कालसमादिष्टा जरा युष्मान्न बाधते ॥ ४८ ॥

येषां भ्रूभङ्गमात्रेण द्वारपालौ हरेः पुरा ।
भूमौ निपतितौ सद्यो यत्कृपातः पुरं गतौ ॥ ४९ ॥

अहो भाग्यस्य योगेन दर्शनं भवतामिह ।
अनुग्रहस्तु कर्तव्यो मयि दीने दयापरैः ॥ ५० ॥

अशरीरगिरोक्तं यत् तत् किं साधनमुच्यताम् ।
अनुष्ठेयं कथं तावत् प्रब्रुवन्तु सविस्तरम् ॥ ५१ ॥

भक्तिज्ञानविरागाणां सुखमुत्पद्यते कथम् ।
स्थापनं सर्ववर्णेषु प्रेमपूर्वं प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥

कुमारा ऊचुः

मा चिन्तां कुरु देवर्षे हर्षं चित्ते समावह ।
उपायः सुखसाध्योऽत्र वर्तते पूर्व एव हि ॥ ५३ ॥

अहो नारद धन्योऽसि विरक्तानां शिरोमणिः ।
सदा श्रीकृष्णदासानामग्रणीर्योगभास्करः ॥ ५४ ॥

त्वयि चित्रं न मन्तव्यं भक्त्यर्थमनुवर्तिनि ।
घटते कृष्णदासस्य भक्तेः संस्थापना सदा ॥ ५५ ॥

ऋषिभिर्बहवो लोके पन्थानः प्रकटीकृताः ।
श्रमसाध्याश्च ते सर्वे प्रायः स्वर्गफलप्रदाः ॥ ५६ ॥

वैकुण्ठसाधकः पन्थाः स तु गोप्यो हि वर्तते ।
तस्योपदेष्टा पुरुषः प्रायो भाग्येन लभ्यते ॥ ५७ ॥

सत्कर्म तव निर्दिष्टं व्योमवाचा तु यत्पुरा ।
तदुच्यते शृणुष्वाद्य स्थिरचित्तः प्रसन्नधीः ॥ ५८ ॥

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा योगयज्ञास्तथापरे ।
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च ते तु कर्मविसूचकाः ॥ ५९ ॥

सत्कर्मसूचको नूनं ज्ञानयज्ञः स्मृतो बुधैः ।
श्रीमद्भागवतालापः स तु गीतः शुकादिभिः ॥ ६० ॥

भक्तिज्ञानविरागाणां तद्घोषेण बलं महत् ।
व्रजिष्यति द्वयोः कष्टं सुखं भक्तेर्भविष्यति ॥ ६१ ॥

प्रलयं हि गमिष्यन्ति श्रीमद्भागवतध्वनेः ।
कलेर्दोषा इमे सर्वे सिंहशब्दाद् वृका इव ॥ ६२ ॥

ज्ञानवैराग्यसंयुक्ता भक्तिः प्रेमरसावहा ।
प्रतिगेहं प्रतिजनं ततः क्रीडां करिष्यति ॥ ६३ ॥

नारद उवाच

वेदवेदान्तघोषैश्च गीतापाठैः प्रबोधितम् ।
भक्तिज्ञानविरागाणां नोदतिष्ठत् त्रिकं यदा ॥ ६४ ॥

श्रीमद्भागवतालापात् तत् कथं बोधमेष्यति ।
तत्कथासु तु वेदार्थः श्लोके श्लोके पदे पदे ॥ ६५ ॥

छिन्दन्तु संशयं ह्येनं भवन्तोऽमोघदर्शनाः ।
विलम्बो नात्र कर्तव्यः शरणागतवत्सलाः ॥ ६६ ॥

कुमारा ऊचुः

वेदोपनिषदां साराज्जाता भागवती कथा ।
अत्युत्तमा ततो भाति पृथग्भूता फलाकृतिः ॥ ६७ ॥

आमूलाग्रं रसस्तिष्ठन्नास्ते न स्वाद्यते यथा ।
स भूयः सम्पृथग्भूतः फले विश्वमनोहरः ॥ ६८ ॥

यथा दुग्धे स्थितं सर्पिर्न स्वादायोपकल्पते ।
पृथग्भूतं हि तद्गव्यं देवानां रसवर्धनम् ॥ ६९ ॥

इक्षूणामपि मध्यान्तं शर्करा व्याप्य तिष्ठति ।
पृथग्भूता च सा मिष्टा तथा भागवती कथा ॥ ७० ॥

इदं भागवतं नाम पुराणं ब्रह्मसम्मितम् ।
भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनाय प्रकाशितम् ॥ ७१ ॥

वेदान्तवेदसुस्नाते गीताया अपि कर्तरि ।
परितापवति व्यासे मुह्यत्यज्ञानसागरे ॥ ७२ ॥

तदा त्वया पुरा प्रोक्तं चतुःश्लोकसमन्वितम् ।
तदीयश्रवणात् सद्यो निर्बाधो बादरायणः ॥ ७३ ॥

तत्र ते विस्मयः केन यतः प्रश्नकरो भवान् ।
श्रीमद्भागवतं श्राव्यं शोकदुःखविनाशनम् ॥ ७४ ॥

नारद उवाच

यद्दर्शनं च विनिहन्त्यशुभानि सद्यः
श्रेयस्तनोति भवदुःखदवार्दितानाम् ।
निःशेषशेषमुखगीतकथैकपानाः
प्रेमप्रकाशकृतये शरणं गतोऽस्मि ॥ ७५ ॥

भाग्योदयेन बहुजन्मसमार्जितेन
सत्सङ्गमं च लभते पुरुषो यदा वै ।
अज्ञानहेतुकृतमोहमदान्धकारनाशं
विधाय हि तदोदयते विवेकः ॥ ७६ ॥

इति श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये कुमारनारदसंवादो नाम द्वितीयाध्यायः

अथ तृतीयाध्यायः

नारद उवाच

ज्ञानयज्ञं करिष्यामि शुकशास्त्रकथोज्ज्वलम् ।
भक्तिज्ञानविरागाणां स्थापनार्थं प्रयत्नतः ॥ १ ॥

कुत्र कार्यो मया यज्ञः स्थलं तद् वाच्यतामिह ।
महिमा शुकशास्त्रस्य वक्तव्यो वेदपारगैः ॥ २ ॥

कियद्भिर्दिवसैः श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ।
को विधिस्तत्र कर्तव्यो ममेदं ब्रुवतामितः ॥ ३ ॥

कुमारा ऊचुः

शृणु नारद वक्ष्यामो विनम्राय विवेकिने ।
गङ्गाद्वारसमीपे तु तटमानन्दनामकम् ॥ ४ ॥

नानाऋषिगणैर्जुष्टं देवसिद्धनिषेवितम् ।
नानातरुलताकीर्णं नवकोमलवालुकम् ॥ ५ ॥

रम्यमेकान्तदेशस्थं हेमपद्मसुसौरभम् ।
यत्समीपस्थजीवानां वैरं चेतसि न स्थितम् ॥ ६ ॥

ज्ञानयज्ञस्त्वया तत्र कर्तव्यो ह्यप्रयत्नतः ।
अपूर्वरसरूपा च कथा तत्र भविष्यति ॥ ७ ॥

पुरःस्थं निर्बलं चैव जराजीर्णकलेवरम् ।
तद् द्वयं च पुरस्कृत्य भक्तिस्तत्रागमिष्यति ॥ ८ ॥

यत्र भागवती वार्ता तत्र भक्त्यादिकं व्रजेत् ।
कथाशब्दं समाकर्ण्य तत्त्रिकं तरुणायते ॥ ९ ॥

सूत उवाच

एवमुक्त्वा कुमारास्ते नारदेन समं ततः ।
गङ्गातटं समाजग्मुः कथापानाय सत्वराः ॥ १० ॥

यदा यातास्तटं ते तु तदा कोलाहलोऽप्यभूत् ।
भूर्लोके देवलोके च ब्रह्मलोके तथैव च ॥ ११ ॥

श्रीभागवतपीयूषपानाय रसलम्पटाः ।
धावन्तोऽप्याययुः सर्वे प्रथमं ये च वैष्णवाः ॥ १२ ॥

भृगुर्वसिष्ठश्च्यवनश्च गौतमो मेधातिथिर्देवलदेवरातौ ।
रामस्तथा गाधिसुतश्च शाकलो मृकण्डुपुत्रात्रिजपिप्पलादाः ॥

योगेश्वरो व्यासपराशरौ च
छायाशुको जाजलिजह्नुमुख्याः ।
सर्वेऽप्यमी मुनिगणाः सहपुत्रशिष्याः
स्वस्त्रीभिराययुरतिप्रणयेन युक्ताः ॥ १४ ॥

वेदान्तानि च वेदाश्च मन्त्रास्तन्त्राः समूर्तयः ।
दशसप्तपुराणानि षट् शास्त्राणि तथाऽऽययुः ॥ १५ ॥

गङ्गाद्याः सरितस्तत्र पुष्करादिसरांसि च ।
क्षेत्राणि च दिशः सर्वा दण्डकादि वनानि च ॥ १६ ॥

नगादयो ययुस्तत्र देवगन्धर्वदानवाः ।
गुरुत्वात् तत्र नायातान्भृगुः सम्बोध्य चानयत् ॥ १७ ॥

दीक्षिता नारदेनाथ दत्तमासनमुत्तमम् ।
कुमारा वन्दिताः सर्वैर्निषेदुः कृष्णतत्पराः ॥ १८ ॥

वैष्णवाश्च विरक्ताश्च न्यासिनो ब्रह्मचारिणः ।

मुखभागे स्थितास्ते च तदग्रे नारदः स्थितः ॥ १९ ॥

एकभागे ऋषिगणास्तदन्यत्र दिवौकसः ।
वेदोपनिषदोऽन्यत्र तीर्थान्यत्र स्त्रियोऽन्यतः ॥ २० ॥

जयशब्दो नमःशब्दः शङ्खशब्दस्तथैव च ।
चूर्णलाजाप्रसूनानां निक्षेपः सुमहानभूत् ॥ २१ ॥

विमानानि समारुह्य कियन्तो देवनायकाः ।
कल्पवृक्षप्रसूनैस्तान् सर्वांस्तत्र समाकिरन् ॥ २२ ॥

एवं तेष्वेकचित्तेषु श्रीमद्भागवतस्य च ।
माहात्म्यमूचिरे स्पष्टं नारदाय महात्मने ॥ २३ ॥

कुमारा ऊचुः

अथ ते वर्ण्यतेऽस्माभिर्महिमा शुकशास्त्रजः ।
यस्य श्रवणमात्रेण मुक्तिः करतले स्थिता ॥ २४ ॥

सदा सेव्या सदा सेव्या श्रीमद्भागवती कथा ।
यस्याः श्रवणमात्रेण हरिश्चित्तं समाश्रयेत् ॥ २५ ॥

ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कन्धसम्मितः ।
परीक्षिच्छुकसंवादः शृणु भागवतं च तत् ॥ २६ ॥

तावत् संसारचक्रेऽस्मिन् भ्रमतेऽज्ञानतः पुमान् ।
यावत् कर्णगता नास्ति शुकशास्त्रकथा क्षणम् ॥ २७ ॥

किं श्रुतैर्बहुभिः शास्त्रैः पुराणैश्च भ्रमावहैः ।
एकं भागवतं शास्त्रं मुक्तिदानेन गर्जति ॥ २८ ॥

कथा भागवतस्यापि नित्यं भवति यद्गृहे ।
तद्गृहं तीर्थरूपं हि वसतां पापनाशनम् ॥ २९ ॥

अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च ।
शुकशास्त्रकथायाश्च कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥ ३० ॥

तावत् पापानि देहेऽस्मिन् निवसन्ति तपोधनाः ।
यावन्न श्रूयते सम्यक् श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ ३१ ॥

न गङ्गा न गया काशी पुष्करं न प्रयागकम् ।
शुकशास्त्रकथायाश्च फलेन समतां नयेत् ॥ ३२ ॥

श्लोकार्धं श्लोकपादं वा नित्यं भागवतोद्भवम् ।
पठस्व स्वमुखेनैव यदीच्छसि परां गतिम् ॥ ३३ ॥

वेदादिर्वेदमाता च पौरुषं सूक्तमेव च ।
त्रयी भागवतं चैव द्वादशाक्षर एव च ॥ ३४ ॥

द्वादशात्मा प्रयागश्च कालः संवत्सरात्मकः ।
ब्राह्मणश्चाग्निहोत्रं च सुरभिर्द्वादशी तथा ॥ ३५ ॥

तुलसी च वसन्तश्च पुरुषोत्तम एव च ।
एतेषां तत्त्वतः प्राज्ञैर्न पृथग्भाव इष्यते ॥ ३६ ॥

यश्च भागवतं शास्त्रं वाचयेदर्थतोऽनिशम् ।
जन्मकोटिकृतं पापं नश्यते नात्र संशयः ॥ ३७ ॥

श्लोकार्धं श्लोकपादं वा पठेद्भागवतं च यः ।
नित्यं पुण्यमवाप्नोति राजसूयाश्वमेधयोः ॥ ३८ ॥

उक्तं भागवतं नित्यं कृतं च हरिचिन्तनम् ।
तुलसीपोषणं चैव धेनूनां सेवनं समम् ॥ ३९ ॥

अन्तकाले तु येनैव श्रूयते शुकशास्त्रवाक् ।
प्रीत्या तस्यैव वैकुण्ठं गोविन्दोऽपि प्रयच्छति ॥ ४० ॥

हेमसिंहयुतं चैतद् वैष्णवाय ददाति च ।
कृष्णेन सह सायुज्यं स पुमाँल्लभते ध्रुवम् ॥ ४१ ॥
आजन्ममात्रमपि येन शठेन किञ्चिच्चित्तं
विधाय शुकशास्त्रकथा न पीता ।
चाण्डालवच्च खरवद् बत तेन नीतं
मिथ्या स्वजन्म जननीजनिदुःखभाजा ॥ ४२ ॥
जीवच्छवो निगदितः स तु पापकर्मा
येन श्रुतं शुककथावचनं न किञ्चित् ।
धिक् तं नरं पशुसमं भुवि भाररूप-
मेवं वदन्ति दिवि देवसमाजमुख्याः ॥ ४३ ॥
दुर्लभैव कथा लोके श्रीमद्भागवतोद्भवा ।
कोटिजन्मसमुत्थेन पुण्येनैव तु लभ्यते ॥ ४४ ॥
तेन योगनिधे धीमन् श्रोतव्या सा प्रयत्नतः ।
दिनानां नियमो नास्ति सर्वदा श्रवणं मतम् ॥ ४५ ॥
सत्येन ब्रह्मचर्येण सर्वदा श्रवणं मतम् ।
अशक्यत्वात् कलौ बोध्यो विशेषोऽत्र शुकाज्ञया ॥ ४६ ॥
मनोवृत्तिजयश्चैव नियमाचरणं तथा ।
दीक्षां कर्तुमशक्यत्वात् सप्ताहश्रवणं मतम् ॥ ४७ ॥
श्रद्धातः श्रवणे नित्यं माघे तावद्धि यत् फलम् ।
तत् फलं शुकदेवेन सप्ताहश्रवणे कृतम् ॥ ४८ ॥
मनसश्चाजयाद्रोगात् पुंसां चैवायुषः क्षयात् ।
कलेर्दोषबहुत्वाच्च सप्ताहश्रवणं मतम् ॥ ४९ ॥

यत् फलं नास्ति तपसा न योगेन समाधिना।
अनायासेन तत् सर्वं सप्ताहश्रवणे लभेत् ॥ ५० ॥

यज्ञाद् गर्जति सप्ताहः सप्ताहो गर्जति व्रतात्।
तपसो गर्जति प्रोच्चैस्तीर्थान्नित्यं हि गर्जति ॥ ५१ ॥

योगाद् गर्जति सप्ताहो ध्यानाज्ज्ञानाच्च गर्जति।
किं ब्रूमो गर्जनं तस्य रे रे गर्जति गर्जति ॥ ५२ ॥

शौनक उवाच

साश्चर्यमेतत् कथितं कथानकं ज्ञानादिधर्मान् विगणय्य साम्प्रतम्।
निःश्रेयसे भागवतं पुराणं जातं कुतो योगविदादिसूचकम् ॥ ५३ ॥

सूत उवाच

यदा कृष्णो धरां त्यक्त्वा स्वपदं गन्तुमुद्यतः।
एकादशं परिश्रुत्याप्युद्धवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ५४ ॥

उद्धव उवाच

त्वं तु यास्यसि गोविन्द भक्तकार्यं विधाय च।
मच्चित्ते महती चिन्ता तां श्रुत्वा सुखमावह ॥ ५५ ॥

आगतोऽयं कलिर्घोरो भविष्यन्ति पुनः खलाः।
तत्सङ्गेनैव सन्तोऽपि गमिष्यन्त्युग्रतां यदा ॥ ५६ ॥

तदा भारवती भूमिर्गोरूपेयं कमाश्रयेत्।
अन्यो न दृश्यते त्राता त्वत्तः कमललोचन ॥ ५७ ॥

अतः सत्सु दयां कृत्वा भक्तवत्सल मा व्रज।
भक्तार्थं सगुणो जातो निराकारोऽपि चिन्मयः ॥ ५८ ॥

त्वद्वियोगेन ते भक्ताः कथं स्थास्यन्ति भूतले।

निर्गुणोपासने कष्टमतः किञ्चिद् विचारय ॥ ५९ ॥

इत्युद्धववचः श्रुत्वा प्रभासेऽचिन्तयद्धरिः ।
भक्तावलम्बनार्थाय किं विधेयं मयेति च ॥ ६० ॥

स्वकीयं यद्भवेत्तेजस्तच्च भागवतेऽदधात् ।
तिरोधाय प्रविष्टोऽयं श्रीमद्भागवतार्णवम् ॥ ६१ ॥

तेनेयं वाङ्मयी मूर्तिः प्रत्यक्षा वर्तते हरेः ।
सेवनाच्छ्रवणात् पाठाद्दर्शनात् पापनाशिनी ॥ ६२ ॥

सप्ताहश्रवणं तेन सर्वेभ्योऽप्यधिकं कृतम् ।
साधनानि तिरस्कृत्य कलौ धर्मोऽयमीरितः ॥ ६३ ॥

दुःखदारिद्र्यदौर्भाग्यपापप्रक्षालनाय च ।
कामक्रोधजयार्थं हि कलौ धर्मोऽयमीरितः ॥ ६४ ॥

अन्यथा वैष्णवी माया देवैरपि सुदुस्त्यजा ।
कथं त्याज्या भवेत् पुम्भिः सप्ताहोऽतः प्रकीर्तितः ॥ ६५ ॥

सूत उवाच

एवं नगाहश्रवणोरुधर्मे प्रकाश्यमाने ऋषिभिः सभायाम् ।
आश्चर्यमेकं समभूत् तदानीं तदुच्यते संशृणु शौनक त्वम् ॥ ६६ ॥

भक्तिः सुतौ तौ तरुणौ गृहीत्वा प्रेमैकरूपा सहसाऽऽविरासीत् ।
श्रीकृष्ण गोविन्द हरे मुरारे नाथेति नामानि मुहुर्वदन्ती ॥ ६७ ॥

तां चागतां भागवतार्थभूषां सुचारुवेषां ददृशुः सदस्याः ।
कथं प्रविष्टा कथमागतेयं मध्ये मुनीनामिति तर्कयन्तः ॥ ६८ ॥

ऊचुः कुमारा वचनं तदानीं कथार्थतो निष्पतिताऽधुनेयम् ।

एवं गिरः सा ससुता निशम्य सनत्कुमारं निजगाद नम्रा ॥ ६९ ॥

भक्तिरुवाच

भवद्भिरद्यैव कृताऽस्मि पुष्टा कलिप्रणष्टाऽपि कथारसेन।
क्वाहं तु तिष्ठाम्यधुना ब्रुवन्तु ब्राह्मा इदं तां गिरमूचिरे ते ॥ ७० ॥

भक्तेषु गोविन्दसरूपकर्त्री प्रेमैकधत्री भवरोगहन्त्री।
सा त्वं च तिष्ठस्व सुधैर्यसंश्रया निरन्तरं वैष्णवमानसानि ॥ ७१ ॥

ततोऽपि दोषाः कलिजा इमे त्वां द्रष्टुं न शक्ताः प्रभवोऽपि लोके।
एवं तदाज्ञावसरेऽपि भक्तिस्तदा निषण्णा हरिदासचित्ते ॥ ७२ ॥

सकलभुवनमध्ये निर्धनास्तेऽपि धन्या
निवसति हृदि येषां श्रीहरेर्भक्तिरेका।
हरिरपि निजलोकं सर्वथाऽतो विहाय
प्रविशति हृदि तेषां भक्तिसूत्रोपनद्धः ॥ ७३ ॥

ब्रूमोऽद्य ते किमधिकं महिमानमेवं
ब्रह्मात्मकस्य भुवि भागवताभिधस्य।
यत्संश्रयान्निगदिते लभते सुवक्ता
श्रोतापि कृष्णसमतामलमन्यधर्मैः ॥ ७४ ॥

इति श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये भक्तिकष्टनिवर्तनं नाम तृतीयाध्यायः ॥

अथ चतुर्थाध्यायः

सूत उवाच

अथ वैष्णवचित्तेषु दृष्ट्वा भक्तिमलौकिकीम्।
निजलोकं परित्यज्य भगवान् भक्तवत्सलः ॥ १ ॥

वनमाली घनश्यामः पीतवासा मनोहरः।
काञ्चीकलापरुचिरोल्लसन्मुकुटकुण्डलः ॥ २ ॥

त्रिभङ्गललितश्चारुकौस्तुभेन विराजितः।
कोटिमन्मथलावण्यो हरिचन्दनचर्चितः ॥ ३ ॥

परमानन्दचिन्मूर्तिर्मधुरो मुरलीधरः।
आविवेश स्वभक्तानां हृदयान्यमलानि च ॥ ४ ॥

वैकुण्ठवासिनो ये च वैष्णवा उद्धवादयः।
तत्कथाश्रवणार्थं ते गूढरूपेण संस्थिताः ॥ ५ ॥

तदा जयजयारावो रसपुष्टिरलौकिकी।
चूर्णप्रसूनवृष्टिश्च मुहुः शङ्खरवोऽप्यभूत् ॥ ६ ॥

तत्सभासंस्थितानां च देहगेहात्मविस्मृतिः।
दृष्ट्वा च तन्मयावस्थां नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥ ७ ॥

अलौकिकोऽयं महिमा मुनीश्वराः
सप्ताहजन्योऽद्य विलोकितो मया।
मूढाः शठा ये पशुपक्षिणोऽत्र
सर्वेऽपि निष्पापतमा भवन्ति ॥ ८ ॥

अतो नृलोके ननु नास्ति किञ्चिच्चित्तस्य शोधाय कलौ पवित्रम्।
अघौघविध्वंसकरं तथैव कथासमानं भुवि नास्ति चान्यत् ॥ ९ ॥

के के विशुद्ध्यन्ति वदन्तु मह्यं सप्ताहयज्ञेन कथामयेन।
कृपालुभिर्लोकहितं विचार्य प्रकाशितः कोऽपि नवीनमार्गः ॥

कुमारा ऊचुः

ये मानवाः पापकृतस्तु सर्वदा सदा दुराचाररता विमार्गगाः।

क्रोधाग्निदग्धाः कुटिलाश्च कामिनः सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ ११ ॥

सत्येन हीनाः पितृमातृदूषकास्तृष्णाकुलाश्चाश्रमधर्मवर्जिताः ।
ये दाम्भिका मत्सरिणोऽपि हिंसकाः सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥

पञ्चोग्रपापाश्छलछद्मकारिणः क्रूराः पिशाचा इव निर्दयाश्च ये ।
ब्रह्मस्वपुष्टा व्यभिचारकारिणः सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते ॥ १३ ॥

कायेन वाचा मनसापि पातकं नित्यं प्रकुर्वन्ति शठा हठेन ये ।
परस्वपुष्टा मलिना दुराशयाः सप्ताहयज्ञेन कलौ पुनन्ति ते १४ ॥

अत्र ते कीर्तयिष्याम इतिहासं पुरातनम् ।
यस्य श्रवणमात्रेण पापहानिः प्रजायते ॥ १५ ॥

तुङ्गभद्रातटे पूर्वमभूत् पत्तनमुत्तमम् ।
यत्र वर्णाः स्वधर्मेण सत्यसत्कर्मतत्पराः ॥ १६ ॥

आत्मदेवः पुरे तस्मिन् सर्ववेदविशारदः ।
श्रौतस्मार्तेषु निष्णातो द्वितीय इव भास्करः ॥ १७ ॥

भिक्षुको वित्तवाँल्लोके तत्प्रिया धुन्धुली स्मृता ।
स्ववाक्यस्थापिका नित्यं सुन्दरी सुकुलोद्भवा ॥ १८ ॥

लोकवार्तारता क्रूरा प्रायशो बहुजल्पिका ।
शूरा च गृहकृत्येषु कृपणा कलहप्रिया ॥ १९ ॥

एवं निवसतोः प्रेम्णा दम्पत्यो रममाणयोः ।
अर्थाः कामास्तयोरासन्न सुखाय गृहादिकम् ॥ २० ॥

पश्चाद्धर्माः समारब्धास्ताभ्यां सन्तानहेतवे ।
गोभूहिरण्यवासांसि दीनेभ्यो यच्छतः सदा ॥ २१ ॥

धनार्धं धर्ममार्गेण ताभ्यां नीतं तथापि च ।

न पुत्रो नापि वा पुत्री ततश्चिन्तातुरो भृशम् ॥ २२ ॥

एकदा स द्विजो दुःखाद् गृहं त्यक्त्वा वनं गतः ।
मध्याह्ने तृषितो जातस्तडागं समुपेयिवान् ॥ २३ ॥

पीत्वा जलं निषण्णस्तु प्रजादुःखेन कर्शितः ।
मुहूर्तादपि तत्रैव संन्यासी कश्चिदागतः ॥ २४ ॥

दृष्ट्वा पीतजलं तं तु विप्रो यातस्तदन्तिकम् ।
नत्वा च पादयोस्तस्य निःश्वसन् संस्थितः पुरः ॥ २५ ॥

यतिरुवाच

कथं रोदिषि विप्र त्वं का ते चिन्ता बलीयसी ।
वद त्वं सत्वरं मह्यं स्वस्य दुःखस्य कारणम् ॥ २६ ॥

ब्राह्मण उवाच

किं ब्रवीमि ऋषे दुःखं पूर्वपापेन सञ्चितम् ।
मदीयाः पूर्वजास्तोयं कवोष्णमुपभुञ्जते ॥ २७ ॥

मद्दत्तं नैव गृह्णन्ति प्रीत्या देवा द्विजादयः ।
प्रजादुःखेन शून्योऽहं प्राणांस्त्यक्तुमिहागतः ॥ २८ ॥

धिग् जीवितं प्रजाहीनं धिग् गृहं च प्रजां विना ।
धिग् धनं चानपत्यस्य धिक्कुलं सन्ततिं विना ॥ २९ ॥

पाल्यते या मया धेनुः सा वन्ध्या सर्वथा भवेत् ।
यो मया रोपितो वृक्षः सोऽपि वन्ध्यत्वमाश्रयेत् ॥ ३० ॥

यत्फलं मद्गृहायातं तच्च शीघ्रं विनश्यति ।
निर्भाग्यस्यानपत्यस्य किमतो जीवितेन मे ॥ ३१ ॥

इत्युक्त्वा स रुरोदोच्चैस्तत्पार्श्वे दुःखपीडितः ।

तदा तस्य यतेश्चित्ते करुणाऽभूद् गरीयसी ॥ ३२ ॥

तद्भालाक्षरमालां च वाचयामास योगवान् ।
सर्वं ज्ञात्वा यतिः पश्चाद् विप्रमूचे सविस्तरम् ॥ ३३ ॥

यतिरुवाच

मुञ्चाज्ञानं प्रजारूपं बलिष्ठा कर्मणो गतिः ।
विवेकं तु समासाद्य त्यज संसारवासनाम् ॥ ३४ ॥

शृणु विप्र मया तेऽद्य प्रारब्धं तु विलोकितम् ।
सप्तजन्मावधि तव पुत्रो नैव च नैव च ॥ ३५ ॥

सन्ततेः सगरो दुःखमवापाङ्गः पुरा तथा ।
रे मुञ्चाद्य कुटुम्बाशां संन्यासे सर्वथा सुखम् ॥ ३६ ॥

ब्राह्मण उवाच

विवेकेन भवेत् किं मे पुत्रं देहि बलादपि ।
नो चेत् त्यजाम्यहं प्राणांस्त्वदग्रे शोकमूर्च्छितः ॥ ३७ ॥

पुत्रादिसुखहीनोऽहं संन्यासः शुष्क एव हि ।
गृहस्थः सरसो लोके पुत्रपौत्रसमन्वितः ॥ ३८ ॥

इति विप्राग्रहं दृष्ट्वा प्राब्रवीत् स तपोधनः ।
चित्रकेतुर्गतः कष्टं विधिलेखविमार्जनात् ॥ ३९ ॥

न यास्यसि सुखं पुत्राद् यथा दैवहतोद्यमः ।
अतो हठेन युक्तोऽसि ह्यर्थिनं किं वदाम्यहम् ॥ ४० ॥

तस्याग्रहं समालोक्य फलमेकं स दत्तवान् ।
इदं भक्षय पत्न्या त्वं ततः पुत्रो भविष्यति ॥ ४१ ॥

सत्यं शौचं दया दानमेकभुक्तं तु भोजनम् ।

वर्षावधि स्त्रिया कार्यं तेन पुत्रोऽतिनिर्मलः ॥ ४२ ॥
एवमुक्त्वा ययौ योगी विप्रस्तु गृहमागतः ।
पत्न्याः पाणौ फलं दत्त्वा स्वयं यातस्तु कुत्रचित् ॥ ४३ ॥
तरुणी कुटिला तस्य सख्यग्रे च रुरोद ह ।
अहो चिन्ता ममोत्पन्ना फलं चाहं न भक्षये ॥ ४४ ॥
फलभक्षेण गर्भः स्याद् गर्भेणोदरवृद्धिता ।
स्वल्पभक्षं ततोऽशक्तिर्गृहकार्यं कथं भवेत् ॥ ४५ ॥
दैवाद् घाटी व्रजेद् ग्रामे पलायेद् गर्भिणी कथम् ।
शुकवन्निवसेद्गर्भस्तं कुक्षेः कथमुत्सृजेत् ॥ ४६ ॥
तिर्यक् चेदागतो गर्भस्तदा मे मरणं भवेत् ।
प्रसूतौ दारुणं दुःखं सुकुमारी कथं सहे ॥ ४७ ॥
मन्दायां मयि सर्वस्वं ननान्दा संहरेत् तदा ।
सत्यशौचादिनियमो दुराराध्यः स दृश्यते ॥ ४८ ॥
लालने पालने दुःखं प्रसूतायाश्च वर्तते ।
वन्ध्या वा विधवा नारी सुखिनी चेति मे मतिः ॥ ४९ ॥
एवं कुतर्कयोगेन तत्फलं नैव भक्षितम् ।
पत्या पृष्टं फलं भुक्तं भुक्तं चेति तयेरितम् ॥ ५० ॥
एकदा भगिनी तस्यास्तद्गृहं स्वेच्छयाऽऽगता ।
तदग्रे कथितं सर्वं चिन्तेयं महती हि मे ॥ ५१ ॥
दुर्बला तेन दुःखेन ह्यनुजे करवाणि किम् ।
साब्रवीन्मम गर्भोऽस्ति तं दास्यामि प्रसूतितः ॥ ५२ ॥
तावत्कालं सगर्भेव गुप्ता तिष्ठ गृहे सुखम् ।

वित्तं त्वं मत्पतेर्यच्छ स ते दास्यति बालकम् ॥ ५३ ॥
षाण्मासिको मृतो बाल इति लोको वदिष्यति ।
तं बालं पोषयिष्यामि नित्यमागत्य ते गृहे ॥ ५४ ॥
फलमर्पय धेन्वै त्वं परीक्षार्थं तु साम्प्रतम् ।
तत्तदाचरितं सर्वं तथैव स्त्रीस्वभावतः ॥ ५५ ॥
अथ कालेन सा नारी प्रसूता बालकं तदा ।
आनीय जनको बालं रहस्ये धुन्धुलीं ददौ ॥ ५६ ॥
तया च कथितं भर्त्रे प्रसूतः सुखमर्भकः ।
लोकस्य सुखमुत्पन्नमात्मदेवप्रजोदयात् ॥ ५७ ॥
ददौ दानं द्विजातिभ्यो जातकर्म विधाय च ।
गीतवादित्रघोषोऽभूत् तद्द्वारे मङ्गलं बहु ॥ ५८ ॥
भर्तुरग्रेऽब्रवीद् वाक्यं स्तन्यं नास्ति कुचे मम ।
अन्यस्तन्येन निर्दुग्धा कथं पुष्णामि बालकम् ॥ ५९ ॥
मत्स्वसुश्च प्रसूताया मृतो बालस्तु वर्तते ।
तामाकार्य गृहे रक्ष सा तेऽर्भं पोषयिष्यति ॥ ६० ॥
पतिना तत्कृतं सर्वं पुत्ररक्षणहेतवे ।
पुत्रस्य धुन्धुकारीति नाम मात्रा प्रतिष्ठितम् ॥ ६१ ॥
त्रिमासे निर्गते चाथ सा धेनुः सुषुवेऽर्भकम् ।
सर्वाङ्गसुन्दरं दिव्यं निर्मलं कनकप्रभम् ॥ ६२ ॥
दृष्ट्वा प्रसन्नो विप्रस्तु संस्कारान् स्वयमादधे ।
मत्वाऽऽश्चर्यं जनाः सर्वे दिदृक्षार्थं समागताः ॥ ६३ ॥
भाग्योदयोऽधुना जात आत्मदेवस्य पश्यत ।

धेन्वा बालः प्रसूतस्तु देवरूपीति कौतुकम् ॥ ६४ ॥
न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापि विधियोगतः ।
गोकर्णं तु सुतं दृष्ट्वा गोकर्णं नाम चाकरोत् ॥ ६५ ॥
कियत्कालेन तौ जातौ तरुणौ तनयावुभौ ।
गोकर्णः पण्डितो ज्ञानी धुन्धुकारी महाखलः ॥ ६६ ॥
स्नानशौचक्रियाहीनो दुर्भक्षी क्रोधवर्धितः ।
दुष्परिग्रहकर्ता च शवहस्तेन भोजनम् ॥ ६७ ॥
चौरः सर्वजनद्वेषी परवेश्मप्रदीपकः ।
लालनायार्भकान् धृत्वा सद्यः कूपे न्यपातयत् ॥ ६८ ॥
हिंसकः शस्त्रधारी च दीनान्धानां प्रपीडकः ।
चाण्डालाभिरतो नित्यं पाशहस्तः श्वसङ्गतः ॥ ६९ ॥
तेन वेश्याकुसङ्गेन पित्र्यं वित्तं तु नाशितम् ।
एकदा पितरौ ताड्य पात्राणि स्वयमाहरत् ॥ ७० ॥
तत्पिता कृपणः प्रोच्चैर्धनहीनो रुरोद ह ।
वन्ध्यत्वं तु समीचीनं कुपुत्रो दुःखदायकः ॥ ७१ ॥
क्व तिष्ठामि क्व गच्छामि को मे दुःखं व्योपहयेत् ।
प्राणांस्त्यजामि दुःखेन हा कष्टं मम संस्थितम् ॥
तदानीं तु समागत्य गोकर्णो ज्ञानसंयुतः ।
बोधयामास जनकं वैराग्यं परिदर्शयन् ॥ ७३ ॥
असारः खलु संसारो दुःखरूपी विमोहकः ।
सुतः कस्य धनं कस्य स्नेहवाञ्ज्वलतेऽनिशम् ॥ ७४ ॥
न चेन्द्रस्य सुखं किञ्चिन्न सुखं चक्रवर्तिनः ।

सुखमस्ति विरक्तस्य मुनेरेकान्तजीविनः ॥ ७५ ॥

मुञ्चाज्ञानं प्रजारूपं मा हता नरके गतिः ।
निपतिष्यति देहोऽयं सर्वं त्यक्त्वा वनं व्रज ॥ ७६ ॥

तद्वाक्यं तु समाकर्ण्य गन्तुकामः पिताऽब्रवीत् ।
किं कर्तव्यं वने तात तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ७७ ॥

अन्धकूपे स्नेहपाशे बद्धः पङ्गुरहं शठः ।
कर्मणा पतितो नूनं मामुद्धर दयानिधे ॥ ७८ ॥

गोकर्ण उवाच

देहेऽस्थिमांसरुधिरेऽभिमतिं त्यज त्वं
जायासुतादिषु सदा ममतां विमुञ्च ।
पश्यानिशं जगदिदं क्षणभङ्गनिष्ठं
वैराग्यरागरसिको भव भक्तिनिष्ठः ॥ ७८ ॥

धर्मं भजस्व सततं त्यज लोकधर्मान्
सेवस्व साधुपुरुषाञ्जहि कामतृष्णाम् ।
अन्यस्य दोषगुणचिन्तनमाशु मुक्त्वा
सेवाकथारसमहो नितरां पिब त्वम् ॥ ७९ ॥

एवं सुतोक्तिवशतोऽपि गृहं विहाय
यातो वनं स्थिरमतिर्गतषष्ठिवर्षः ।
युक्तो हरेरनुदिनं परिचर्ययाऽसौ
श्रीकृष्णमाप नियतं दशमस्य पाठात् ॥ ८० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये विप्रमोक्षो नाम चतुर्थाध्यायः ॥

अथ पञ्चमाध्यायः

सूत उवाच

पितर्युपरते तेन जननी ताडिता भृशम् ।
क्व वित्तं तिष्ठति ब्रूहि हनिष्ये लतया न चेत् ॥ १ ॥

इति तद्वाक्यसंत्रासाज्जनन्या पुत्रदुःखतः ।
कूपे पातः कृतो रात्रौ तेन सा निधनं गता ॥ २ ॥

गोकर्णस्तीर्थयात्रार्थं निर्गतो योगसंस्थितः ।
न दुःखं न सुखं तस्य न वैरी नापि बान्धवः ॥ ३ ॥

धुन्धुकारी गृहेऽतिष्ठत् पञ्चपण्यवधूवृतः ।
अत्युग्रकर्मकर्ता च तत्पोषणविमूढधीः ॥ ४ ॥

एकदा कुलटास्तास्तु भूषणान्यभिलिप्सवः ।
तदर्थं निर्गतो गेहात् कामान्धो मृत्युमस्मरन् ॥ ५ ॥

यतस्ततश्च संहृत्य वित्तं वेश्म पुनर्गतः ।
ताभ्योऽयच्छत् सुवस्त्राणि भूषणानि कियन्ति च ॥ ६ ॥

बहुवित्तचयं दृष्ट्वा रात्रौ नार्यो व्यचारयन् ।
चौर्यं करोत्यसौ नित्यमतो राजा ग्रहीष्यति ॥ ७ ॥

वित्तं हृत्वा पुनश्चैनं मारयिष्यति निश्चितम् ।
अतोऽर्थगुप्तये गूढमस्माभिः किं न हन्यते ॥ ८ ॥

निहत्यैनं गृहीत्वाऽर्थं यास्यामो यत्र कुत्रचित् ।
इति ता निश्चयं कृत्वा सुप्तं सम्बद्ध्य रश्मिभिः ॥ ९ ॥

पाशं कण्ठे निधायास्य तन्मृत्युमुपचक्रमुः ।
त्वरितं न ममारासौ चिन्तायुक्तास्तदाऽभवन् ॥ १० ॥

तप्ताङ्गारसमूहांश्च तन्मुखे हि विचिक्षिपुः ।
अग्निज्वालातिदुःखेन व्याकुलो निधनं गतः ॥ ११ ॥

तं देहं मुमुचुर्गर्ते प्रायः साहसिकाः स्त्रियः ।
न ज्ञातं तद्रहस्यं तु केनापीदं तथैव च ॥ १२ ॥

लोकैः पृष्टा वदन्ति स्म दूरं यातः प्रियो हि नः ।
आगमिष्यति वर्षेऽस्मिन् वित्तलोभविकर्षितः ॥ १३ ॥

स्त्रीणां नैव तु विश्वासं दुष्टानां कारयेद् बुधः ।
विश्वासे यः स्थितो मूढः स दुःखैः परिभूयते ॥ १४ ॥

सुधामयं वचो यासां कामिनां रसवर्धनम् ।
हृदयं क्षुरधाराभं प्रियः को नाम योषिताम् ॥ १५ ॥

संहृत्य वित्तं ता याताः कुलटा बहुभर्तृकाः ।
धुन्धुकारी बभूवाथ महान् प्रेतः कुकर्मतः ॥ १६ ॥

वात्यारूपधरो नित्यं धावन् दशदिशोऽन्तरम् ।
शीतातपपरिक्लिष्टो निराहारः पिपासितः ॥ १७ ॥

न लेभे शरणं क्वापि हा दैवेति मुहुर्वदन् ।
कियत्कालेन गोकर्णो मृतं लोकादबुध्यत ॥ १८ ॥

अनाथं तं विदित्वैव गयाश्राद्धमचीकरत् ।
यस्मिंस्तीर्थे तु संयाति तत्र श्राद्धमवर्तयत् ॥ १९ ॥

एवं भ्रमन् स गोकर्णः स्वपुरं समुपेयिवान् ।
रात्रौ गृहाङ्गणे स्वप्तुमागतोऽलक्षितः परैः ॥ २० ॥

तत्र सुप्तं स विज्ञाय धुन्धुकारी स्वबान्धवम् ।
निशीथे दर्शयामास महारौद्रतरं वपुः ॥ २१ ॥

सकृन्मेषः सकृद्धस्ती सकृच्च महिषोऽभवत्।
सकृदिन्द्रः सकृच्चाग्निः पुनश्च पुरुषोऽभवत् ॥ २२ ॥
वैपरीत्यमिदं दृष्ट्वा गोकर्णो धैर्यसंयुतः।
अयं दुर्गतिकः कोऽपि निश्चित्याथ तमब्रवीत् ॥ २३ ॥

गोकर्ण उवाच

कस्त्वमुग्रतरो रात्रौ कुतो यातो दशामिमाम्।
किं वा प्रेतः पिशाचो वा राक्षसोऽसीति शंस नः ॥

सूत उवाच

एवं पृष्टस्तदा तेन रुरोदोच्चैः पुनः पुनः।
अशक्तो वचनोच्चारे सञ्ज्ञामात्रं चकार ह ॥ २५ ॥
ततोऽञ्जलौ जलं कृत्वा गोकर्णस्तमुदैरयत्।
तत्सेकहतपापोऽसौ प्रवक्तुमुपचक्रमे ॥ २६ ॥

प्रेत उवाच

अहं भ्राता त्वदीयोऽस्मि धुन्धुकारीति नामतः।
स्वकीयेनैव दोषेण ब्रह्मत्वं नाशितं मया ॥ २७ ॥
कर्मणो नास्ति सङ्ख्या मे महाज्ञाने विवर्तिनः।
लोकानां हिंसकः सोऽहं स्त्रीभिर्दुःखेन मारितः ॥
अतः प्रेतत्वमापन्नो दुर्दशां च वहाम्यहम्।
वाताहारेण जीवामि दैवाधीनफलोदयात् ॥ २९ ॥
अहो बन्धो कृपासिन्धो भ्रातर्मामाशु मोचय।
गोकर्णो वचनं श्रुत्वा तस्मै वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ३० ॥

गोकर्ण उवाच

त्वदर्थं तु गयापिण्डो मया दत्तो विधानतः।
तत्कथं नैव मुक्तोऽसि ममाश्चर्यमिदं महत् ॥ ३१ ॥
गयाश्राद्धान्न मुक्तिश्चेदुपायो नापरस्त्विह।
किं विधेयं मया प्रेत तत्त्वं वद सविस्तरम् ॥ ३२ ॥

प्रेत उवाच

गयाश्राद्धशतेनापि मुक्तिर्मे न भविष्यति।
उपायमपरं कश्चित् त्वं विचारय साम्प्रतम् ॥ ३३ ॥
इति तद्वाक्यमाकर्ण्य गोकर्णो विस्मयं गतः।
शतश्राद्धैर्न मुक्तिश्चेदसाध्यं मोचनं तव ॥ ३४ ॥
इदानीं तु निजं स्थानमातिष्ठ प्रेत निर्भयः।
त्वन्मुक्तिसाधकं किञ्चिदाचरिष्ये विचार्य च ॥ ३५ ॥
धुन्धुकारी निजस्थानं तेनादिष्टस्ततो गतः।
गोकर्णश्चिन्तयामास तां रात्रिं न तदध्यगात् ॥ ३६ ॥
प्रातस्तमागतं दृष्ट्वा लोकाः प्रीत्या समागताः।
तत्सर्वं कथितं तेन यज्जातं च यथा निशि ॥ ३७ ॥
विद्वांसो योगनिष्ठाश्च ज्ञानिनो ब्रह्मवादिनः।
तन्मुक्तिं नैव तेऽपश्यन् पश्यन्तः शास्त्रसञ्चयान् ॥ ३८ ॥
ततः सर्वैः सूर्यवाक्यं तन्मुक्तौ स्थापितं परम्।
गोकर्णः स्तम्भनं चक्रे सूर्यवेगस्य वै तदा ॥ ३९ ॥
तुभ्यं नमो जगत्साक्षिन् ब्रूहि मे मुक्तिहेतुकम्।
तच्छ्रुत्वा दूरतः सूर्यः स्फुटमित्यभ्यभाषत ॥ ४० ॥
श्रीमद्भागवतान्मुक्तिः सप्ताहं वाचनं कुरु।

इति सूर्यवचः सर्वैर्धर्मरूपं तु विश्रुतम् ॥ ४१ ॥
सर्वेऽब्रुवन् प्रयत्नेन कर्तव्यं सुकरं त्विदम् ।
गोकर्णो निश्चयं कृत्वा वाचनार्थं प्रवर्तितः ॥ ४२ ॥
तत्र संश्रवणार्थाय देशग्रामाज्जना ययुः ।
पङ्ग्वन्धवृद्धमन्दाश्च तेऽपि पापक्षयाय वै ॥ ४३ ॥
समाजस्तु महाञ्जातो देवविस्मयकारकः ।
यदैवासनमास्थाय गोकर्णोऽकथयत् कथाम् ॥ ४४ ॥
स प्रेतोऽपि तदायातः स्थानं पश्यन्नितस्ततः ।
सप्तग्रन्थियुतं तत्रापश्यत् कीचकमुच्छ्रितम् ॥ ४५ ॥
तन्मूलच्छिद्रमाविश्य श्रवणार्थं स्थितो ह्यसौ ।
वातरूपी स्थितिं कर्तुमशक्तो वंशमाविशत् ॥ ४६ ॥
वैष्णवं ब्राह्मणं मुख्यं श्रोतारं परिकल्प्य सः ।
प्रथमस्कन्धतः स्पष्टमाख्यानं धेनुजोऽकरोत् ॥ ४७ ॥
दिनान्ते रक्षिता गाथा तदा चित्रं बभूव ह ।
वंशैकग्रन्थिभेदोऽभूत् सशब्दं पश्यतां सताम् ॥ ४८ ॥
द्वितीयेऽह्नि तथा सायं द्वितीयग्रन्थिभेदनम् ।
तृतीयेऽह्नि तथा सायं तृतीयग्रन्थिभेदनम् ॥ ४९ ॥
एवं सप्तदिनैश्चैव सप्तग्रन्थिविभेदनम् ।
कृत्वा स द्वादशस्कन्धश्रवणात् प्रेततां जहौ ॥ ५० ॥
दिव्यरूपधरो जातस्तुलसीदाममण्डितः ।
पीतवासा घनश्यामो मुकुटी कुण्डलान्वितः ॥ ५१ ॥
ननाम भ्रातरं सद्यो गोकर्णमिति चाब्रवीत् ।

त्वयाऽहं मोचितो बन्धो कृपया प्रेतकश्मलात् ॥ ५२ ॥
धन्या भागवती वार्ता प्रेतपीडाविनाशिनी ।
सप्ताहोऽपि तथा धन्यः कृष्णलोकफलप्रदः ॥ ५३ ॥
कम्पन्ते सर्वपापानि सप्ताहश्रवणे स्थिते ।
अस्माकं प्रलयं सद्यः कथा चेयं करिष्यति ॥ ५४ ॥
आर्द्रं शुष्कं लघु स्थूलं वाङ्मनःकर्मभिः कृतम् ।
श्रवणं विदहेत् पापं पावकः समिधो यथा ॥ ५५ ॥
अस्मिन् वै भारते वर्षे सूरिभिर्देवसंसदि ।
अकथाश्राविणां पुंसां निष्फलं जन्म कीर्तितम् ॥ ५६ ॥
किं मोहतो रक्षितेन सुपुष्टेन बलीयसा ।
अध्रुवेण शरीरेण शुकशास्त्रकथां विना ॥ ५७ ॥
अस्थिस्तम्भं स्नायुबद्धं मांसशोणितलेपितम् ।
चर्मावनद्धं दुर्गन्धं पात्रं मूत्रपुरीषयोः ॥ ५८ ॥
जराशोकविपाकार्तं रोगमन्दिरमातुरम् ।
दुष्पूरं दुर्धरं दुष्टं सदोषं क्षणभङ्गुरम् ॥ ५९ ॥
कृमिविड्भस्मसञ्ज्ञान्तं शरीरमिति वर्णितम् ।
अस्थिरेण स्थिरं कर्म कुतोऽयं साधयेन्न हि ॥ ६० ॥
यत्प्रातः संस्कृतं चान्नं सायं तच्च विनश्यति ।
तदीयरससम्पुष्टे काये का नाम नित्यता ॥ ६१ ॥
सप्ताहश्रवणाल्लोके प्राप्यते निकटे हरिः ।
अतो दोषनिवृत्त्यर्थमेतदेव हि साधनम् ॥ ६२ ॥
बुद्बुदा इव तोयेषु मशका इव जन्तुषु ।

जायन्ते मरणायैव कथाश्रवणवर्जिताः ॥ ६३ ॥

जडस्य शुष्कवंशस्य यत्र ग्रन्थिविभेदनम् ।
चित्रं किमु तदा चित्तग्रन्थिभेदः कथाश्रवात् ॥ ६४ ॥

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि सप्ताहश्रवणे कृते ॥ ६५ ॥

संसारकर्दमालेपप्रक्षालनपटीयसि ।
कथातीर्थे स्थिते चित्ते मुक्तिरेव बुधैः स्मृता ॥ ६६ ॥

एवं ब्रुवति वै तस्मिन् विमानमागमत् तदा ।
वैकुण्ठवासिभिर्युक्तं प्रस्फुरद्दीप्तिमण्डलम् ॥ ६७ ॥

सर्वेषां पश्यतां भेजे विमानं धुन्धुलीसुतः ।
विमाने वैष्णवान् वीक्ष्य गोकर्णो वाक्यमब्रवीत् ॥ ६८ ॥

गोकर्ण उवाच

अत्रैव बहवः सन्ति श्रोतारो मम निर्मलाः ।
आनीतानि विमानानि न तेषां युगपत् कुतः ॥ ६९ ॥

श्रवणं समभागेन सर्वेषामिह दृश्यते ।
फलभेदः कुतो जातः प्रब्रुवन्तु हरिप्रियाः ॥ ७० ॥

हरिदासा ऊचुः

श्रवणस्य विभेदेन फलभेदोऽत्र संस्थितः ।
श्रवणं तु कृतं सर्वैर्न तथा मननं कृतम् ।
फलभेदस्ततो जातो भजनादपि मानद ॥ ७१ ॥

सप्तरात्रमुपोष्यैव प्रेतेन श्रवणं कृतम् ।
मननादि तथा तेन स्थिरचित्ते कृतं भृशम् ॥ ७२ ॥

अदृढं च हतं ज्ञानं प्रमादेन हतं श्रुतम् ।
सन्दिग्धो हि हतो मन्त्रो व्यग्रचित्तो हतो जपः ॥ ७३ ॥

अवैष्णवो हतो देशो हतं श्राद्धमपात्रकम् ।
हतमश्रोत्रिये दानमनाचारं हतं कुलम् ॥ ७४ ॥

विश्वासो गुरुवाक्येषु स्वस्मिन् दीनत्वभावना ।
मनोदोषजयश्चैव कथायां निश्चला मतिः ॥ ७५ ॥

एवमादि कृतं चेत् स्यात् तदा वै श्रवणे फलम् ।
पुनः श्रवान्ते सर्वेषां वैकुण्ठे वसतिर्ध्रुवम् ॥ ७६ ॥

गोकर्ण तव गोविन्दो गोलोकं दास्यति स्वयम् ।
एवमुक्त्वा ययुः सर्वे वैकुण्ठं हरिकीर्तनाः ॥ ७७ ॥

श्रावणे मासि गोकर्णः कथामूचे तथा पुनः ।
सप्तरात्रवतीं भूयः श्रवणं तैः कृतं पुनः ॥ ७८ ॥

कथासमाप्तौ यज्जातं श्रूयतां तच्च नारद ॥ ७९ ॥

विमानैः सह भक्तैश्च हरिराविर्बभूव ह ।
जयशब्दा नमःशब्दास्तत्रासन् बहवस्तदा ॥ ८० ॥

पाञ्चजन्यध्वनिं चक्रे हर्षात् तत्र स्वयं हरिः ।
गोकर्णं तु समालिङ्ग्याकरोत् स्वसदृशं हरिः ॥ ८१ ॥

श्रोतॄनन्यान् घनश्यामान् पीतकौशेयवाससः ।
किरीटिनः कुण्डलिनस्तथा चक्रे हरिः क्षणात् ॥ ८२ ॥

तद्ग्रामे ये स्थिता जीवा आश्वचाण्डालजातयः ।
विमाने स्थापितास्तेऽपि गोकर्णकृपया तदा ॥ ८३ ॥

प्रेषिता हरिलोके ते यत्र गच्छन्ति योगिनः ।

गोकर्णेन स गोपालो गोलोकं गोपवल्लभम्।
कथाश्रवणतः प्रीतो निर्ययौ भक्तवत्सलः ॥ ८४ ॥

अयोध्यावासिनः पूर्वं यथा रामेण सङ्गताः।
तथा कृष्णेन ते नीता गोलोकं योगिदुर्लभम् ॥ ८५ ॥

यत्र सूर्यस्य सोमस्य सिद्धानां न गतिः कदा।
तं लोकं हि गतास्ते तु श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ८६ ॥

ब्रूमोऽत्र ते किं फलवृन्दमुज्ज्वलं सप्ताहयज्ञेन कथासु सञ्चितम्।
कर्णेन गोकर्णकथाक्षरो यैः पीतश्च ते गर्भगता न भूयः ॥ ८७ ॥

वाताम्बुपर्णाशनदेहशोषणैस्तपोभिरुग्रैश्चिरकालसञ्चितैः।
योगैश्च संयान्ति न तां गतिं वै सप्ताहगाथाश्रवणेन यान्ति याम् ॥

इतिहासमिमं पुण्यं शाण्डिल्योऽपि मुनीश्वरः।
पठते चित्रकूटस्थो ब्रह्मानन्दपरिप्लुतः ॥ ८९ ॥

आख्यानमेतत् परमं पवित्रं श्रुतं सकृद् वै विदहेदघौघम्।
श्राद्धे प्रयुक्तं पितृतृप्तिमावहेन्नित्यं सुपाठादपुनर्भवं च ॥ ९० ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये गोकर्णमोक्षवर्णनं नाम पञ्चमाध्यायः ॥

अथ षष्ठाध्यायः

कुमारा ऊचुः

अथ ते सम्प्रवक्ष्यामः सप्ताहश्रवणे विधिम्।
सहायैर्वसुभिश्चैव प्रायः साध्यो विधिः स्मृतः ॥ १ ॥

दैवज्ञं तु समाहूय मुहूर्तं पृच्छ्य यत्नतः।

विवाहे यादृशं वित्तं तादृशं परिकल्पयेत् ॥ २ ॥
नभस्य आश्विनोर्जौ च मार्गशीर्षः शुचिर्नभाः ।
एते मासाः कथारम्भे श्रोतॄणां मोक्षसूचकाः ॥ ३ ॥
मासानां विप्र हेयानि तानि त्याज्यानि सर्वथा ।
सहायाश्चेतरे तत्र कर्तव्याः सोद्यमाश्च ये ॥ ४ ॥
देशे देशे तथा सेयं वार्ता प्रेष्या प्रयत्नतः ।
भविष्यति कथा चात्र आगन्तव्यं कुटुम्बिभिः ॥ ५ ॥
दूरे हरिकथाः केचिद् दूरे चाच्युतकीर्तनाः ।
स्त्रियः शूद्रादयो ये च तेषां बोधो यतो भवेत् ॥ ६ ॥
देशे देशे विरक्ता ये वैष्णवाः कीर्तनोत्सुकाः ।
तेष्वेव पत्रं प्रेष्यं च तल्लेखनमितीरितम् ॥ ७ ॥
सतां समाजो भविता सप्तरात्रं सुदुर्लभः ।
अपूर्वरसरूपैव कथा चात्र भविष्यति ॥ ८ ॥
श्रीभागवतपीयूषपानाय रसलम्पटाः ।
भवन्तश्च तथा शीघ्रमायात प्रेमतत्पराः ॥ ९ ॥
नावकाशः कदाचिच्चेद्दिनमात्रं तथापि तु ।
सर्वथागमनं कार्यं क्षणोऽत्रैव सुदुर्लभः ॥ १० ॥
एवमाकारणं तेषां कर्तव्यं विनयेन च ।
आगन्तुकानां सर्वेषां वासस्थानानि कल्पयेत् ॥ ११ ॥
तीर्थे वापि वने वापि गृहे वा श्रवणं मतम् ।
विशाला वसुधा यत्र कर्तव्यं तत्कथास्थलम् ॥ १२ ॥
शोधनं मार्जनं भूमेर्लेपनं धातुमण्डनम् ।

गृहोपस्करमुद्धृत्य गृहकोणे निवेशयेत् ॥ १३ ॥
अर्वाक्पञ्चाहतो यत्नादास्तीर्णानि प्रमेलयेत् ।
कर्तव्यो मण्डपः प्रोच्चैः कदलीखण्डमण्डितः ॥ १४ ॥
फलपुष्पदलैर्विष्वग्वितानेन विराजितः ।
चतुर्दिक्षु ध्वजारोपो बहुसम्पद्विराजितः ॥ १५ ॥
ऊर्ध्वं सप्तैव लोकाश्च कल्पनीयाः सविस्तरम् ।
तेषु विप्रा विरक्ताश्च स्थापनीयाः प्रबोध्य च ॥ १६ ॥
पूर्वं तेषामासनानि कर्तव्यानि यथोत्तरम् ।
वक्तुश्चापि तदा दिव्यमासनं परिकल्पयेत् ॥ १७ ॥
उदङ्मुखो भवेद्वक्ता श्रोता वै प्राङ्मुखस्तदा ।
प्राङ्मुखश्चेद्भवेद्वक्ता श्रोता चोदङ्मुखस्तदा ॥ १८ ॥
अथवा पूर्वदिग्ज्ञेया पूज्यपूजकमध्यतः ।
श्रोतॄणामागमे प्रोक्ता देशकालादिकोविदैः ॥ १९ ॥
विरक्तो वैष्णवो विप्रो वेदशास्त्रविशुद्धिकृत् ।
दृष्टान्तकुशलो धीरो वक्ता कार्योऽतिनिःस्पृहः ॥ २० ॥
अनेकधर्मविभ्रान्ताः स्त्रैणाः पाखण्डवादिनः ।
शुकशास्त्रकथोच्चारे त्याज्यास्ते यदि पण्डिताः ॥ २१ ॥
वक्तुः पार्श्वे सहायार्थमन्यः स्थाप्यस्तथाविधः ।
पण्डितः संशयच्छेत्ता लोकबोधनतत्परः ॥ २२ ॥
वक्त्रा क्षौरं प्रकर्तव्यं दिनादर्वाग्व्रताप्तये ।
अरुणोदयेऽसौ निर्वर्त्य शौचं स्नानं समाचरेत् ॥ २३ ॥
नित्यं सङ्क्षेपतः कृत्वा सन्ध्याद्यं स्वं प्रयत्नतः ।

कथाविघ्नविघाताय गणनाथं प्रपूजयेत् ॥ २४ ॥

पितॄन् सन्तर्प्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत्।
मण्डलं च प्रकर्तव्यं तत्र स्थाप्यो हरिस्तथा ॥ २५ ॥

कृष्णमुद्दिश्य मन्त्रेण चरेत् पूजाविधिं क्रमात्।
प्रदक्षिणनमस्कारान् पूजान्ते स्तुतिमाचरेत् ॥ २६ ॥

संसारसागरे मग्नं दीनं मां करुणानिधे।
कर्ममोहगृहीताङ्गं मामुद्धर भवार्णवात् ॥ २७ ॥

श्रीमद्भागवतस्यापि ततः पूजा प्रयत्नतः।
कर्तव्या विधिना प्रीत्या धूपदीपसमन्विता ॥ २८ ॥

ततस्तु श्रीफलं धृत्वा नमस्कारं समाचरेत्।
स्तुतिः प्रसन्नचित्तेन कर्तव्या केवलं तदा ॥ २९ ॥

श्रीमद्भागवताख्योऽयं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि।
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे ॥ ३० ॥

मनोरथो मदीयोऽयं सफलः सर्वथा त्वया।
निर्विघ्नेनैव कर्तव्यो दासोऽहं तव केशव ॥ ३१ ॥

एवं दीनवचः प्रोच्य वक्तारं चाथ पूजयेत्।
सम्भूष्य वस्त्रभूषाभिः पूजान्ते तं च संस्तवेत् ॥ ३२ ॥

शुकरूप प्रबोधज्ञ सर्वशास्त्रविशारद।
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशय ॥ ३३ ॥

तदग्रे नियमः पश्चात् कर्तव्यः श्रेयसे मुदा।
सप्तरात्रं यथाशक्त्या धारणीयः स एव हि ॥ ३४ ॥

वरणं पञ्चविप्राणां कथाभङ्गनिवृत्तये।

कर्तव्यं तैर्हरेर्जाप्यं द्वादशाक्षरविद्यया ॥ ३५ ॥
ब्राह्मणान् वैष्णवांश्चान्यांस्तथा कीर्तनकारिणः ।
नत्वा सम्पूज्य दत्ताज्ञः स्वयमासनमाविशेत् ॥३६ ॥
लोकवित्तधनागारपुत्रचिन्तां व्युदस्य च ।
कथाचित्तः शुद्धमतिः स लभेत् फलमुत्तमम् ॥ ३७ ॥
आसूर्योदयमारभ्य सार्धत्रिप्रहरान्तकम् ।
वाचनीया कथा सम्यग्धीरकण्ठं सुधीमता ॥ ३८ ॥
कथाविरामः कर्तव्यो मध्याह्ने घटिकाद्वयम् ।
तत्कथामनु कार्यं वै कीर्तनं वैष्णवैस्तदा ॥ ३९ ॥
मलमूत्रजयार्थं हि लघ्वाहारः सुखावहः ।
हविष्यान्नेन कर्तव्यो ह्येकवारं कथार्थिना ॥ ४० ॥
उपोष्य सप्तरात्रं वै शक्तिश्चेच्छृणुयात्तदा ।
घृतपानं पयःपानं कृत्वा वै शृणुयात् सुखम् ॥ ४१ ॥
फलाहारेण वा भाव्यमेकभुक्तेन वा पुनः ।
सुखसाध्यं भवेद्यत्तु कर्तव्यं श्रवणाय तत् ॥ ४२ ॥
भोजनं तु वरं मन्ये कथाश्रवणकारकम् ।
नोपवासो वरः प्रोक्तः कथाविघ्नकरो यदि ॥ ४३ ॥
सप्ताहव्रतिनां पुंसां नियमाच्छृणु नारद ।
विष्णुदीक्षाविहीनानां नाधिकारः कथाश्रवे ॥ ४४ ॥
ब्रह्मचर्यमधःसुप्तिः पत्रावल्यां च भोजनम् ।
कथासमाप्तौ भुक्तिं च कुर्यान्नित्यं कथाव्रती ॥ ४५ ॥
द्विदलं मधु तैलं च गरिष्ठान्नं तथैव च ।

भावदुष्टं पर्युषितं जह्यान्नित्यं कथाव्रती ॥ ४६ ॥
कामं क्रोधं मदं मानं मत्सरं लोभमेव च।
दम्भं मोहं तथा द्वेषं दूरयेच्च कथाव्रती ॥ ४७ ॥
वेदवैष्णवविप्राणां गुरुगोव्रतिनां तथा।
स्त्रीराजमहतां निन्दां वर्जयेद्यः कथाव्रती ॥ ४८ ॥
रजस्वलान्त्यजम्लेच्छपतितव्रात्यकैस्तदा।
द्विजद्विड्वेदबाह्यैश्च न वदेद्यः कथाव्रती ॥ ४९ ॥
सत्यं शौचं दयां मौनमार्जवं विनयं तथा।
उदारमानसं तद्वदेवं कुर्यात् कथाव्रती ॥ ५० ॥
दरिद्रश्च क्षयी रोगी निर्भाग्यः पापकर्मवान्।
अनपत्यो मोक्षकामः शृणुयाच्च कथामिमाम् ॥ ५१ ॥
अपुष्पा काकवन्ध्या च वन्ध्या या च मृतार्भका।
स्रवद्गर्भा च या नारी तया श्राव्या प्रयत्नतः ॥ ५२ ॥
एतेषु विधिना श्रावे तदक्षयतरं भवेत्।
अत्युत्तमा कथा दिव्या कोटियज्ञफलप्रदा ॥ ५३ ॥
एवं कृत्वा व्रतविधिमुद्यापनमथाचरेत्।
जन्माष्टमीव्रतमिव कर्तव्यं फलकाङ्क्षिभिः ॥ ५४ ॥
अकिञ्चनेषु भक्तेषु प्रायो नोद्यापनाग्रहः।
श्रवणेनैव पूतास्ते निष्कामा वैष्णवा यतः ॥ ५५ ॥
एवं नगाहयज्ञेऽस्मिन् समाप्ते श्रोतृभिस्तदा।
पुस्तकस्य च वक्तुश्च पूजा कार्यातिभक्तितः ॥ ५६ ॥
प्रसादतुलसीमाला श्रोतृभ्यश्चाथ दीयताम्।

मृदङ्गताललिलितं कर्तव्यं कीर्तनं ततः ॥ ५७ ॥

जयशब्दं नमःशब्दं शङ्खशब्दं च कारयेत्।
विप्रेभ्यो याचकेभ्यश्च वित्तमन्नं च दीयताम् ॥ ५८ ॥

विरक्तश्चेद्भवेच्छ्रोता गीता वाच्या परेऽहनि।
गृहस्थश्चेत्तदा होमः कर्तव्यः कर्मशान्तये ॥ ५९ ॥

प्रतिश्लोकं तु जुहुयाद्विधिना दशमस्य च।
पायसं मधु सर्पिश्च तिलान्नादिकसंयुतम् ॥ ६० ॥

अथवा हवनं कुर्याद्गायत्र्या सुसमाहितः।
तन्मयत्वात् पुराणस्य परमस्य च तत्त्वतः ॥ ६१ ॥

होमाशक्तौ बुधो हौम्यं दद्यात्तत्फलसिद्धये।
नानाच्छिद्रनिरोधार्थं न्यूनताधिकतानयोः ॥ ६२ ॥

दोषयोः प्रशमार्थं च पठेन्नामसहस्रकम्।
तेन स्यात् सफलं सर्वं नास्त्यस्मादधिकं तु यत् ॥ ६३ ॥

द्वादश ब्राह्मणान् पश्चाद्भोजयेन्मधुपायसैः।
दद्यात् सुवर्णं धेनुं च व्रतपूर्णत्वहेतवे ॥ ६४ ॥

शक्तौ पलत्रयमितं स्वर्णसिंहं विधाय च।
तत्रास्य पुस्तकं स्थाप्यं लिखितं ललिताक्षरम् ॥ ६५ ॥

सम्पूज्यावाहनाद्यैस्तदुपचारैः सदक्षिणम्।
वस्त्रभूषणगन्धाद्यैः पूजिताय यतात्मने ॥ ६६ ॥

आचार्याय सुधीर्दत्त्वा मुक्तः स्याद्भवबन्धनैः।
एवं कृते विधाने च सर्वपापनिवारणे ॥ ६७ ॥

फलदं स्यात् पुराणं तु श्रीमद्भागवतं शुभम्।

धर्मकामार्थमोक्षाणां साधनं स्यान्न संशयः ॥ ६८ ॥

कुमारा ऊचुः

इति ते कथितं सर्वं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।
श्रीमद्भागवतेनैव भुक्तिमुक्ती करे स्थिते ॥ ६९ ॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा ते महात्मानः प्रोचुर्भागवतीं कथाम् ।
सर्वपापहरां पुण्यां भुक्तिमुक्तिप्रदायिनीम् ॥ ७० ॥

शृण्वतां सर्वभूतानां सप्ताहं नियतात्मनाम् ।
यथाविधि ततो देवं तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥ ७१ ॥

तदन्ते ज्ञानवैराग्यभक्तीनां पुष्टता परा ।
तारुण्यं परमं चाभूत् सर्वभूतमनोहरम् ॥ ७२ ॥

नारदश्च कृतार्थोऽभूत् सिद्धे स्वीये मनोरथे ।
पुलकीकृतसर्वाङ्गः परमानन्दसम्भृतः ॥ ७३ ॥

एवं कथां समाकर्ण्य नारदो भगवत्प्रियः ।
प्रेमगद्गदया वाचा तानुवाच कृताञ्जलिः ॥ ७४ ॥

नारद उवाच

धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि भवद्भिः करुणापरैः ।
अद्य मे भगवाँल्लब्धः सर्वपापहरो हरिः ॥ ७५ ॥

श्रवणं सर्वधर्मेभ्यो वरं मन्ये तपोधनाः ।
वैकुण्ठस्थो यतः कृष्णः श्रवणाद्यस्य लभ्यते ॥ ७६ ॥

सूत उवाच

एवं ब्रुवति वै तत्र नारदे वैष्णवोत्तमे ।

परिभ्रमन् समायातः शुको योगेश्वरस्तदा ॥ ७७ ॥

तत्राययौ षोडशवार्षिकस्तदा व्यासात्मजो ज्ञानमहाब्धिचन्द्रमाः ।

कथावसाने निजलाभपूर्णः प्रेम्णा पठन् भागवतं शनैः शनैः ॥

दृष्ट्वा सदस्याः परमोरुतेजसं सद्यः समुत्थाय ददुर्महासनम् ।

प्रीत्या सुरर्षिस्तमपूजयत् सुखं स्थितोऽवदत् संशृणुतामलां गिरम् ॥

श्रीशुक उवाच

निगमकल्पतरोर्गलितं फलं शुकमुखादमृतद्रवसंयुतम् ।

पिबत भागवतं रसमालयं मुहुरहो रसिका भुवि भावुकाः ॥ ८० ॥

धर्मः प्रोज्झितकैतवोऽत्र परमो निर्मत्सराणां सतां

वेद्यं वास्तवमत्र वस्तु शिवदं तापत्रयोन्मूलनम् ।

श्रीमद्भागवते महामुनिकृते किं वा परैरीश्वरः

सद्यो हृद्यवरुध्यतेऽत्र कृतिभिः शुश्रूषुभिस्तत्क्षणात् ॥ ८१ ॥

श्रीमद्भागवतं पुराणतिलकं यद्वैष्णवानां धनं

यस्मिन् पारमहंस्यमेवममलं ज्ञानं परं गीयते ।

यत्र ज्ञानविरागभक्तिसहितं नैष्कर्म्यमाविष्कृतं

तच्छृण्वन् प्रपठन् विचारणपरो भक्त्या विमुच्येन्नरः ॥ ८२ ॥

स्वर्गे सत्ये च कैलासे वैकुण्ठे नास्त्ययं रसः ।

अतः पिबन्तु सद्भाग्या मा मा मुञ्चत कर्हिचित् ॥

सूत उवाच

एवं ब्रुवाणे सति बादरायणौ मध्ये सभायां हरिराविरासीत् ।

प्रह्लादबल्युद्धवफाल्गुनादिभिर्वृतः सुरर्षिस्तमपूजयच्च तान् ॥ ७४ ॥

दृष्ट्वा प्रसन्नं महदासने हरिं ते चक्रिरे कीर्तनमग्रतस्तदा ।

भवो भवान्या कमलासनस्तु तत्रागमत् कीर्तनदर्शनाय ७५ ॥
प्रह्लादस्तालधारी तरलगतितया चोद्धवः कांस्यधारी
वीणाधारी सुरर्षिः स्वरकुशलतया रागकर्तार्जुनोऽभूत् ।
इन्द्रोऽवादीन्मृदङ्गं जयजयसुकराः कीर्तने ते कुमारा
यत्राग्रे भाववक्ता सरसरचनया व्यासपुत्रो बभूव ॥ ८६ ॥

ननर्त मध्ये त्रिकमेव तत्र भक्त्यादिकानां नटवत्सुतेजसाम् ।
अलौकिकं कीर्तनमेतदीक्ष्य हरिः प्रसन्नोऽपि वचोऽब्रवीत्तत् ॥ ८७ ॥

मत्तो वरं भाववृताद् वृणुध्वं प्रीतः कथाकीर्तनतोऽस्मि साम्प्रतम् ।
श्रुत्वेति तद्वाक्यमतिप्रसन्नाः प्रेमार्द्रचित्ता हरिमूचिरे ते ॥ ८८ ॥

नगाहगाथासु च सर्वभक्तैरेभिस्त्वया भाव्यमिति प्रयत्नात् ।
मनोरथोऽयं परिपूरणीयस्तथेति चोक्त्वाऽन्तरधीयताच्युतः ॥ ८९ ॥

ततोऽनमत्तच्चरणेषु नारदस्तथा शुकादीनपि तापसांश्च ।
अथ प्रहृष्टाः परिनष्टमोहाः सर्वे ययुः पीतकथामृतास्ते ॥ ९० ॥

भक्तिः सुताभ्यां सह रक्षिता सा शास्त्रे स्वकीयेऽपि तदा शुकेन ।
अतो हरिर्भागवतस्य सेवनाच्चित्तं समायाति हि वैष्णवानाम् ॥ ९१ ॥

दारिद्र्यदुःखज्वरदाहितानां मायापिशाचीपरिमर्दितानाम् ।
संसारसिन्धौ परिपातितानां क्षेमाय वै भागवतं प्रगर्जति ॥ ९२ ॥

शौनक उवाच

शुकेनोक्तं कदा राज्ञे गोकर्णेन कदा पुनः ।
सुरर्षये कदा ब्राह्मैश्छिन्धि मे संशयं त्विमम् ॥ ९३ ॥

सूत उवाच

आकृष्णनिर्गमात् त्रिंशद्वर्षाधिकगते कलौ ।

नवमीतो नभस्ये च कथारम्भं शुकोऽकरोत् ॥ ९४ ॥
परीक्षिच्छ्रवणान्ते च कलौ वर्षशतद्वये ।
शुद्धे शुचौ नवम्यां च धेनुजोऽकथयत् कथाम् ॥ ९५ ॥
तस्मादपि कलौ प्राप्ते त्रिंशद्वर्षगते सति ।
ऊचुरूर्जे सिते पक्षे नवम्यां ब्रह्मणः सुताः ॥ ९६ ॥
इत्येतत्ते समाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयानघ ।
कलौ भागवती वार्ता भवरोगविनाशिनी ॥ ९७ ॥

कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च
मुक्त्येकहेतुमिह भक्तिविलासकारि ।
सन्तः कथानकमिदं पिबतादरेण
लोके हि तीर्थपरिशीलनसेवया किम् ॥ ९८ ॥

स्वपुरुषमपि वीक्ष्य पाशहस्तं वदति यमः किल तस्य कर्णमूले ।
परिहर भगवत्कथासु मत्तान् प्रभुरहमन्यनृणां न वैष्णवानाम् ॥ ९९ ॥

असारे संसारे विषयविषसङ्गाकुलधियः
क्षणार्धं क्षेमार्थं पिबत शुकगाथातुलसुधाम् ।
किमर्थं व्यर्थं भो व्रजत कुपथे कुत्सितकथे
परीक्षित् साक्षी यच्छ्रवणगतमुक्त्युक्तिकथने ॥ १०० ॥

रसप्रवाहसंस्थेन श्रीशुकेनेरिता कथा ।
कण्ठे सम्बध्यते येन स वैकुण्ठप्रभुर्भवेत् ॥ १०१ ॥

इति च परमगुह्यं सर्वसिद्धान्तसिद्धं
सपदि निगदितं ते शास्त्रपुञ्जं विलोक्य ।
जगति शुककथातो निर्मलं नास्ति किञ्चित्

पिब परसुखहेतोर्द्वादशस्कन्धसारम् ॥ १०२ ॥

एतां यो नियततया शृणोति भक्त्या
यश्चैनां कथयति शुद्धवैष्णवाग्रे ।
तौ सम्यग्विधिकरणात् फलं लभेते
याथार्थ्यान्न हि भुवने किमप्यसाध्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीपद्मपुराणे उत्तरखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये श्रवणविधिकथनं नाम षष्ठाध्यायः ॥

॥ समाप्तमिदं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

स्कान्दपुराणान्तर्गतं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यं

व्यास उवाच

श्रीसच्चिदानन्दघनस्वरूपिणे कृष्णाय चानन्तसुखाभिवर्षिणे।
विश्वोद्भवस्थाननिरोधहेतवे नुमो वयं भक्तिरसाप्तयेऽनिशम्॥ १॥

नैमिषे सूतमासीनमभिवाद्य महामतिम्।
कथामृतरसास्वादकुशला ऋषयोऽब्रुवन् ॥ २॥

ऋषय ऊचुः

वज्रं श्रीमाथुरे देशे स्वपौत्रं हस्तिनापुरे।
अभिषिच्य गते राज्ञि तौ कथं किं च चक्रतुः ॥३॥

सूत उवाच

नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमम्।
देवीं सरस्वतीं व्यासं ततो जयमुदीरयेत् ॥ ४॥

महापथं गते राज्ञि परीक्षित्पृथिवीपतिः।
जगाम मथुरां विप्रा वज्रनाभदिदृक्षया ॥ ५॥

पितृव्यमागतं ज्ञात्वा वज्रः प्रेमपरिप्लुतः।
अभिगम्याभिवाद्याथ निनाय निजमन्दिरम् ॥६॥

परिष्वज्य स तं वीरः कृष्णैकगतमानसः।
रोहिण्याद्या हरेः पत्नीर्ववन्दायतनागतः ॥७॥

ताभिः सम्मानितोऽत्यर्थं परीक्षित्पृथिवीपतिः।
विश्रान्तः सुखमासीनो वज्रनाभमुवाच ह ॥८॥

श्रीपरीक्षिदुवाच

तात त्वत्पितृभिर्नूनमस्मत्पितृपितामहाः।

उद्धृता भूरिदुःखौघादहं च परिरक्षितः ॥९॥
न पारयाम्यहं तात साधु कृत्वोपकारतः।
त्वामतः प्रार्थयाम्यङ्ग सुखं राज्येऽनुयुज्यताम् ॥१०॥
कोशसैन्यादिजा चिन्ता तथारिदमनादिजा।
मनागपि न कार्या ते सुसेव्याः किन्तु मातरः ॥११॥
निवेद्य मयि कर्तव्यं सर्वाधिपरिवर्ज्जनम्।
श्रुत्वैतत्परमप्रीतो वज्रस्तं प्रत्युवाच ह ॥१२॥

श्रीवज्रनाभ उवाच

राजन्नुचितमेतत्ते यदस्मासु प्रभाषते।
त्वत्पित्रोपकृतश्चाहं धनुर्विद्याप्रदानतः ॥१३॥
तस्मान्नाल्पापि मे चिन्ता क्षात्रं दृढमुपेयुषः।
किन्त्वेका परमा चिन्ता तत्र किञ्चिद्विचार्य्यताम् ॥१४॥
माथुरे त्वभिषिक्तोऽपि स्थितोऽहं निर्जने वने।
क्व गता वै प्रजाऽत्रत्या यत्र राज्यं प्ररोचते ॥१५॥
इत्युक्तो विष्णुरातस्तु नन्दादीनां पुरोहितम्।
शाण्डिल्यमाजुहावाशु वज्रसन्देहनुत्तये ॥१६॥
अथोटजं विहायाशु शाण्डिल्यः समुपागतः।
पूजितो वज्रनाभेन निषसादासनोत्तमे ॥१७॥
उपोद्घातं विष्णुरातश्चकाराशु ततस्त्वसौ।
उवाच परमप्रीतस्तावुभौ परिसान्त्वयन् ॥१८॥

श्रीशाण्डिल्य उवाच

शृणुतं दत्तचित्तौ मे रहस्यं व्रजभूमिजम्।

व्रजनं व्याप्तिरित्युक्त्या व्यापनाद्व्रज उच्यते ॥१९ ॥

गुणातीतं परं ब्रह्म व्यापकं व्रज उच्यते ।
सदानन्दं परं ज्योतिर्मुक्तानां पदमव्ययम् ॥२० ॥

तस्मिन्नन्दात्मजः कृष्णः सदानन्दाङ्गविग्रहः ।
आत्मारामश्चाप्तकामः प्रेमाक्तैरनुभूयते ॥२१ ॥

आत्मा तु राधिका तस्य तयैव रमणादसौ ।
आत्मारामतया प्राज्ञैः प्रोच्यते गूढवेदिभिः ॥२२ ॥

कामास्तु वाञ्छितास्तस्य गावो गोपाश्च गोपिकाः ।
नित्याः सर्वे विहाराद्या आप्तकामस्ततस्त्वयम् ॥२३ ॥

रहस्यं त्विदमेतस्य प्रकृतेः परमुच्यते ।
प्रकृत्या खेलतस्तस्य लीलाऽन्यैरनुभूयते ॥२४ ॥

213b

सर्गस्थित्यप्यया यत्र रजःसत्त्वतमोगुणैः ।
लीलैवं द्विविधा तस्य वास्तवी व्यावहारिकी ॥२५ ॥

वास्तवी तत्स्वसंवेद्या जीवानां व्यावहारिकी ।
आद्यां विना द्वितीया न द्वितीया नाद्यगा क्वचित् ॥२६ ॥

आवयोर्गोचरेयं तु तल्लीला व्यावहारिकी ।
यत्र भूरादयो लोका भुवि माथुरमण्डलम् ॥२७ ॥

अत्रैव व्रजभूमिः सा यत्र तत्त्वं सुगोपितम् ।
भासते प्रेमपूर्णानां कदाचिदपि सर्वतः ॥२८ ॥

कदाचिद्द्वापरस्यान्ते रहोलीलाधिकारिणः ।
समवेता यदाऽत्र स्युर्यथेदानीं तदा हरिः ॥२९ ॥

स्वैः सहावतरेत्स्वेषु समावेशार्थमीप्सिताः ।
तदा देवादयोऽप्यन्येऽवतरन्ति समन्ततः ॥३० ॥
सर्वेषां वाञ्छितं कृत्वा हरिरन्तर्हितोऽभवत् ।
तेनात्र त्रिविधा लोकाः स्थिताः पूर्वं न संशयः ॥३१ ॥
नित्यास्तल्लिप्सवश्चैव देवाद्याश्चेति भेदतः ।
देवाद्यास्तेषु कृष्णेन द्वारिकां प्रापिताः पुरा ॥३२ ॥
पुनर्मौशलमार्गेण स्वाधिकारेषु चापिताः ।
तल्लिप्सूंश्च सदा कृष्णः प्रेमानन्दैकरूपिणः ॥३३ ॥
विधाय स्वीयनित्येषु समावेशितवांस्तदा ।
नित्याः सर्वेऽप्ययोग्येषु दर्शनाभावतां गताः ॥३४ ॥
व्यावहारिकलीलास्थास्तत्र यन्नाधिकारिणः ।
पश्यन्त्यत्रागतास्तस्मान्निर्ज्जनत्वं समन्ततः ॥३५ ॥
तस्माच्चिन्ता न ते कार्या वज्रनाभ मदाज्ञया ।
वासयात्र बहून्ग्रामान्संसिद्धिस्ते भविष्यति ॥३६ ॥
कृष्णलीलानुसारेण कृत्वा नामानि सर्वतः ।
त्वया वासय ता ग्रामान्संसेव्या भूरियं परा ॥३७ ॥
गोवर्द्धने दीर्घपुरे मथुरायां महावने ।
नन्दिग्रामे बृहत्सानौ कार्या राज्यस्थितिस्त्वया ॥३८ ॥
नद्यद्रिद्रोणिकुण्डादिकुञ्जान्संसेवतस्तव ।
राज्ये प्रजाः सुसम्पन्नास्त्वं च प्रीतो भविष्यसि ॥३९ ॥
सच्चिदानन्दभूरेषा त्वया सेव्या प्रयत्नतः ।
तव कृष्णस्थलान्यत्र स्फुरन्तु मदनुग्रहात् ॥४० ॥

वज्र संसेवनादस्या उद्धवस्त्वां मिलिष्यति।
ततो रहस्यमेतस्मात्प्राप्स्यसि त्वं समातृकः ॥४१।

एवमुक्त्वा तु शाण्डिल्यो गतः कृष्णमनुस्मरन्।
विष्णुरातोऽथ वज्रश्च परां प्रीतिमवापतुः ॥४२॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये शाडिल्योपदिष्टव्रजभूमिमाहात्म्यवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

द्वितीयाध्यायः

श्रीऋषय ऊचुः

शाण्डिल्ये तौ समादिश्य परावृत्ते स्वमाश्रमम्।
कि कथं चक्रतुस्तौ तु राजानौ सूत तद्वद ॥१

श्रीसूत उवाच

ततस्तु विष्णुरातेन श्रेणीमुख्याः सहस्रशः।
इन्द्रप्रस्थात्समानाय्य मथुरास्थानमापिताः ॥२॥

माथुरान्ब्राह्मणांस्तत्र वानरांश्च पुरातनान्।
विज्ञाय माननीयत्वं तेषु स्थापितवान्स्वराट् ॥३॥

वज्रस्तु तत्सहायेन शाण्डिल्यस्याऽप्यनुग्रहात्।
गोविन्दगोपगोपीनां लीलास्थानान्यनुक्रमात् ॥४॥

विज्ञायाऽभिधयाऽऽस्थाप्य ग्रामानावासयद्बहून्।
कुण्डकूपादिपूर्तेन शिवादिस्थापनेन च ॥ ५॥

गोविन्दहरिदेवादिस्वरूपाऽऽरोपणेन च।

कृष्णैकभक्तिं स्वे राज्यं ततान च मुमोद ह ॥६ ॥

प्रजास्तु मुदितास्तस्य कृष्णकीर्तनतत्पराः ।
परमानन्दसम्पन्ना राज्यं तस्यैव तुष्टुवुः ॥७ ॥

एकदा कृष्णपत्न्यस्तु श्रीकृष्णविरहातुराः ।
कालिन्दीं मुदिता वीक्ष्य पप्रच्छुर्गतमत्सराः ॥८ ॥

श्रीकृष्णपत्न्य ऊचुः

यथा वयं कृष्णपत्न्यस्तथा त्वमपि शोभने ।
वयं विरहदुःखार्तास्त्वं न कालिन्दि तद्वद ॥९ ॥

तच्छ्रुत्वा स्मयमाना सा कालिन्दी वाक्यमब्रवीत् ।
सापत्न्यं वीक्ष्य तत्तासां करुणापरमानसा ॥१०

श्रीकालिन्द्युवाच

आत्मारामस्य कृष्णस्य ध्रुवमात्मास्ति राधिका ।
तस्या दास्यप्रभावेण विरहोऽस्मान्न संस्पृशेत् ॥११ ॥

तस्या एवांशविस्ताराः सर्वाः श्रीकृष्णनायिकाः ।
नित्यसम्भोग एवास्ति तस्याः साम्मुख्ययोगतः ॥१२ ॥

स एव सा स सैवास्ति वशी तत्प्रेमरूपिका ।
श्रीकृष्णनखचन्द्रालिसङ्गाच्चन्द्रावली स्मृता ॥१३ ॥

रूपान्तरं च गृह्णाना तयोः सेवातिलालसा ।
रुक्मिण्यादिसमावेशो मयात्रैव विलोकितः ॥१४ ॥

युष्माकमपि कृष्णेन विरहो नैव सर्वतः ।
किन्तु एवं न जानीथ तस्माद्व्याकुलतामिताः ॥१५ ॥

एवमेवात्र गोपीनामक्रूरावसरे पुरा ।

विरहाभास एवासीदुद्धवेन समाहितः ॥१६ ॥
तेनैव भवतीनां चेद्भवेदत्र समागमः ।
तर्हि नित्यं स्वकान्तेन विहारमपि लप्स्यथ ॥१७ ॥

श्रीसूत उवाच

एवमुक्तास्तु ताः पत्न्यः प्रसन्नां पुनरब्रुवन् ।
उद्धवालोकनेनात्मप्रेष्ठसङ्गमलालसाः ॥१८ ॥

श्रीकृष्णपत्न्य ऊचुः

धन्यासि सखि कान्तेन यस्या नैवास्ति विच्युतिः ।
यतस्ते स्वार्थसंसिद्धिस्तस्या दास्यो बभूविम ॥१९ ॥
परन्तूद्धवलाभे स्यादस्मत्सर्वार्थसाधनम् ।
तथा वदस्व कालिन्दि तल्लाभोऽपि यथा भवेत् ॥२० ॥

श्रीसूत उवाच

एवमुक्ता तु कालिन्दी प्रत्युवाचाथ तास्तथा ।
स्मरन्ती कृष्णचन्द्रस्य कलाषोडशरूपिणी ॥२१ ॥
साधनभूमिर्बदरी व्रजता कृष्णेन मन्त्रिणे प्रोक्ता ।
तत्रास्ते स तु साक्षात्तद्वयुनं ग्राहयँल्लोकान् ॥२२ ॥
फलभूमिर्व्रजभूमिर्दत्ता तस्मै पुरैव सरहस्यम् ।
फलमिह तिरोहितं सत्तदिहेदानीं स उद्धवोऽलक्ष्यः ॥२३ ॥
गोवर्द्धनगिरिनिकटे सखीस्थले तद्रजःकामः ।
तत्रत्याङ्कुरवल्लीरूपेणास्ते स उद्धवो नूनम् ॥२४ ॥
आत्मोत्सवरूपत्वं हरिणा तस्मै समर्पितं नियतम् ।
तस्मात्तत्र स्थित्वा कुसुमसरःपरिसरे सवज्राभिः ॥२५ ॥

वीणावेणुमृदङ्गैः कीर्तनकाव्यादिसरससङ्गीतैः ।
उत्सव आरब्धव्यो हरिरतलोकान्समानाय्य ॥२६ ॥

तत्रोद्धवावलोको भविता नियतं महोत्सवे वितते ।
यौष्माकीणामभिमतसिद्धिं सविता स एव सवितानाम् ॥२७ ॥

श्रीसूत उवाच

इति श्रुत्वा प्रसन्नास्ताः कालिन्दीमभिवन्द्य तत् ।
कथयामासुरागत्य वज्रं प्रति परीक्षितम् ॥२८ ॥

विष्णुरातस्तु तच्छ्रुत्वा प्रसन्नस्तद्युतस्तदा ।
तत्रैवागत्य तत्सर्वं कारयामास सत्वरम् ॥२९ ॥

गोवर्धनाददूरेण वृन्दारण्ये सखीस्थले ।
प्रवृत्तः कुसुमाम्भोधौ कृष्णसङ्कीर्तनोत्सवः ॥३० ॥

वृषभानुसुताकान्तविहारे कीर्तनश्रिया ।
साक्षादिव समावृत्ते सर्वेऽनन्यदृशोऽभवन् ॥३१ ॥

ततः पश्यत्सु सर्वेषु तृणगुल्मलताचयात् ।
आजगामोद्धवः स्रग्वी श्यामः पीताम्बरावृतः ॥३२ ॥

गुञ्जामालाधरो गायन्बल्लवीवल्लभं मुहुः ।
तदागमनतो रेजे भृशं सङ्कीर्तनोत्सवः ॥३३ ॥

चन्द्रिकागमतो यद्वत्स्फाटिकाट्टालभूमणिः ।
अथ सर्वे सुखाम्भोधौ मग्नाः सर्वं विसस्मरुः ॥३४ ॥

क्षणेनागतविज्ञाना दृष्ट्वा श्रीकृष्णरूपिणम् ।
उद्धवं पूजयाञ्चक्रुः प्रतिलब्धमनोरथाः ॥३५ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां

द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये गोवर्द्धनपर्वतसमीपे परीक्षिदादीनामुद्धवदर्शनवर्णनो नाम द्वितीयोऽध्यायः

तृतीयोऽध्यायः

श्रीसूत उवाच

अथोद्धवस्तु तान्दृष्ट्वा कृष्णकीर्तनतत्परान्।
सत्कृत्याथ परिष्वज्य परीक्षितमुवाच ह ॥१॥

उद्धव उवाच

धन्योऽसि राजन्कृष्णैकभक्त्या पूर्णोऽसि नित्यदा।
यस्त्वं निमग्नचित्तोऽसि कृष्णसङ्कीर्तनोत्सवे ॥२॥

कृष्णपत्नीषु वज्रे च दिष्ट्या प्रीतिः प्रवर्तिता।
तवोचितमिदं तात कृष्णदत्ताङ्ग वैभव ॥३॥

द्वारकास्थेषु सर्वेषु धन्या एते न संशयः।
येषां व्रजनिवासाय पार्थमादिष्टवान्प्रभुः ॥४॥

श्रीकृष्णस्य मनश्चन्द्रो राधास्यप्रभयान्वितः।
तद्विहारवनं गोभिर्मण्डयन्रोचते सदा ॥५॥

कृष्णचन्द्रः सदा पूर्णस्तस्य षोडश याः कलाः।
चित्सहस्रप्रभाभिन्ना अत्रास्ते तत्स्वरूपता ॥६॥

एवं वज्रस्तु राजेन्द्र प्रपन्नभयभञ्जकः।
श्रीकृष्णदक्षिणे पादे स्थानमेतस्य वर्तते ॥७॥

अवतारेऽत्र कृष्णेन योगमायाऽति भाविता।
तद्बलेनात्मविस्मृत्या सीदन्त्येते न संशयः ॥८॥

ऋते कृष्णप्रकाशं तु स्वात्मबोधो न कस्यचित्।

तत्प्रकाशस्तु जीवानां मायया पिहितः सदा ॥९ ॥
अष्टाविंशे द्वापरान्ते स्वयमेव यदा हरिः ।
उत्सारयेन्निजां मायां तत्प्रकाशो भवेत्तदा ॥१० ॥
स तु कालो व्यतिक्रान्तस्तेनेदमपरं शृणु ।
अन्यदा तत्प्रकाशस्तु श्रीमद्भागवताद्भवेत् ॥११ ॥
श्रीमद्भागवतं शास्त्रं यत्र भागवतैर्यदा ।
कीर्त्यते श्रूयते चापि श्रीकृष्णस्तत्र निश्चितम् ॥१२ ॥
श्रीमद्भागवतं यत्र श्लोकं श्लोकार्द्धमेव च ।
तत्रापि भगवान्कृष्णो बल्लवीभिर्विराजते ॥१३ ॥
भारते मानवं जन्म प्राप्य भागवतं न यैः ।
श्रुतं पापपराधीनैरात्मघातस्तु तैः कृतः ॥१४ ॥
श्रीमद्भागवतं शास्त्रं नित्यं यैः परिसेवितम् ।
पितुर्मातुश्च भार्यायाः कुलपङ्क्तिः सुतारिता ॥१५ ॥
विद्याप्रकाशो विप्राणां राज्ञां शत्रुजयो विशाम् ।
धनं स्वास्थ्यं च शूद्राणां श्रीमद्भागवताद्भवेत् ॥१६ ॥
योषितामपरेषां च सर्ववाञ्छितपूरणम् ।
अतो भागवतं नित्यं को न सेवेत भाग्यवान् ॥१७ ॥
अनेकजन्मसंसिद्धः श्रीमद्भागवतं लभेत् ।
प्रकाशो भगवद्भक्तेरुद्भवस्तत्र जायते ॥१८ ॥
साङ्ख्यायनप्रसादाप्तं श्रीमद्भागवतं पुरा ।
बृहस्पतिर्दत्तवान्मे तेनाहं कृष्णवल्लभः ॥१९ ॥
आख्यायिका च तेनोक्ता विष्णुरात निबोध ताम् ।

ज्ञायते सम्प्रदायोऽपि यत्र भागवतश्रुतेः ॥ २० ॥

श्रीबृहस्पतिरुवाच

ईक्षाञ्चक्रे यदा कृष्णो मायापुरुषरूपधृक्।
ब्रह्मा विष्णुः शिवश्चापि रजःसत्त्वतमोगुणैः ॥२१ ॥

पुरुषास्त्रय उत्तस्थुरधिकारांस्तदादिशत्।
उत्पत्तौ पालने चैव संहारे प्रक्रमेण तान् ॥२२ ॥

ब्रह्मा तु नाभिकमलादुत्पन्नस्तं व्यजिज्ञपत्।

श्रीब्रह्मोवाच

नारायणादिपुरुष परमात्मन्नमोऽस्तु ते ॥२३ ॥

त्वया सर्गे नियुक्तोऽस्मि पापीयान्मां रजोगुणः।
त्वत्स्मृतौ नैव बाधेत तथैव कृपया प्रभो ॥२४ ॥

श्रीबृहस्पतिरुवाच

यदा तु भगवांस्तस्मै श्रीमद्भागवतं पुरा।
उपदिश्याब्रवीद्ब्रह्मन्सेवस्वैनत्स्वसिद्धये ॥२५ ॥

ब्रह्मा तु परमप्रीतस्तेन कृष्णाप्तयेऽनिशम्।
सप्तावरणभङ्गाय सप्ताहं समवर्तयत् ॥२६ ॥

श्रीभागवतसप्ताहसेवनाप्तमनोरथः।
सृष्टिं वितनुते नित्यं ससप्ताहः पुनःपुनः ॥२७ ।

विष्णुरप्यर्थयामास पुमांसं स्वार्थसिद्धये।
प्रजानां पालने पुंसा यदनेनापि कल्पितः ॥२८ ॥

श्रीविष्णुरुवाच

प्रजानां पालनं देव करिष्यामि यथोचितम्।

प्रवृत्त्या च निवृत्त्या च कर्मज्ञानप्रयोजनात् ॥२९ ।
यदायदैव कालेन धर्मग्लानिर्भविष्यति ।
धर्मं संस्थापयिष्यामि ह्यवतारैस्तदा तदा ॥ ३० ॥
भोगार्थिभ्यस्तु यज्ञादिफलं दास्यामि निश्चितम् ।
मोक्षार्थिभ्यो विरक्तेभ्यो मुक्तिं पञ्चविधां तथा ॥३१ ॥
येऽपि मोक्षं न वाञ्छन्ति तान्कथं पालयाम्यहम् ।
आत्मानं च श्रियं चापि पालयामि कथं वद ॥३२ ॥
तस्मा अपि पुमानाद्यः श्रीभागवतमादिशत् ।
उवाच च पठस्वैनत्तव सर्वार्थसिद्धये ॥३३ ॥
ततो विष्णुः प्रसन्नात्मा परमार्थकपालने ।
समर्थोऽभूच्छ्रिया मासिमासि भागवतं स्मरन् ॥३४ ॥
यदा विष्णुः स्वयं वक्ता लक्ष्मीश्च श्रवणे रता ।
तदा भागवतश्रावो मासेनैव पुनःपुनः ॥३५ ॥
यदा लक्ष्मीः स्वयं वक्त्री विष्णुश्च श्रवणे रतः ।
मासद्वयं रसास्वादस्तदातीव सुशोभते ॥३६ ॥
अधिकारे स्थितो विष्णुर्लक्ष्मीर्निश्चिन्तमानसा ।
तेन भागवतास्वादस्तस्या भूरि प्रकाशते ॥३७ ॥
अथ रुद्रोऽपि तं देवं संहाराधिकृतः पुरा ।
पुमांसं प्रार्थयामास स्वसामर्थ्यविवृद्धये ॥३८ ॥

श्रीरुद्र उवाच

नित्ये नैमित्तिके चैव संहारे प्राकृते तथा ।
शक्तयो मम विद्यन्ते देवदेव मम प्रभो ॥३९ ॥

आत्यन्तिके तु संहारे मम शक्तिर्न विद्यते।
महद्दुःखं ममैतत्तु तेन त्वां प्रार्थयाम्यहम् ॥ ४०

श्रीबृहस्पतिरुवाच

श्रीमद्भागवतं तस्मा अपि नारायणो ददौ।
स तु संसेवनादस्य जिग्ये चापि तमोगुणम् ॥४१ ॥
कथा भागवती तेन सेविता वर्षमात्रतः।
लये त्वात्यन्तिके तेनावाप शक्तिं सदाशिवः ॥४२ ॥

उद्धव उवाच

श्रीभागवतमाहात्म्य इमामाख्यायिकां गुरोः।
श्रुत्वा भागवतं लब्ध्वा मुमुदेऽहं प्रणम्य तम् ॥४३ ॥
ततस्तु वैष्णवीं रीतिं गृहीत्वा मासमात्रतः।
श्रीमद्भागवतास्वादो मया सम्यङ्निषेवितः ॥४४ ॥
तावतैव बभूवाहं कृष्णस्य दयितः सखा।
कृष्णेनाथ नियुक्तोऽहं व्रजे स्वप्रेयसीगणे ॥४५ ।
विरहार्त्तासु गोपीषु स्वयं नित्यविहारिणा।
श्रीभागवतसन्देशो मन्मुखेन प्रयोजितः ॥४६ ॥
तं यथामति लब्ध्वा ता आसन्विरहवर्ज्जिताः।
नाज्ञासिषं रहस्यं तच्चमत्कारस्तु लोकितः ॥४७ ॥
स्वर्वासं प्रार्थ्य कृष्णं च ब्रह्माद्येषु गतेषु मे।
श्रीमद्भागवते कृष्णस्तद्रहस्यं स्वयं ददौ ॥४८ ।
पुरतोऽश्वत्थमूलस्य चकार मयि तद्दृढम्।
तेनात्र व्रजवल्लीषु वसामि बदरीं गतः ॥४९ ॥

तस्मान्नारदकुण्डेऽत्र तिष्ठामि स्वेच्छया सदा।
कृष्णप्रकाशो भक्तानां श्रीमद्भागवताद्भवेत् ॥ ५० ।
तदेषामपि कार्य्यार्थं श्रीमद्भागवतं त्वहम्।
प्रवक्ष्यामि सहायोऽत्र त्वयैवानुष्ठितो भवेत् ॥५१ ।

श्रीसूत उवाच

विष्णुरातस्तु श्रुत्वा तदुद्धवं प्रणतोऽब्रवीत् ॥

श्रीपरीक्षिदुवाच

हरिदास त्वया कार्य्यं श्रीभागवतकीर्तनम् ॥५२ ।
आज्ञाप्योऽहं यथाकार्य्यं सहायोऽत्र मया तथा।

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वैतदुद्धवो वाक्यमुवाच प्रीतमानसः ॥५३ ॥

उद्धव उवाच

श्रीकृष्णेन परित्यक्ते भूतले बलवान्कलिः।
करिष्यति परं विघ्नं सत्कार्ये समुपस्थिते ॥५४ ॥
तस्माद्दिग्विजयं याहि कलिनिग्रहमाचर।
अहं तु मासमात्रेण वैष्णवीं रीतिमास्थितः ॥५५ ॥
श्रीमद्भागवतास्वादं प्रचार्य त्वत्सहायतः।
एतान्सम्प्रापयिष्यामि नित्यधाम्नि मधुद्विषः ॥५६ ॥

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वैवं तद्वचो राजा मुदितश्चिन्तयातुरः।
तदा विज्ञापयामास स्वाभिप्रायं तमुद्धवम् ॥५७ ॥

श्रीपरीक्षिदुवाच

कलिं तु निग्रहीष्यामि तात ते वचसि स्थितः ।
श्रीभागवतसम्प्राप्तिः कथं मम भविष्यति ॥५८ ॥
अहं तु समनुग्राह्यस्तव पादतले श्रितः ।

श्रीसूत उवाच

श्रुत्वैतद्वचनं भूयोऽप्युद्धवस्तमुवाच ह ॥५९ ॥

उद्धव उवाच

राजंश्चिन्ता तु ते काऽपि नैव कार्य्या कथञ्चन ।
तवैव भगवच्छास्त्रे यतो मुख्याधिकारिता ॥.६० ।
एतावत्कालपर्य्यन्तं प्रायो भागवतश्रुतेः ।
वार्तामपि न जानन्ति मनुष्याः कर्मतत्पराः ॥६१ ॥
त्वत्प्रसादेन बहवो मनुष्या भारताजिरे ।
श्रीमद्भागवतप्राप्तौ सुखं प्राप्स्यन्ति शाश्वतम् ॥६२ ॥
नन्दनन्दनरूपस्तु श्रीशुको भगवानृषिः ।
श्रीमद्भागवतं तुभ्यं श्रावयिष्यत्यसंशयः ॥६३ ॥
तेन प्राप्स्यसि राजंस्त्वं नित्यं धाम व्रजेशितुः ।
श्रीभागवतसञ्चारस्ततो भुवि भविष्यति ॥६४ ॥
तस्मात्त्वं गच्छ राजेन्द्र कलिनिग्रहमाचर ।

श्रीसूत उवाच

इत्युक्तस्तं परिक्रम्य गतो राजा दिशां जये ॥६५ ॥
वज्रस्तु निजराज्येशं प्रतिबाहुं विधाय च ।
तत्रैव मातृभिः साकं तस्थौ भागवताशया ॥६६ ॥
अथ वृन्दावने मासं गोवर्द्धनसमीपतः ।

श्रीमद्भागवतास्वादस्तूद्धवेन प्रवर्तितः ॥६७ ॥

तस्मिन्नास्वाद्यमाने तु सच्चिदानन्दरूपिणी ।
प्रचकाशे हरेर्लीला सर्वतः कृष्ण एव च ॥६८ ॥

आत्मानं च तदन्तःस्थं सर्वेऽपि ददृशुस्तदा ।
वज्रस्तु दक्षिणे दृष्ट्वा कृष्णपादसरोरुहे ॥६९ ॥

स्वात्मानं कृष्णवैधुर्य्यान्मुक्तस्तद्भुव्यशोभत ।
ताश्च तन्मातरः कृष्णे रासरात्रिप्रकाशिनि ॥७० ॥

चन्द्रे कलाप्रभारूपमात्मानं वीक्ष्य विस्मिताः ।
स्वप्रेष्ठ विरहव्याधिविमुक्ताः स्वपदं ययुः ॥७१ ॥

येऽन्ये च तत्र ते सर्वे नित्यलीलान्तरं गताः ।
व्यावहारिकलोकेभ्यः सद्योऽदर्शनमागताः ॥७२ ॥

गोवर्द्धननिकुञ्जेषु गोषु वृन्दावनादिषु ।
नित्यं कृष्णेन मोदन्ते दृश्यन्ते प्रेमतत्परैः ॥७३ ॥

श्रीसूत उवाच

य एतां भगवत्प्राप्तिं श्रृणुयाच्चापि कीर्तयेत् ।
तस्य वै भगवत्प्राप्तिर्दुःखहानिश्च जायते ॥७४ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां वैष्णवखण्डे परीक्षिदुद्धवसंवादे श्रीभागवतमाहात्म्ये तृतीयाध्यायः समाप्तः

चतुर्थाध्यायः

श्रीऋषय ऊचुः

साधु सूत चिरं जीव चिरमेवं प्रशाधि नः ।

श्रीभागवतमाहात्म्यमपूर्वं त्वन्मुखाच्छ्रुतम् ॥ १ ॥

तत्स्वरूपप्रमाणं च विधिं च श्रवणे वद ।
तद्वक्तुर्लक्षणं सूत श्रोतुश्चापि वदाधुना ॥ २ ॥

श्रीसूत उवाच

श्रीमद्भागवतस्याथ श्रीमद्भगवतः सदा ।
स्वरूपमेकमेवास्ति सच्चिदानन्दलक्षणम् ॥ ३ ॥

श्रीकृष्णासक्तभक्तानां तन्माधुर्य्यप्रकाशकम् ।
समुज्जृम्भति यद्वाक्यं विद्धि भागवतं हि तत् ॥ ४ ॥

ज्ञानविज्ञानभक्त्यङ्गचतुष्टयपरं वचः ।
मायामर्दन दक्षं च विद्धि भागवतं च तत् ॥ ५ ॥

प्रमाणं तस्य को वेद ह्यनन्तस्याक्षरात्मनः ।
ब्रह्मणे हरिणा तद्दिक्चतुःश्लोक्या प्रदर्शिता ॥ ६ ॥

तदानन्त्यावगाहेन स्वेप्सितावहनक्षमाः ।
त एव सन्ति भो विप्रा ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ ७ ॥

मितबुद्ध्यादिवृत्तीनां मनुष्याणां हिताय च ।
परीक्षिच्छुकसंवादो योऽसौ व्यासेन कीर्तितः ॥ ८ ॥

ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो योऽसौ भागवताभिधः ।
कलिग्राहगृहीतानां स एव परमाश्रयः ॥ ९ ॥

श्रोतारो ऽथ निरूप्यन्ते श्रीमद्विष्णुकथाश्रयाः ।
प्रवरा अवराश्चेति श्रोतारो द्विविधा मताः ॥ १० ॥

प्रवराश्चातको हंसः शुको मीनादयस्तथा ।
अवरा वृकभूरुण्डवृषोष्ट्राद्याः प्रकीर्तिताः ॥ ११ ॥

अखिलोपेक्षया यस्तु कृष्णशास्त्रश्रुतौ व्रती।
स चातको यथाम्भोदमुक्ते पाथसि चातकः ॥१२॥

हंसः स्यात्सारमादत्ते यः श्रोता विविधाच्छ्रुतात्।
दुग्धेनैक्यं गतात्तोयाद्यथा हंसोऽमलं पयः ॥१३॥

शुकः सुष्टु मितं वक्ति व्यासं श्रोतृंश्च हर्षयन्।
सुपाठितः शुको यद्वच्छिक्षकं पार्श्वगानपि ॥१४॥

शब्दं नानिमिषो जातु करोत्यास्वादयन्रसम्।
श्रोता स्निग्धो भवेन्मीनो मीनः क्षीरनिधौ यथा ॥१५॥

यस्तुदन्रसिकाञ्छ्रोतृन्विरौत्यज्ञो वृको हि सः।
वेणुस्वनरसासक्तान्वृकोऽरण्ये मृगान्यथा ॥१६॥

भूरुण्डः शिक्षयेदन्याञ्छ्रुत्वा न स्वयमाचरेत्।
यथा हिमवतः शृङ्गे भूरुण्डाख्यो विहङ्गमः ॥ १७ ॥ (भारुण्ड)

सर्वं श्रुतमुपादत्ते सारासारान्धधीर्वृषः।
स्वादु द्राक्षां खलिं चापि निर्विशेषं यथा वृषः ॥१८॥

स उष्ट्रो मधुरं मुञ्चन्विपरीते रमेत यः।
यथा निम्बं चरत्युष्ट्रो हित्वाऽऽम्रमपि तद्युतम् ॥१९॥

अन्येऽपि बहवो भेदा द्वयोर्भृङ्गखरादयः।
विज्ञेयास्तत्तदाचारैस्तत्तत्प्रकृतिसम्भवैः ॥२०॥

यः स्थित्वाऽभिमुखं प्रणम्य विधिवत्त्यक्तान्यवादो
हरेर्लीलाः श्रोतुमभीप्सतेऽतिनिपुणो नम्रो ऽथ क्लृप्ताञ्जलिः।
शिष्यो विश्वसितोऽनुचिन्तनपरः प्रश्नेऽनुरक्तः शुचि-
र्नित्यं कृष्णजनप्रियो निगदितः श्रोता स वै वक्तृभिः ॥२१॥

भगवन्मतिरनपेक्षः सुहृदो दीनेषु सानुकम्पो यः।
बहुधाबोधनचतुरो वक्ता सम्मानितो मुनिभिः ॥२२॥

अथ भारतभूस्थाने श्रीभागवतसेवने।
विधिं श्रृणुत भो विप्रा येन स्यात्सुखसन्ततिः ॥ २३॥

राजसं सात्त्विकं चापि तामसं निर्गुणं तथा।
चतुर्विधं तु विज्ञेयं श्रीभागवत सेवनम् ॥ २४॥

सप्ताहं यज्ञवद्यत्तु सश्रमं सत्वरं मुदा।
सेवितं राजसं तत्तु बहुपूजादिशोभनम् ॥२५॥

मासेन ऋतुना वापि श्रवणं स्वादसंयुतम्।
सात्त्विकं यदनायासं समस्तानन्दवर्द्धनम् ॥२६॥

तामसं यत्तु वर्षेण सालसं श्रद्धयाऽयुतम्।
विस्मृतिस्मृतिसंयुक्तं सेवनं तच्च सौख्यदम् ॥२७॥

वर्षमासदिनानां तु विमुच्य नियमाग्रहम्।
सर्वदा प्रेमभक्त्यैव सेवनं निर्गुणं मतम् ॥२८॥

पारीक्षितेऽपि संवादे निर्गुणं तत्प्रकीर्तितम्।
तत्र सप्तदिनाख्यानं तदायुर्दिनसङ्ख्यया ॥२९॥

अन्यत्र त्रिगुणं चापि निर्गुणं च यथेच्छया।
यथा कथञ्चित्कर्तव्यं सेवनं भगवच्छ्रुतेः ॥ ३०॥

ये श्रीकृष्णविहारैकभजनास्वादलोलुपाः।
मुक्तावपि निराकाङ्क्षास्तेषां भागवतं धनम् ॥ ३१॥

येऽपि संसारसन्तापनिर्विण्णा मोक्षकाङ्क्षिणः।
तेषां भवौषधं चैतत्कलौ सेव्यं प्रयत्नतः ॥ ३२॥

ये चापि विषयारामाः सांसारिकसुखस्पृहाः ।
तेषां तु कर्ममार्गेण या सिद्धिः साऽधुना कलौ ॥३३ ॥
सामर्थ्यधनविज्ञानाभावादत्यन्तदुर्ल्लभा ।
तस्मात्तैरपि संसेव्या श्रीमद्भागवती कथा ॥३४ ॥
धनं पुत्रांस्तथा दारान्वाहनादि यशो गृहान् ।
असापत्न्यं च राज्यं च दद्याद्भागवती कथा ॥३५ ॥
इह लोके वरान्भुक्त्वा भोगान्वै मनसेप्सितान् ।
श्रीभागवतसङ्गेन यात्यन्ते श्रीहरेः पदम् ॥३६ ॥
यत्र भागवती वार्ता ये च तच्छ्रवणे रताः ।
तेषां संसेवनं कुर्याद्देहेन च धनेन च ॥३७ ॥
तदनुग्रहतोऽस्यापि श्रीभागवतसेवनम् ।
श्रीकृष्णव्यतिरिक्तं यत्तत्सर्वं धनसञ्ज्ञितम् ॥३८ ॥
कृष्णार्थीति धनार्थीति श्रोता वक्ता द्विधा मतः ।
यथा वक्ता तथा श्रोता तत्र सौख्यं विवर्द्धते ॥३९ ॥
उभयोर्वैपरीत्ये तु रसाभासे फलच्युतिः ।
किन्तु कृष्णार्थिनां सिद्धिर्विलम्बेनापि जायते ॥४० ॥
धनार्थिनस्तु संसिद्धिर्विधिसम्पूर्णतावशात् ।
कृष्णार्थिनोऽगुणस्यापि प्रेमैव विधिरुत्तमः ॥४१ ॥
आसमाप्ति सकामेन कर्तव्यो हि विधिः स्वयम् ।
स्नातो नित्य क्रियां कृत्वा प्राश्य पादोदकं हरेः ॥४२ ॥
पुस्तकं च गुरुं चैव पूजयित्वोपचारतः ।
ब्रूयाद्वा श‍ृणुयाद्वापि श्रीमद्भागवतं मुदा ॥४३ ॥

पयसा वा हविष्येण मौनं भोजनमाचरेत् ।
ब्रह्मचर्य्यमधःसुप्तिं क्रोधलोभादिवर्ज्जनम् ॥४४ ॥

कथान्ते कीर्तनं नित्यं समाप्तौ जागरं चरेत् ।
ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु दक्षिणाभिः प्रतोषयेत् ॥४५ ॥

गुरवे वस्त्रभूषादि दत्त्वा गां च समर्पयेत् ।
एवं कृते विधाने तु लभते वाञ्छितं फलम् ॥४६ ॥

दारागारसुताव्राज्यं धनादि च यदीप्सितम् ।
परन्तु शोभते नात्र सकामत्वं विडम्बनम् ॥४७ ॥

कृष्णप्राप्तिकरं शश्वत्प्रेमानन्दफलप्रदम् ।
श्रीमद्भागवतं शास्त्रं कलौ कीरेण भाषितम् ॥४८ ॥

इति श्रीस्कान्दे महापुराण एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायां द्वितीये वैष्णवखण्डे श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥४ ॥

इति स्कान्दोक्तभागवतमाहात्म्यं समाप्तम्

कौशिकसंहितीयं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यं प्रारभ्यते

शौनक उवाच

सप्ताहे तु महान्विद्वन्नायासो वर्णितोऽधुना ।
अल्पायासां कथां ब्रूहि श्रीमद्भागवतीं पुनः ॥ १ ॥

सूत उवाच

नमस्कृत्य प्रवक्ष्यामि गुरुं वैयासकिं सुनिम् ।
मध्यमायासिकीं गाथां श्रीनारायणवर्णिताम् ॥ २ ॥
यं प्रव्रजन्तमनुपेतमपेतकृत्यं द्वैपायनो विरह कातर आजुहाव ।
पुत्रेति तन्मयतया तरवोऽभिनेदुस्तं सर्वभूतहृदयं मुनिमानतोस्मि ॥

शौनक उवाच

संसारेऽस्मिन्प्रजातानां नृणां त्वं वदतां वर ।
अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानचक्षुःप्रदायकः ॥ ४ ॥
ऐहिकामुष्मिकसुखं येन स्यात्तद्वदस्व मे ।
केऽस्मिन्वृथा जन्मभाजः साफल्यं जनुपः कथम् ॥ ५ ॥

सूत उवाच

यैनं श्रुतं भागवतं पुराणं नाराधितो यैः पुरुषः पुराणः ।
हुतं सुखेनैव धराऽमराणां तेषां वृथा जन्म गतं नराणाम् ॥ ६ ॥
श्रृश्वन्ति ये भागवतं पुराणं तथार्चयन्ते पुरुषं पुराणम् ।
सदैव विप्रान्नप्रदा नरा ये तेषां जनुः स्यात्सफलं समग्रम् ॥ ७ ॥
ऐहिकामुष्मिकसुखं श्रीमद्भागवतश्रुतेः ।
सात्त्विक्याश्च भवेद्विप्रा भक्तिश्रद्धापुरस्सरम् ॥ ८ ॥

शौनक उवाच-

श्रीमद्भागवतं कीदृक् कथं कस्माद्बभूव ह ।
किंप्रमाणं किंचरितं सात्त्विकं श्रवणं कथम् ॥
एतद्ब्रूहि दयासिन्धो सूत सौम्य सुनिश्चितम् ॥ ९ ॥

सूत उवाच

उदधेः संप्लवे पूर्वं यदा शेते जनार्दनः ।
तदा तन्नाभिकमलादात्मभूः संबभूव ह ॥ १० ॥
स एकः शोकमापेदे कथं स्रक्ष्याम्यहं प्रजाः ।
तदा भगवता तस्मै नियोगस्तपसे कृतः ॥ ११ ॥
ततापं स बहुसमास्तेन तुष्टो हरिर्ददौ ।
श्रीमद्भागवतं तस्मै वेदश्लोकात्मकं शुभम् ॥ १२ ॥
तद्विचारात्स चावाप सर्गसामर्थ्यमात्मनि ।
ब्रह्मा क्वचिन्नारदाय स्वसुताय महात्मने ॥ १३ ॥
तद्वृद्धये जगादाथ स च व्यासाय सन्ददौ ।
विखिन्नचेतसे तीरे सरस्वत्या द्विजोत्तम् ॥ १४ ॥
व्यासः पुत्राय प्रोवाच विस्तार्य्य श्रीशुकाय वै ।
निवृत्तिनिरतो राज्ञे स जगाद परीक्षिते ॥ १५ ॥
श्रीमद्भागवतं लोके इत्थमाविर्बभूव ह ।
लक्षणं शृणु विप्रर्षे पुरा भगवतोदितम् ॥ १६ ॥
गरुडाय स्ववाहाय पृच्छते प्रणताय च ।
गायत्रीभाष्यभूतोऽसौ वेदार्थपरिबृंहितः ॥ १७ ॥
अर्थोऽयं ब्रह्मसूत्राणां भारतार्थविनिर्णयः ।
पुराणानां सामरूपः साक्षाद्भगवतोदितः ।

ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रः श्रीमद्भागवताभिधः ॥ १८ ॥
सद्बीजः प्रणवांकुरो रविमितस्कन्धैर्युतः कल्प
वृट् पञ्चत्रित्रिमिताः खखाभ्रवसुभूः शाखाः प्रशाखास्तथा ॥
शून्याकाशखपङ्क्तिरीपुसमिताः पत्राणि यस्य स्फुटं स
श्रीभागवताह्व इष्टफलदो भक्त्युत्थितो राजते ॥ १९ ॥
स्कन्धेषु सर्वेषु गतां ब्रुवेऽहमध्यायसङ्ख्या श्रृणुत द्विजेन्द्राः ।
एकोनविंशा दश रामरामास्तथैकत्रिंशद्रंसनेत्रसंख्याः ॥ २० ॥
नन्देन्दुसङ्ख्या शरचन्द्रसम्मिताश्चतुर्द्वयं चाग्रिमके तथैव ।
खननन्दसङ्ख्या विधुवह्निसङ्ख्या अध्यायसङ्ख्या क्रमतस्त्रिरूपाः ॥
एतस्य श्रवणं प्रोक्तं चतुर्द्धा मुनिसत्तमैः ।
सात्त्विकं राजसं चैव तामसं निर्गुणं तता ॥ २२ ॥
सप्ताहं राजसं प्रोक्तं तामसं सालसं तु यत् ।
सात्त्विकं त्वेकविंशाहं तथैवाष्टादशाहकम् ॥ २३ ॥
तथा पञ्चदशाहं चानियतं निर्गुणं स्मृतम् ।
राजसे त्वर्थसंकोचस्तामसे स्मृतिविभ्रमः ॥ २४ ॥
सात्त्विकं सुखबोधाय निर्गुणं सर्वतो वरम् ॥
सात्त्विकश्रवणेनैव वहवो लेभिरे सुखम् ॥ २५ ॥
इत्युक्तवन्तं सूतं तु प्रोवाच मुनिसत्तमः ।
केके सुखं परं प्रापुः सात्त्विकश्रुतितो वद ॥ २६ ॥

सूत उवाच-

कदाचिन्नारदो योगी पर्वतं गन्धमादनम् ।
द्विजवेदरवैर्घुष्टं बहुनिर्झरशोभितम् ॥ २७ ॥

गङ्गाप्रपातनिनदं सुरासुरसमर्चितम् ।
जगाम मुनिशार्दूलो द्रष्टुं नारायणं मुनिम् ॥ २८ ॥
तत्र गत्वा ददर्शाथ नरं नारायणं तथा ।
नमस्कृत्य विवेशाग्रे विनीतः प्रियदर्शनः ॥ २९ ॥
तं दृष्ट्वा भगवान्प्राह कथनोत्सुकमानसम् ।
ब्रूहि नारद वअत्तान्तं लोकानां खलु सर्वतः ॥ ३० ॥
किंवृत्तयः किमाचाराः किंधर्मा मानवा भुवि ।
यथा दृष्टं तथा ब्रूहि कथमागमनं तव ॥ ३१ ॥

नारद उवाच-

लोका विधर्मनिरताः शुष्कवैराः सुदुर्मदाः ।
शिश्नोदरपरा जाताः सर्वे वर्णाः सुरोत्तम ॥ ३२ ॥
चौर्यानृतवृथाहिंसावृत्तयो धर्मदूपकाः ।
मांसाशिनो मद्यरता वेदहीना द्विजातयः ॥ ३३ ॥
कलहेन वै यापयन्ति पर्वोत्सवदिनं वृथा ।
स्त्रैणाश्च निन्दकाः सन्ति सर्वधर्मबहिष्कृताः ॥ ३४ ॥
दृष्ट्वा तान्मलिनान्सर्वांश्चिन्तैपा मे समागता ।
कथमेपामयत्नेन भवेदुभयतः सुखम् ॥ ३५ ॥
तत्प्रष्टुमागतो देव तवान्ति सुखदायक ।
तद्ब्रूहि सुगमोपायं सर्वपापविनाशनम् ।
सुसाध्यं मानवैर्देव धर्मवृद्धिर्यतोऽनिशम् ॥ ३६ ॥
इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमहात्म्ये प्रथमोऽध्यायः

द्वितीयाध्यायः

नारायण उवाच-

श्रृणु नारद यत्नेन वदामि हितकारकम् ।
सर्वेषामेव वर्णानामाश्रमाणां विशेषतः ॥ १ ॥
आसीत्पूर्वयुगे वैश्यो नेपालनगरे सुधीः ।
वृत्तिहीनो बन्धुहीनः सस्त्रीकः सुतवर्जितः ॥ २ ॥
यमुद्यमं संकुरुते स मुधा जायतेऽखिलः ।
तत्पत्नी हरिता पेपणाद्यं चकार ह ॥ ३ ॥
तल्लब्धेनैव चान्नेन वृत्तिं चक्रतुरात्मनः ।
दम्पती स्नेहरहितौ गर्हमाणौ स्वमुद्भवम् ॥ ४ ॥
व्याधिभिर्विविधैश्चोभौ पीड्यमानौ स्वकर्मतः ।
आस्तां नगरमध्ये तु कदाचिन्निर्गतः सुधीः ॥ ५ ॥
विहाय हरितां भार्यां जगाम विषमं वनम् ।
विचरन्सवने वैश्यो ददर्श सर उत्तमम् ॥ ६ ॥
तत्समीपे बहुविधानाश्रमान्मुनिसेवितान् ।
तन्मध्ये सर्वतः श्रेष्ठं कुट्यां सांख्यायनं मुनिम् ॥ ७ ॥
ब्रह्मतेजःसमायुक्तं बहुशिष्योपशोभितम् ।
साक्षात्पद्मसनमिव दृष्टवान्पूर्वपुण्यतः ॥ ८ ॥
तं प्रणम्य तत्समीपे विवेश च तदाज्ञया ।
स पृष्टस्तेन कस्त्वं भो हेतुश्चागमनेऽत्र कः ॥ ९ ॥
सर्वं ब्रूहि यथातत्त्वं का जातिस्तव सुव्रत ।
इत्युक्तो मुनिना वैश्यः स्वाभिप्रायं जगाद ह ॥ १० ॥
भगवन्किं न विदितं तपोज्ञानसमाधिना ।

वैश्योऽहं नृणु भो ब्रह्मन् विज्ञप्तिं मे कृपानिधे ॥ ११ ॥
धनसन्ततिहीनोऽहं बहुरोगप्रपीडितः ।
तप्तोऽस्मि बहुधा विप्रमर्तुमागमनं मम ॥ १२ ॥
न जीवने सुखं पश्याम्यत्र सर्वविगर्हितः ।
किं मया सञ्चितं पूर्वं येनैषा मे दरिद्रता ॥ १३ ॥
भगवन्कृपया ब्रूहि दीनं शरणमागतम् ।
यत्फलं दीनदयया न तत्क्रतुभिराप्यते ॥ १४ ॥
इत्यावेदितहार्दाय साङ्ख्यायन उवाच ह ।
श्रृण वैश्य पुरावृत्तं स्वकीयं दुःखहेतुकम् ॥ १५ ॥
शूद्रजातिसमुद्भूतो वेदाभ्यासं पुराऽकरोः ।
विप्रायित्वा त्वमात्मानं काश्यां नाम्ना समूलकः ॥ १६ ॥
अभ्यस्य बहुशास्त्राणि भिक्षु वेषं चकार ह ।
शिष्यांश्चकार बहुशो विप्रान्नानाविधान् द्विज ॥ १७ ॥
उच्छिष्टं भक्षयामास सर्वाञ्शिष्यान्मदोद्धतः ।
उच्छिष्टमार्जनं चापि पादसंवाहनं तथा ॥ १८ ॥
विप्रैस्त्वं कारयामास शिष्यीभूतैर्हठाद्बहु ।
कदाचिद्दैवतो मृत्युरागतो विद्वतेस्तव ॥ १९ ॥
गतोभूर्धर्मराजस्य पुरं दुःखेन पीडितः ।
सशिष्यस्त्वं ततो वैश्य बहुधा दुःखमापिथ ॥ २० ॥
उच्छिष्टं प्राशयेद्विप्रं मोहात्स्नेहाद्धठाच्च यः ।
सर्वाग्रभोजिनं मूढो लालाभक्षं प्रयाति सः ॥ २१ ॥
शारीरिकमलान्भुंक्ते यावदाभूतसंप्लवम् ।

यो हीनश्चोत्तमं वर्णं शिष्यत्वे विनियोजयेत् ॥ २२ ॥
स शूकरमुखं याति ताड्यमानो यमानुगैः ।
बहुवर्षसहस्राणि भुक्त्वा नरकयातनाः ॥ २३ ॥
शौकरीं गार्दभीं योनिं बहुशोवाप वैश्यज ।
चाण्डालजातौ बहुधा जातस्त्वं निजकर्मणा ॥ २४ ॥
केनचित्पुण्यशेषेण जातो वैश्यगृहे सुधीः ।
धनधान्यसुतैर्हीनो व्याधभिः कृतवेश्मभूः ॥ २५ ॥
अधुना कुरु भो वैश्य निष्कृतिं पूर्वकर्मणः ।
तेन त्वं चैहिकान्भोगान्भुक्त्वान्ते प्राप्स्यसे सुखम् ॥ २६ ॥
इत्युक्तोऽवनतो वैश्य उदाच मुनिसत्तमम् ।
सथाहममाप्नुयां विप्र सुखं तव प्रसादतः ॥
प्रायश्चित्तमतो ब्रूहि कर्तुं शक्यं च यन्मया ॥ २७ ॥

ऋषिरुवाच-

प्रायश्चित्तं न पश्यामि ज्ञात्वा वृजिनकारिणः ।
ब्राह्मणो जन्मना श्रेयान्सर्वेषां प्राणिनामिह ॥ २८ ॥
आत्मोद्धारकताशक्तिः परोद्धारकता तथा ।
शक्ती द्वे ईश्वरचिते स्वोद्धारा सर्वसंस्थिता ॥ २९ ॥
परोद्धारा न सर्वत्र वैश्य हे ब्राह्मणं विना ।
विप्रे द्वे एव वर्तेते तस्माद्विप्रो गुरुर्भवेत् ॥ ३० ॥
अतः सर्वं कृतं विप्रैर्जपहोमार्चनादिकम् ।
लभते सर्वलोकोऽयं नान्यजातिकृतं क्वचित् ॥ ३१ ॥
अलाभे विदुषो विप्रजातिमात्रपरिग्रहः ।

अतो विप्रः सर्वपूज्यः सर्वदा सुखहेतवे ॥ ३२ ॥
नाविप्रो विप्रपूज्यत्वं प्राप्नोति वैश्य कर्हिचित् ।
इदं त्वया ज्ञातमेव शास्त्रे वेदे तथैव च ॥ ३३ ॥
किञ्चेदमपि जानासि न विप्रः शूद्रपूजकः ।
विप्रस्यैव प्रव्रज्यास्ति नान्यवर्णस्य कर्हिचित् ॥ ३४ ॥
आचार्यत्वं ब्राह्मणस्य स्थापितं पद्मयोनिना ।
नान्यवर्णस्य जायेत तपआदिभिरत्र तत् ॥ ३५ ॥
न हि जातिपरावृत्तिश्चिह्नमात्रपरिग्रहात् ।
न नापितो ब्राह्मणतां याति सूत्रादिसंग्रहात् ॥ ३६ ॥
कलौ ब्राह्मणता वीर्यात्तपश्चर्यादिना न हि ।
शुद्धं त्वशुद्धतामेत्य शोधनाच्छुद्ध्यते पुनः ॥ ३७ ॥
यच्च स्वभावतोऽशुद्धं तन्न शुध्यति शोधनात् ।
यथा भस्मादिसंसर्गादशुद्धं तैजसं शुचि ॥ ३८ ॥
गूथं न शुद्धिमाप्नोति गंगाम्भः प्लावनादपि ।
न दम्भसदृशं पापं न पुण्यं सत्यसंमितम् ॥ ३९ ॥
अतस्त्वया महत्पापं कृतं दम्भधृतेः पुरा ।
ते शिष्या निखिला जग्मुरज्ञानाद्गुरुधारणात् ॥ ४० ॥
नरकान्क्रमशो वैश्य कुम्भीपाकमुखान्बहून् ।
एकमेव प्रपश्यामि तव पापविशोधनम् ॥ ४१ ॥
एकविंशदिनैर्वैश्य श्रीभागवतसेवनम् ।
तत्कुरुष्व समाजेन तीर्थे वाथ वने गृहे ।
साधनां विनतो भूत्वा ततः प्राप्स्यसि चेप्सितम् ॥ ४२ ॥

वैश्य उवाच-

भगवन्मे दरिद्रस्य वक्ता कोपि न जायते ।
परोपकृतये यूयं ब्रह्मणा निर्मिता द्विजाः ॥ ४३ ॥
पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः खादन्ति न स्वादुफलानि वृक्षाः ।
अम्भोधरो वर्षति नात्महेतोः परोपकाराय सतां विभूतयः ॥ ४४ ॥
इति श्रुत्वा दयायुक्तो बभूव मुनिसत्तमः ।
उवाच खलु गङ्गायास्तीर्थे कुब्जाम्रकेऽधुना ॥ ४५ ॥
गाथां प्रवर्तयिष्यामो मुनिवृन्दं समाह्वये ।
इत्युक्त्वा प्रेषयामास ह्यानेतुं मुनिपुङ्गवान् ॥ ४६ ॥
शिष्यान्सर्वान्समाहूयाऽऽनेया व ऋषिसत्तमाः ।
श्रीमद्भागवतस्यैवकविंशतिदिनैर्मुदा ॥ ४७ ॥
सात्त्विकं सेवनं विप्रा गङ्गातीरे भविष्यति ।
तत्कथामृतपानाय गच्छध्वं मुनिपुङ्गवा ॥ ४८ ॥
ततो मुनीन्समादाय शिष्या आपेतुराश्रमम् ।
ततो जागाम मुनिभिर्मुनिः सांख्यायनो वरम् ॥ ४९ ॥
कुब्जाम्रकं महाक्षेत्रे तित्र गाथास्थलं महत् ।
कारयामास विप्रेन्द्र श्रोतॄन्सर्वान्यथोचितम् ॥ ५० ॥
निवेश्य कथयामास श्रीमद्भागवतं परम् ।
द्वादशस्कन्धसंयुक्तमष्टादशसहस्रकम् ॥ ५१ ॥
तं वैश्यं संमुखीकृत्य स्थिरचित्तो द्विजाज्ञया ।
रूपाक्षिदिवसैरेव सु मुनिमण्डलमध्ययः ॥ ५२ ॥
कथासमाप्तावपतत्पुष्पवृष्टिर्दिवश्च्युता ।

ततो जयजयाराव ऋषिवृंदैः समीरितः ॥ ५३ ॥
स च वैश्यो बभाराशु परमां श्रियमानतः ।
ऋषिभिः प्रेषितः प्रागाद्गृहमात्मन एव तत् ॥ ५४ ॥
स्ववृत्तं कथयामास भार्यायै पूरितो मुदा ।
सापि गर्भं दधाराशु मुदिता प्रियसंश्रयात् ॥ ५५ ॥
सम्पातेन गृहं तस्य पपात निखिलं ततः ।
स शुशोच ततो वैश्यो मृदश्चालनतत्परः ॥ ५६ ॥
कुड्यमूलावपातार्थं चखान श्रमताडितः ।
ततो दीनारनिचयैः सम्भृतान्बहुसंख्यकान् ॥ ५७ ॥
निपानवाप विप्रेन्द्र तान्निशाम्य मुमोद ह ।
तेन द्रव्येण बहुधा रचयामास मन्दिरम् ॥ ५८ ॥
कुसीद ग्रहणार्थं स ददौ बह्वीर्हिरण्यजाः ।
इष्टापूर्तादिकं धर्मं स चकार द्विजाज्ञया ॥ ५९ ॥
एकसमान्तराले तु पुत्रं प्राप सुशोभनम् ।
देशान्तरे गीतकीर्तिर्जातो भागवतश्रवात् ॥ ६० ॥
सर्वरोगविनिर्मुक्तश्चिरजीवित्वमाप सः ।
देहान्ते वैष्णवं धाम सुरासुरनमस्कृतम् ।
जगाम स विमानेनानीतेन वैष्णवैर्मुदा ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमहात्म्ये
एकविंशतिदिनकथाश्रवणफलनिरूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः

तृतीयाध्यायः

शौनक उवाच-

परमामृतपानेन तृप्तिर्जायेत मे न वै ।
अतोऽष्टादशगं यागं ब्रूहि मे वदतां वर ॥ १ ॥

सूत उवाच-

क्षत्रियो मध्यदेशेऽभूद्राजसिंहोपनामकः ।
मातापित्रोर्मृतिं प्राप बाल्य एव स आत्मनः ॥ २ ॥

दयया पालितो बालोयमिति पार्श्ववर्तिभिः ।
यौवने कुष्ठरोगेण पीडितो निर्गतो गृहात् ॥ ३ ॥

अष्टादशविधेनैव रोगीदेशान्तरं गतः ।
विन्ध्याद्रिनिकटेऽरण्यं ददर्श बहुपादपैः ॥ ४ ॥

मत्तषट्पदसङ्गीतैर्मत्तकोकिलनिस्वनैः ।
मृगैर्वराहैः श्वाविद्भिर्गवयैः सैरिभैरिभैः ॥ ५ ॥

जुष्टं तस्मिन्बहुविधानाश्रमान्यत्र संवृतान् ।
तत्रैव याचनावृतिमाश्रित्योवास बाहुजः ॥ ६ ॥

भारद्वाजाश्रमं यातः कदाचिद्दैवनोदितः ।
तं गलद्वपुषं दृष्ट्वा पप्रच्छ कृपया मुनिः ॥ ७ ॥

कोऽसि कुतः समायातः कथमागमनं त्विह ।
इत्युक्तः स जगादेदं क्षत्रियोऽस्मि द्विजोत्तम ॥ ८ ॥

बन्धुहीनो रुजा ग्रस्तो विचरामि यतस्ततः ।
न मां सम्भापते कश्चित्सर्वो वक्तीति गम्यताम् ॥ ९ ॥

न जाने किं कृतं पूर्वं येनेयमागता दशा ।

मे मृत्युर्न समायाति धिग्रुगार्तस्य जीवनम् ॥ १० ॥
ईदृशो न हि मे रोगो जनगोष्ठ्यां यथा विशे ।
ब्राह्मणा भूमिदेवाः स्थ जानीथ निखिलं कृतम् ॥ ११ ॥
तपसा शास्त्रदृष्ट्या वा ब्राह्मणा जगदीश्वराः ।
इयं ब्राह्मणनौर्विप्र विपरीता भवार्णवे ॥ १२ ॥
तरन्त्यधोगता यस्या मज्जन्त्युपरिवर्तिनः ।
सर्वे देवाश्च पितरो ब्राह्मणैर्दर्शिता भुवि ॥ १३ ॥
न ब्राह्मणस्य समतां कश्चिदायाति मानवः ।
ब्राह्मणार्थं स्वयं विष्णुरवतारान्बिभर्ति वै ॥ १४ ॥
जिष्णुर्वर्षति विप्रार्थं विप्रार्थं तपते रविः ।
विप्रावमंतॄन्त्रविजो बहुधा दण्डताडनैः ॥ १५ ॥
नियच्छतीह सर्वेषां विप्र एव गुरुर्मतः ।
विप्रः पूज्योस्त्यनाचारो न च शूद्रो जितेन्द्रियः ॥ १६ ॥
दुष्टापि गौर्यथा दोह्या न गंगास्नायिनी खरी ।
सर्वतीर्थपरिस्नातः सर्वदेवकृतार्चनः ।
पूताचारप्रवृत्तोपि नाविप्रो विप्रतां लभेत् ॥ १७ ॥
विप्राशितमिहाश्नन्ति देवताः पितरस्तथा ।
अतः सर्वाग्रभोक्तारो विप्रा एव न चेतरे ॥ १८ ॥
स्वमेव ब्राह्मणो भुंक्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।
तस्यैवानुग्रहेणान्ये भुञ्जते क्षत्रियादयः ॥ १९ ॥
विप्रदत्तेषुलोकेषु गताः पूर्वे नरोत्तमाः ।
अतो मामुद्धरमुने दुस्तराद्रोगवारिधेः ॥ २० ॥

श्रुत्वार्तवचनं विप्रः प्रणिदध्यौ ततोऽब्रवीत् ।
त्वं बभूविथभो रोगिन् विप्र एवाथ नीवृति ।
मद्राह्वये कुसङ्गेषु संसक्तं मानसं न ते ॥ २१ ॥
पाखण्डानुगतो भूत्वा वेदनिन्दां चकार ह ।
सेतिहासपुराणानां तथाऽभूः कुत्सने रतः ॥ २२ ॥
पाखण्डिकल्पितैस्तर्कैर्न स्वर्गोस्ति न देवताः ।
विप्रैर्विरचिता ग्रन्थाः स्वीयपूजादिहेतवे ॥ २३ ॥
तैः सर्वे वञ्चिता लोका मूढा इत्येवमादिभिः ।
मनुष्यवाचा रचितान्मन्त्रौ ग्रन्थांश्च नित्यशः ॥ २४ ॥
तेन दोषप्रभावेण जातकुष्टो गलद्वपुः ।
वेदो निःश्वसितं विष्णोर्निश्वासं प्राण उच्यते ॥ २५ ॥
स्मृतयश्च पुराणानि सेतिहासानि तद्वपुः ।
वेदनिन्दासमं पापं न भूतं न भविष्यति ।
न तेन सङ्गतिं कुर्यान्न सम्भापेत तेन ना ॥ २६ ॥
पुराणेष्वर्थवादत्वं ये वदन्ति नराधमाः ।
याम्यपाशान्निवृत्तिस्तु तेषां नैव कदाचन ॥ २७ ॥
ज्ञातं मया त्वया भुक्ता यातना यमकारिताः ।
काकाद्यनेकनिन्द्यास्ते देहा आसंस्ततः परम् ॥ २८ ॥
इदं त्व लब्धवान्देहं कुष्टैरष्टादशान्वितैः ।
मनसा कर्मणा वाचा पापं नैव समाचरेत् ॥ २९ ॥
पापाचरणवेलायां न जानाति मदाकुलः ।
भोगकाले ततो वक्ति धिङ्माम्पापप्रकारिणम् ॥ ३० ॥

अतस्त्वमष्टादशभिर्दिवसैः स्थिरमानसः ।
श्रृणु भागवतं शास्त्रं वैयासकिसमीरितम् ॥ ३१ ॥
विपापो भविता तेन तथोल्लाघो भविष्यति ।
श्रुत्वा मुनिवचः प्राह को मे वक्ता भविष्यति ॥ ३२ ॥
दूरं गच्छेति मनुजाः सर्वे मां प्रवदन्ति हि ।
अतस्त्वमेव दयया शास्त्रं भागवतं मुने ।
श्रावयस्व दिनैरष्टदिक्संख्यासंयुतैर्द्विज ॥ ३३ ॥
दानेन पाणिर्न तु कंकणेन श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन ।
विभाति कायः करुणापराणां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ ३४ ॥
तच्छ्रुत्वा श्रोत्रियान्विप्रानानाय्य श्रवणाय सः ।
तं पापं दूरतः स्थाप्य कथां भागवतीं जगौ ॥ ३५ ॥
बभूव दिव्यदेहोऽसौ क्षत्रियोऽष्टादशे दिने ।
अहो शास्त्रमहो शास्त्रमहो गुरुरहो गुरुः ॥ ३६ ॥
येनेदृशः पापतमो मोचितेति शशंस ह ।
कथाश्रवान्तेऽरूपा वाग्बभूव श्रृण्वतां सताम् ॥ ३७ ॥
यः श्रोष्यते भागवतीमष्टादशदिनैः कथाम् ।
स ब्रह्म यास्तति प्रेत्य भुक्त्वा भोगांस्तथैहिकान् ॥ ३८ ॥
इति श्रुत्वा प्रमुदिता ये च तत्र समागताः ।
श्लाघयन्तो गतास्सर्वे क्षत्रियोपि द्विजाज्ञया ॥ ३९ ॥
स्वग्राममगमद्रात्रौ सुष्वाप बहिरेव सः ।
तस्यां रात्रौ पुराधीशो मृतिमापानपत्यकः ॥ ४० ॥
तन्मन्त्रिणां विमर्शोऽभून्नृपः कोऽत्र भविष्यति ।

यः प्रातः प्रथमं द्वारमायाति स नृपो भवेत् ॥ ४१ ॥
इत्थं जाते च समये सः प्राप्तो मन्त्रिभिस्तदा ।
राज्यासने विवेशासौ प्रजा धर्मेण पालयन् ॥ ४२ ॥
स स्वदेशे भागवतीं कारयामास वै कथाम् ।
अन्ते प्राप परं धाम श्रीमद्भागवतं स्मरन् ॥ ४३ ॥

॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां भागवतमहात्म्येऽष्टादशदिनश्रवणफलवर्णनं नाम तृतीयोऽध्यायः

शौनक उवाच-

सूतसूत कथां ब्रूहि श्रीमद्भागवतीं पुनः ।
पञ्चभिर्दिवसैः केन श्रुता दशयुतैर्वद ॥ १ ॥

सूत उवाच-

पुराबभूव नृपतिः कान्यकुब्जे द्विजोत्तमः ।
नीतिमार्गपरित्यागी बहुधा कामचारिभिः ॥ २ ॥
अमात्यैः संयुतो राज्यं शशास बहुवार्षिकम् ।
बभूवुस्तस्य राजानो वैरिणोऽन्ये मुने पुरा ॥ ३ ॥
तैस्तस्य चाभूत्प्रधनं तुमुलं लोमहर्षणम् ।
पराजितो गतोऽरण्यं द्विजोत्तमनराधिपः ॥ ४ ॥
सभार्यो दुःखितोऽरण्ये क्षुधया पीडितो भृशम् ।
सुप्तां राज्ञीं परित्यज्य गतो राजा यशोवतीम् ॥ ५ ॥
वनान्तरं विवेशासौ सिंहव्याघ्रद्विपैर्युतम् ।
प्रातः प्रबुद्धा सा राज्ञी न पश्यन्ती प्रियं ततः ॥ ६ ॥
आरण्यकैर्निपादाद्यैर्लब्धा विपिनमध्यगा ।

निपादा जगृहू राज्ञीमानिन्युश्च निजं गृहम् ॥ ७ ॥
तत्र सा चानयत्कालं विधुरा दुःखजीविता ।
अहो विधातः किमिदं यत्कदापि न चिन्तितम् ॥ ८ ॥
कथं मे जीवनं चात्र निर्दयेषु प्रियं विना ।
कथं स्यात्पतिसंयोगो दुर्लभः प्रतिभाति मे ॥ ९ ॥
इत्थं विचारमापन्ना स्मरन्ती पौर्विकं कृतम् ।
न्यवसद्भिल्लगेहेषु राजपत्न्यवशा बलात् ॥ १० ॥
राजापि त्रिदिनं गच्छन्न लेभेऽन्नजलं वने ।
ततो रम्यनदीतीरे ददर्श सनकं मुनिम् ॥ ११ ॥
शिष्यवृंदपरीवारं चतुर्मुखमिव स्थितम् ।
प्रश्रयावनतो राजा दण्डवत्प्रणनाम ह ॥ १२ ॥
पप्रच्छ मुनिशार्दूलः सनकः को भवानिति ।
निवेदयामास तदा नृपोऽहं राज्यविच्युतः ॥ १३ ॥
व्यसनासक्तचित्तत्वात्परैर्निर्वासितः पुरात् ।
भार्या मे क्व गता विप्र न जाने सा मृता वने ॥ १४ ॥
क्षुत्पिपासार्दितोऽरण्ये विचरामि स्वकर्मणा ।
दिनत्रयं चाद्य जातं निरन्नस्य मुने मम ॥ १५ ॥
वदत्वं कृपया साधो किं मया संचितं पुरा ।
भूतं भविष्यमृषयो वर्तमानं विदुर्गुरो ॥ १६ ॥
दैवाधीनं जगत्सर्वं मन्त्राधीनाश्च देवताः ।
विप्रादीना मन्त्रगणा देवदेवास्ततो द्विजाः ॥ १७ ॥
मृदुलं किमु वस्तु हे मुने नवनीतादपि सज्जनस्य हृत् ।

तदिदं द्रवते स्वतापनात्परतापाद्द्रवते सतां मनः ॥ १८ ॥
इत्युक्तः सनको विप्र उवाच ज्ञाततत्कृतः ॥ १९ ॥
ऋषिरुवाच-
आसीद्राजा धर्मनिधिर्विराजनगरे पुरा ।
सर्वदेवगणानां स मन्दिराणि व्यधापयत् ॥ २० ॥
तद्वृत्तिं कारयामास क्षेत्रग्रामापणैर्दृढाम् ।
त्वमपि न्यवसस्तत्र ब्राह्मणः पूर्वजन्मनि ॥ २१ ॥
विद्वान्मन्त्रगणं सर्वं स्वाध्यायाध्ययने रतः ।
नृपेण धर्मनिधिना दत्तं तुभ्यमशेषतः ।
माठापत्यंत्वमित्युक्त्वा देवद्रव्यं द्विजोत्तमः ॥ २२ ॥
दीनानाथामयार्तेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।
विभजस्व यथान्यायं नैव भेदो यथा भवेत् ॥ २३ ॥
देवद्रव्यं प्रमादेन यो नाशयति मानवः ।
स याति नरकं घोरं यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २४ ॥
यो नरो देवताद्रव्ये सत्त्वमारोपयेद्धठात् ।
स चौर एव विज्ञेयो दण्ड्यः स्याच्चौरवद्भृशम् ॥ २५ ॥
इत्थं प्रबोध्य स नृपस्त्वां देवगृहमानयत् ।
त्वया प्रमादमासाद्य स्वं वपुः परिपोषितम् ॥ २६ ॥
न दत्तं विप्रमुख्येभ्यो नातिथिभ्यश्च धर्मतः ।
व्यसनैर्नाशियामास देवद्रव्यं भुजोद्भव ॥ २७ ॥
कदाचिदपि देवस्य विधिनानाऽकृतार्चनम् ।
आयुषोन्ते यमः प्राह त्वामेनं नयत द्रुतम् ॥ २८ ॥

कुम्भीपाके तथा लालाभक्षे शोणितकर्दमे ।
वैतण्यां बहु चिरं देवद्रव्यविरोधिनम् ॥ २९ ॥
ब्राह्मण्यहारिणं पापं दूताः सन्ताड्यतां तथा ।
तदन्ते विड्भुजां देहं प्रापयध्वं सहस्रशः ॥ ३० ॥
ऋषिरुवाच-
त्वयेत्थं बहुशो भुक्ता नरकस्थेन यातनाः ।
श्वशृगालखरोष्ट्राणां वराहाणां तथैव च ॥ ३१ ॥
जन्मानि प्राप्य क्षत्रत्वं नृपतित्वं च बाहुज ।
प्राप्तं यदधुना तत्तु रोगार्तद्विजसेवनात् ॥ ३२ ॥
ततः पूर्वतरे देहे कृतादेव न संशयः ।
त्वया प्रणाशितमहो ब्राह्मण्यं देवदुर्लभम् ।
विप्रत्वं बहुपुण्येन साम्राज्यं त्वल्पपुण्यतः ॥ ३३ ॥

नृप उवाच-

कथं ब्राह्मणता नष्टा भवेन्मे वद सुव्रत ।
शास्त्रेषु श्रूयते लोके ब्राह्मणेभ्यो न चोत्तमः ॥ ३४ ॥
कोऽपि देही कथं तिष्ठेद्ब्राह्मणो मुनिसत्तमः ।
इत्युक्तः कथयामास श्रृणु बाहुजसत्तम ॥ ३५ ॥
वेदानभ्यसनाद्द्रोहात्परेषां गुरुनिन्दया ।
मद्यमांसाशनैश्चापि शूद्रसेवनतस्तथा ॥ ३६ ॥
वाणिज्येन कुसीदेन धूमपानेन वा तथा ।
तप्तमुद्राधारणेन यवनीमैथुनेन च ॥ ३७ ॥
अद्विजात्पठनेनैव परपाकस्य भोजनात् ।

पाखण्डमार्गोपादानान्निन्दनाद्विप्रशास्त्रयोः ॥ ३८ ॥

रेतःसेकाद्गुदायां च पतितानां च सङ्गमात् ।
मातापित्रोः कुलं त्यक्त्वा चास्थ्नां तीर्थेषु यापनात् ॥ ३९ ॥

ब्राह्मण्यं नाशमायाति सीरकर्षणतस्तथा ।
ऊर्द्ध्वस्त्रादधोवस्त्रात्पतितेभ्यः परिग्रहात् ॥ ४० ॥

ब्रह्मविष्णवीशदेवेषु भेदबुद्धेः प्रकल्पनात् ।
शूद्राध्यापनतस्तर्काच्छास्त्रीयेषु च वस्तुषु ॥ ४१ ॥

सन्ध्याकर्मपरित्यागाच्छूद्रान्नभुजितस्तथा ।
मष्याजीवनतश्चैव खड्गवृत्तेः परिग्रहात् ॥ ४२ ॥

देवलत्वेन च तथा याचकत्वेन वा तथा ।
ग्रामयाचनवृत्तेश्च धावकत्वपरिग्रहात् ॥ ४३ ॥

चिकित्सागणिताभ्यां वा जीवनाद्वा वृथा हठात् ।
मनुष्यवाङ्निर्मितस्य ग्रन्थस्याध्ययनश्रुतेः ॥ ४४ ॥

प्रतिग्रहमुपादाय न जपेद्वेदमातरम् ।
स चेहैव ब्राह्मणत्वं विहाय शूद्रतामियात् ॥ ४५ ॥

संस्काराणां परित्यागादसन्तोषान्मृषोक्तितः ।
अयाज्ययाजनाच्चैव वेदविक्रयणात्तथा ॥ ४६ ॥

पौरोहित्यान्नृपान्नाच्च तथा घोरप्रतिग्रहत् ।
ब्राह्मण्यं नश्यति यथा साधुभावः कुसङ्गमात् ॥ ४७ ॥

शमीदमी तितिक्षुश्च गायत्रीजपतत्परः ।
ब्राह्मणो देवपूज्यः स्यान्मनुष्याणां च का कथा ॥ ४८ ॥

नृप उवाच-

कथं मे स्यात्सुखमिह कृपया वद साम्प्रतम् ।
सतां साप्तपदी मैत्री भवत्येव द्विजोत्तम ॥ ४९ ॥

ऋषिरुवाच-

श्रृणु भागवतं यत्तो भूत्वा पक्षेण बाहुज ।
श्रद्धया परया राजंस्ततस्ते दुःखसङ्क्षयः ॥ ५० ॥

भवेदेव न सन्देहः प्रायश्चित्तं न तत्परम् ।
कृत्वा समाजं विदुषां श्रृणु सर्वार्थसिद्धिदम् ॥ ५१ ॥

इति नुत्वा नृपः प्राह कथमेतद्भविष्यति ।
न चास्ति मे धनं किञ्चित्तथा मे नहि साधकः ।
त्वमेव कल्पो मे देव तारणे दुःखवारिधेः ॥ ५२ ॥

श्रीनारायण उवाच-

स चापि कृपया विप्रः कृत्वा सङ्गं सतां तदा ।
दिनैश्च पञ्चदशभिः प्राह भागवतं मुदा ॥ ५३ ॥

श्रुत्वा भागवतं राजा प्राप दत्तं महाबलम् ।
हरिणा देवदेवेन गतो विप्रनियोगतः ॥ ५४ ॥

भिल्लान्सं ताड्य सम्प्राय निजां भार्यां यशोवतीम् ।
यैर्गृहीतं पुरं तस्य तेषां स्वप्नो ह्यभून्निशि ॥ ५५ ॥

इतः प्रातः पलायध्वमायातीह द्विपोत्तमः ।
वरविक्रमसंयुक्तः सर्वान् वो मारयिष्यति ।
परमेश्वरानुगृहीतं तं न जेष्यथ संहताः ॥ ५६ ॥

रमाकान्तप्रसादेन निर्बलो बलवत्तमः ।
भवेदेव न सन्देहो रावणावरजो यथा ॥ ५७ ॥

तस्यामेव निशि स्वप्ने तात निःसरणं पुरात् ।
निजाच्छत्रुगणानां शुश्राव श्रीविष्णुनोदितम् ॥ ५८ ॥
द्विपोत्तम नृपश्रेष्ठ गच्छ तात निजं पुरम् ।
अहं तव प्रसन्नोस्मि श्रीमद्भागवतश्रवात् ॥ ५९ ॥
गतास्ते शत्रवः सर्वे भुक्ष्वं राज्यं यताविधि ।
प्रातरुत्थाय ते सर्वे द्विपोत्तमविरोधिनः ॥ ६० ॥
स्वंस्वं स्थानमुपाजग्मुर्भीताः स्वप्नप्रदर्शनात् ।
द्विपोत्तमं चाभिययुः श्रुत्वा मन्त्रिपुरोहितः ॥ ६१ ॥
सर्वे भृत्यगणाः पौरा आनयामासुरानताः ।
राज्ये तं स्थापयामासुः सपत्नीकं समागतम् ॥ ६२ ॥
स्ववृत्तं कथायामास श्रीमद्भागवतोद्भवम् ।
श्रुत्वा विसिस्मियुः सर्वे वृत्तं नृपमुखोद्गतम् ॥ ६३ ॥
ग्रामेग्रामे महाराजः श्रीमद्भागवतीं कथाम् ।
कारयामास सततं श्रीकृष्णप्रीतिकारिणीम् ॥ ६४ ॥
यावज्जीवं स शुश्राव स्थिरचित्तो द्विजोत्तमः ।
श्रीमद्भागवतं राजा सर्वमन्त्रिगणावृतः ।
देहान्ते वैष्णवं धाम प्राप भागवतस्मृतैः ॥ ६५ ॥

॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच-

नारायण महेशान कथितं परमाद्भुतम् ।
श्रीभागवतमाहात्म्यं श्रीमता पुरुषोत्तम ॥ १ ॥
कथं भागवतं लोके प्रवृत्तं तद्वदस्वमे ॥ २ ॥

नारायण उवाच-

श्रृणु नारद यत्नेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ।
रहस्यं ते प्रवक्ष्यामि तव भक्त्या सुयंत्रितः ॥ ३ ॥
पार्वत्यै कथयामास पुराकाश्मीरमण्डले ।
महेशोऽमरगाथां याममृतत्वप्रदायिनीम् ॥ ४ ॥
तामेव ते प्रकर्षेण सुरर्पे कथयाम्यहम् ।
श्रद्धाऽमृतकथायां मे श्रीकृष्णोक्तिप्रमाणतः ॥ ५ ॥
श्रीमद्भागवतं शास्त्रममराख्या कथा स्मृता ।
रुद्रस्कन्धोनविंशे चाध्याये कृष्णेन भाषितम् ॥
उद्दवाय स्वसुहृदे नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥
एकदा गिरिजा शम्भुं स्तुत्वा बहुविधं मुने ।
उवाचावनता चैवं देवदेव जगत्पते ॥ ७ ॥
त्वद्वियुक्ता यथा न स्यामात्मप्राप्तिश्च मे यथा ।
यथा कथय देवेश कृपया भक्तवत्सल ॥ ८ ॥
इति श्रुत्वा महादेवः प्राह पत्नीमिदं वचः ।
गुप्तो न श्रृणुयात्कश्चिद्बहिर्गत्वा विलोक्यताम् ॥ ९ ॥
इत्युक्ता बहिरागत्य किञ्चित्तत्र न पश्यति ।
स्थावरं जगमं वापि कीराण्डं गलितं विना ॥
उवाचावनतागत्य बहिः किञ्चिन्न विद्यते ॥ १० ॥
ततोऽमरकथां शम्नभुः श्रीमद्भागवताभिधाम् ।
महेशान्यै विधायादौ समयं च जगाद ह ॥ ११ ॥
क्षणेक्षणे त्वमीशानि ओमित्युच्चारणं यदि ।

करिष्यसि तदा वक्ष्ये कथाममृतरूपिणीम् ॥ १२ ॥
तथेति स्वीकृतं देव्या शम्भूक्तं वचनं तदा ।
प्रथमस्कन्धतः शम्भुः कथयामास पूरितः ॥ १३ ॥
प्रेम्णा शैलसुतायै स्ववल्लभायै परां कथाम् ।
दशमस्कन्धपर्य्यन्तमोमोंशब्दं जगाह ह ॥ १४ ॥
एकादशारम्भकाले निद्रयोपद्रुता सती ।
सुष्वाप च तदा कीरस्तं ध्वनिं च तथाऽकरोत् ॥ १५ ॥
श्रीभागवतपीयूपसंयोगाज्जीवितस्तदा ।
द्वादशान्ते प्रबुद्धा सा पुनः प्रोवाच शङ्करम् ॥ १६ ॥
किमुवाचोद्धवं कृष्णो भगवन्न मया श्रुतम् ।
निद्रायोगात्पुनर्ब्रूहि कृपां कृत्वा ममोरपि ॥ १७ ॥
कोऽत्रोङ्कारप्रवक्तास्ति न कोपि प्राह पार्वती ।
उत्थाय च महादेवोऽपश्यत्परमसुन्दरम् ॥ १८ ॥
शुकशावं तदा क्रुद्धः प्राह शैलसुतां हरः ।
कथं त्वया न दृष्टोऽयं शुकशावो वदाऽशुभे ॥ १९ ॥
भगवन् गलितं चाण्डं जीवहीनमिहास्ति वै ।
पूर्वं दृष्टं मया ज्ञातं मृतस्तु काष्ठलोष्टवत् ॥ २० ॥
श्रीभागवतपीयूपसेकाज्जीवमवाप्तवान् ।
अधुना देवदेवेश मा क्रोधं कुरु शङ्कर ॥ २१ ॥
शुकं ग्रहीतुं भगवान् दुद्राव बहुवेगतः ।
उड्डीय च शुकोधावद्गतो व्यासाश्रमं ततः ॥ २२ ॥
द्वैपायनस्य च मुखे जृम्भमाणस्य वेगतः ।

शुको विवेश सम्भीतो द्रावितः शङ्करेण हि ॥ २३ ॥
आगत्य धूर्जटिः प्राह क्व गतस्तीक्ष्णनासिकः ।
इहैव दृश्यतां देव मुनिः प्राह शिवं तदा ॥ २४ ॥
अदृष्ट्वा पुनरावृत्तो हरः स्वाश्रममेव हि ॥ २५ ॥
कदाचिन्मथतो वीर्यमरण्यामपतन्मुनेः ।
बालस्तदैव सञ्जातो ह्यभूत्षोडशवार्षिकः ॥ २६ ॥
तदैवोत्थाय विपिनं जगामैकल एव सः ।
उच्चार्य्य पुत्रपुत्रेति व्यासोऽप्यनुजगाम तम् ॥ २७ ॥
निवर्तस्वेहि पुत्र त्वं कुरु मे सुमनोरथम् ।
गृहमावस मे तात भुक्त्वा भोगान्यथेप्सितम् ॥ २८ ॥
ततस्त्याज्यं गेहयोगं प्रवदन्ति मनीषिणः ।
स निशम्य पितुर्वाक्यं वअक्षसंघे निलीय च ॥ २९ ॥
उवाच पितरं तात श्रृणु कश्चिन्नराधिपः ।
वेश्यासक्तमना वेश्यागेहमायाति प्रत्यहम् ॥ ३० ॥
मया विना कश्चिदन्यो न सेव्यः पुरुषोऽपरः ।
पुरुषान्तरं सेवसे चेत्तदा सत्यं मरिष्यसि ॥ ३१ ॥
तं चापि मारयिष्यामि यश्च त्वां रमयिष्यति ।
एवमुक्त्वा समायाति स राजा निजमन्दिरम् ॥ ३२ ॥
केनापि श्रेष्ठिपुत्रेण सा वेश्या ह्यतिसुन्दरी ।
दत्त्वा बहुधनं तस्यै प्रार्थिता रतिकर्मणि ॥ ३३ ॥
लोभासक्तमना वेश्या रेमे वैश्यसुतेन सा ।
रतिकाले नृपः प्राप्तो द्वारमुद्घाट्यतां शुभे ॥ ३४ ॥

त्रस्ता सा प्राह तं वैश्यं किं कुर्वे भयमागतम् ।
त्वां मां चैष नृपोऽवश्यं मारयिष्यति साम्प्रतम् ॥ ३५ ॥
मलोत्सर्गगृहं हित्वाऽधुना गुप्तिगृहं न हि ।
अधोमुखं चास्य रन्ध्रे रज्वा बद्धा निपातये ॥ ३६ ॥
प्रयास्यति यदा राजोद्धरिष्येऽहं ततः परम् ।
स च मृत्युभयात्तत्रोरीचकार तथाकृतम् ॥ ३७ ॥
यावन्निशं नृपो रेमे जगामोपसि वेश्मनि ।
स च वैश्यसुतो रात्रिं यापयामास दुःखितः ॥ ३८ ॥
अधोमुखो मलासक्तशिराः प्रोत्फुल्ललोचनः ॥ ३७ ॥
यावन्निशं नृपो रेमे जगामोपसि वेश्मनि ।
स च वैश्यसुतो रात्रिं यापयामास दुःखितः ॥ ३८ ॥
अधोमुखो मलासक्तशिराः प्रोत्फुल्ललोचनः ।
तयोद्धृतो निजगृहमागत्योवाच पापिनम् ॥ ३९ ॥
धिग्मां विगर्हितं सद्भिर्न कुर्वे पुनरीदृशम् ।
वेश्यया दूतिकास्येन समाहूतः पुनःपुनः ॥ ४० ॥
धनिपुत्रो यथा वेश्यागेहं नैव प्रयाति सः ।
त्वया रमिष्ये निर्मूल्यमेहि त्वं मे गृहं पुनः ॥ ४१ ॥
गर्भवासे तदा दुःखं दशमासं यथा निशि ।
एकस्यामेव ददृशे वेश्यागेहे विशां पतिः ॥ ४२ ॥
अतो गृहं नैव यास्ये गर्भवासफलप्रदम् ।
इति श्रुत्वा मुनिः कृष्णो विरहाकुलमानसः ॥ ४३ ॥
कथं निवर्तये पुत्रं विरक्तं सुन्दराकृतिम् ।

ततो योगबलेनैव दृष्ट्वा भागवतस्मृतिम् ॥ ४४ ॥
पुत्रस्य पूर्व संस्करान् व्यासः श्लोकान्पपाठ ह ।
श्रीमद्भागवतस्यैव दशमस्कन्धसम्भवान् ॥ ४५ ॥
श्रुत्वा पूर्वं श्रुताञ्श्लोकाँस्त्यक्तकीरवपुर्मतिः ।
हरेर्गुणाक्षिप्तमतिर्बादरायणनन्दनः ॥ ४६ ॥
तमेवानुजगामाथ हर्पितः कृष्णलीलया ।
आगत्य श्रीभागवतमद्यैष्ट पितुरात्मनः ॥ ४७ ॥
छायाशुकं विनिर्माय पित्रे दत्त्वा ततोऽभ्यगात् ।
अनग्निश्चानिकेतश्च पूर्वनाम्ना चकार ह ॥ ४८ ॥
शुकाख्येन मुने लोके स्मरन्भागवतं मुदा ।
यदा शमीकतनयः शापं शृङ्गी ददौ रुषा ॥ ४९ ॥
राज्ञे परीक्षिते विप्रस्तदायाद्योगिनां वरः ।
गङ्गातीरोपविष्टाय त्यक्तराज्याय सत्तमः ॥ ५० ॥
वक्तुं भागवतं शास्त्रं सद्यश्चित्तप्रसादकम् ।
यच्छ्त्वा कृष्णसायुज्यमभिमन्युसुतो नृपः ॥
ऋषीणां पश्यतामेव लेभे व्याससुतान्मुनेः ॥ ५१ ॥

सूत उवाच-

अहं तत्र निविष्टश्च श्रुतवान्मुनिसत्तमात् ।
श्रीमद्भागवतं विप्राः सर्वेष्टफलदायकम् ॥
तत्प्रभृत्येव लोकेस्मिन्नाविर्भूतं न संशयः ॥ ५२ ॥
भाशब्दः कीर्तिवचनो गशब्दो ज्ञानवाचकः ।
सर्वेष्टवचनो वश्च तो विस्तारस्य वाचकः ॥ ५३ ॥

कीर्तेर्ज्ञानस्य सर्वेष्टस्य च विस्तारणादिदम् ।
अस्य भागवतं नाम श्रीव्यासेनेति कीर्तितम् ॥ ५४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षांश्च वक्ति वर्णचतुष्टयी ।
ते प्राप्यन्ते यतोऽनेन तस्माद्भागवतं स्मृतम् ॥ ५५ ॥
कृष्णस्य वाङ्मयी मूर्तिः श्रीमद्भागवतं मुने ।
उपदिश्योद्धवं कृष्णः प्रविष्टोऽस्मिन्न संशयः ॥ ५६ ॥
पादादिजानुपर्यन्तं प्रथमस्कन्ध ईरितः ।
तदूर्द्ध्वं कटिपर्यन्तं द्वितीयस्कन्ध उच्यते ॥ ५७ ॥
तृतीयो नाभिरित्युक्तश्चतुर्थ उदरं मतम् ।
पञ्चमो हृदयं प्रोक्तं षष्ठः कण्ठं सबाहुकम् ॥ ५८ ॥
सर्वलक्षणसंयुक्तं सप्तमो मुखमुच्यते ।
अष्टमश्चक्षुषी विष्णोः कपोलौ भृकुटिः परः ॥ ५९ ॥
दशमो ब्रह्मरन्ध्रं च म एकादशः स्मृतः ।
आत्मा तु द्वादशस्कन्धः श्रीकृष्णस्य प्रकीर्तितः ॥ ६० ॥
जीवन्मुक्तौ न सन्देहो जायते श्रुतिमात्रतः ।
तस्मादेषा सदा श्राव्या श्रीमद्भागवती कथा ॥ ६१ ॥

॥ इति श्रीकौशिकसंहितायां श्रीमद्भागवतमाहात्म्ये पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

शौनक उवाच-

सूतसूत महाप्राज्ञ वह्निकुण्डसमुद्भव ।
श्रीमद्भागवतश्रावविधिं ब्रूहि दयानिधे ॥ १ ॥

सूत उवाच-

भारते लब्धजनुषां नृणां भागवतश्रवे ।
विधिं वक्ष्याम्यहं विप्रा येन स्यात्सुखसन्ततिः ॥ २ ॥
राजसं सात्त्विकं चापि तामसं निर्गुणं तथा ।
सेवनं चास्य कर्तव्यं जनिसाफल्यहेतवे ॥ ३ ॥
परीक्षिच्छुकसंवादो योसौ व्यासेन वर्णितः ।
ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रो द्वादशस्कन्ध सम्मतः ॥ ४ ॥
हयग्रीवब्रह्मविद्यायुक्तो ब्रह्मप्रबोधकः ।
उपक्रमावसाने स्तो गायत्र्या यस्य सत्तम ॥ ५ ॥
संसारतापहरणः सोऽयं भागवताभिधः ।
पृष्ट्वा मुहूर्तं दैवज्ञाद्यदा श्रद्धा प्रजायते ॥ ६ ॥
कार्तिकादिषु मासेषु तदा श्राव्या समाहितैः ।
मलमासं च शुक्रास्तं तथास्तं गुरुचन्द्रयोः ॥ ७ ॥
गुर्वादित्यं क्षयतिथिं सर्वथा परिवर्जयेत् ।
विरक्ता वैष्णवास्तत्र तथा ये कीर्तनोत्सुकाः ॥ ८ ॥
पत्रादिना समानेयास्तथान्ये श्रवणोत्सुकाः ।
स्थलं तु विस्तृतं कार्यं गाथार्थं रुचिरं नृभिः ॥ ९ ॥
नान्दीश्राद्धं विधायादौ मण्डपं कारयेच्छुभम् ।
कदलीखण्डरचितं सवितानं महामते ॥ १० ॥
स्थापनीयाश्चतुर्दिक्षु कुम्भाः श्रीफलसंयुताः ।
गणेशग्रहमातॄश्चाचार्यान्पौराणिकांस्तथा ॥ ११ ॥
प्रत्यहं पूजयेद्भक्त्या श्रोता चापि यथाविधि ।
शालग्रामशिलावश्यमानेया तत्र संसदि ॥ १२ ॥

पलसौवर्णरचितं विष्णुं कुम्भोपरि न्यसेत् ।
पञ्च सप्त त्रयो विप्रा जपेयुर्वेदमातरम् ॥ १३ ॥
गायत्रीं वा गणेशस्याथवा द्वादशवर्णिकम् ।
कथाविघ्नविघातार्थं यद्वा मृत्युञ्जयं जपेत् ॥ १४ ॥
उपक्रमेऽवसाने च कुर्यान्नीराजनं मुदा ।
महोत्सवः प्रकर्तव्यो यथोद्वाहादिकर्मणि ॥ १५ ॥
निष्कत्रयसुवर्णेन प्रत्येकस्कन्धपूजनम् ।
महापूजा समाप्तौ स्याद्वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ १६ ॥
अरुणोदय उत्थाय शौचं स्नानादिकं चरेत् ।
वक्ता चात्र प्रकर्तव्यो विप्रः शास्त्रविशारदः ॥ १७ ॥
रागद्वेषविनिर्मुक्तः सवागपरिपूरितः ।
दृष्टान्तकुशलो धीरो न पाखण्डी न हैतुकः ॥ १८ ॥
अवैष्णवमुखाद्गाथा न श्रोतव्या कदाचन ।
शुकशास्त्रं विशेषेण न श्रोतव्यमवैष्णवात् ॥ १९ ॥
वैष्णवोऽत्र स विज्ञेयो यो विष्णोर्मुखमिष्यते ।
ब्राह्मणोऽस्य मुखमितिश्रुतेर्ब्राह्मण एव सः ॥ २० ॥
विप्रेतरमुखाच्छास्त्रं श्रुतं हि नरकप्रदम् ।
शूद्रस्तु सर्वथा त्याज्यः शास्त्रालापे नरोत्तमैः ॥ २१ ॥
श्वचर्मणि यथा गव्यमपेयं स्याद्द्विजातिभिः ।
तथा शूद्रमुखाद्वाक्यं न श्रोतव्यं कदाचन ॥ २२ ॥
कपिला क्षीरपानेन ब्राह्मणीगमनेन वा ।
शालग्रामशिलास्पर्शाद्वेदस्योच्चारणात्तथा ।

व्यासासनोपवेशाच्च शूद्रश्चाण्डालतां व्रजेत् ॥ २३ ॥
ये शूद्रमुखतः शास्त्रं श्रृण्वन्ति हि नराधमाः ।
तेषां कर्णे त्रपु सिक्त्वा वक्तुर्जिह्वां प्रकर्तयेत् ॥ २४ ॥
विघ्नो राजा स्वराज्यस्य तथा वंशस्य चात्मनः ।
समृद्धयेऽन्यथा याति नरकान्भृशदारुणान् ॥ २५ ॥
विप्रस्यैवाधिकारोस्ति धर्ममात्रोपदेशने ।
व्यासासनसमावेशे नान्यवर्णस्य भार्गव ॥ २६ ॥
विप्रो विप्रेतरगुरुरविपो जायते ध्रुवम् ।
न स विप्रेषु पूजार्हस्तस्माद्विप्रं गुरुं चरेत् ॥ २७ ॥
गोत्रप्रवरत्यागेऽपि विप्रत्वं नश्यति ध्रुवम् ।
विप्रेतरगुरोर्जातिः क्षत्रादेरपि नश्यति ॥ २८ ॥
मज्जंश्च सर्वतीर्थेषु तथार्चन्सर्वदेवताः ।
दृपीकाणि निगृह्णंश्च नाविप्रः पूज्यतां व्रजेत् ॥ २९ ॥
अतो विप्रं हि वक्तारं कुर्याच्छास्त्रस्य बुद्धिमान् ।
द्विजान्यो मन्त्रयागी चाम्लेच्छः परिणयी सदा ॥ ३० ॥
द्विजभक्तो भवेच्छूद्रस्तदन्यश्चान्त्यजादिकः ।
गणकं भिषजं चैव तथा वार्द्धुपिकं द्विजम् ॥ ३१ ॥
राजमुद्राङ्कितं देवमुद्राचिह्नितविग्रहम् ।
मातृतः पितृतश्चाथाऽशुद्धं देवलकं तथा ॥ ३२ ॥
राजभृत्यं च पतिं तथा कटुकभाषिणम् ।
तथोर्द्ध्वपुंड्ररहितं वक्तारं न प्रकल्पयेत् ॥
अद्विजाधीतशास्त्रं च परपाकरतं तथा ॥ ३३ ॥

वरणे व्यासपूजायां श्राद्धे राज्यासने तथा ।
ऊर्द्ध्वपुण्ड्रं प्रकुवीत न कुर्याद्वै त्रिपुण्ड्रकम् ॥ ३४ ॥
आज्ञामादाय विप्रेभ्यो वृद्धेभ्योऽन्येभ्य एव च ।
उपविश्यासने विद्वान्पाठोच्चारणमारभेत् ।
पाठं शनैःशनैः कुर्याच्छ्रोतृहर्षविवर्द्धनम् ॥ ३५ ॥
गीती शीघ्री शिरःकंपी तथा लिखितपाठकः ।
अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाऽधमाः ॥ ३६ ॥
माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ।
धैर्यं लयसमर्थश्च षडेते पाठकोत्तमाः ॥ ३७ ॥
पाठं कुर्वन्न विरमेद्यावदध्यायपूरणम् ।
विरामे च तदध्यायं पुनरादित आरभेत् ॥ ३८ ॥
स्कन्धस्याद्यन्तश्लोकौ हि द्विरावृत्त्या सदा पठेत् ॥ ३९ ॥

शौनक उवाच-

कस्मिन्दिने कियान्कार्यः पाठस्य नियमं वद ।
सप्ताहादिषु सर्वेषु कल्पेषु बुद्धिसत्तम ॥ ४० ॥

सूत उवाच-

सप्ताहे पाठनियमं श्रृणु शौनक संयतः ।
मनुकर्दमसंवादपर्यन्तं प्रथमेऽहनि ॥ ४१ ॥
ऋषभाख्यानपर्यन्तं द्वितीये वदेत् ।
तृतीये दिवसे कुर्यात्सप्तमस्कन्धपूरणम् ॥ ४२ ॥
कृष्णाविर्भावपर्यन्तं चतुर्थेहनि वाचयेत् ।
रुक्मिण्युद्वाहपर्यंतं पञ्चमेह्नि वदेत्सुधी ॥ ४३ ॥

श्रीहंसाख्यानपर्यन्तं षष्ठेऽह्निवाचयेद्ध्रुवम् ।
सप्तमे दिवसे कुर्याच्छ्रीभागवतपूरणम् ॥ ४४ ॥
पूजनं विविधैर्द्रव्यैः कुर्याद्वक्तुर्यथोदितम् ।
यात्रायां शुकदेवस्य समाप्तौ शास्त्रपूजनम् ॥ ४५ ॥
मासश्रवणपक्षे तु नित्यमध्यायधूर्जटिम् ।
पञ्चाध्यायीं पठेद्विद्वान्समाप्तिदिवसेन्तिमाम् ॥ ४६ ॥
एकविंशाहकल्पे तु नित्यं षोडशषोडश ।
अध्यायान्संपठेद्धीमानन्तिमे पञ्चरूपकान् ॥ ४७ ॥
अष्टादशाहयज्ञे तु सहस्रश्लोकवाचनम् ।
दिवसेदिवसे कुर्यादिति शास्ति स्वयं बुधः ॥ ४८ ॥
नन्देन्दू त्वष्टचन्द्रौ गिरिशशचलनौ शास्त्रभूर्नन्दचन्द्रौ
रुद्राश्चाग्रे नखाश्च श्रुतिनयनमिताः शैलभूः शून्यनेत्रे ।
भूनेत्रे बाणचन्द्रौ श्रुतिदृशिसमिताः काण्डर्भूधरक्ष्मे
दृक्पादौ गोब्जसंख्याः सहजचरणकाः सर्गसंख्याद्यघस्रात् ॥
पाठे श्लोकसहस्रस्य संख्यैषु जायते द्विज ।
अध्यायेष्वन्वहं पक्षे ह्यष्टादशदिनात्मके ॥ ५० ॥
यद्वा दिक्ति थिबाणाश्वभूदिनेऽध्यायविंशतिम् ।
अष्टादशान्दिनेऽन्यत्र चैकविंशान्वदेत्परे ॥ ५१ ॥
पक्षश्रवणपक्षे हि द्वाविंशाध्यायपाठनम् ।
नित्यमेव प्रकुर्वीत सप्तमे सप्तविंशतिः ॥ ५२ ॥
यद्वा सर्वेषु कल्पेषु यथा वक्तुः सुखं भवेत् ।
तथैव वाचनं मन्ये प्रशस्तं श्रोतुरेव वा ॥ ५३ ॥

नित्यश्रवे मुहूर्तं तु श्रवणं सुखदायकम् ।
विपादश्चेन्न जायेत शोभनं श्रवणं हि तत् ॥ ५४ ॥
अभक्ष्यभक्षणं त्याज्यमसम्भाष्येण भाषणम् ।
अस्पृश्यस्पर्शनं चैव ब्रह्मचर्यपरो भवेत् ॥ ५५ ॥
क्रोधं लोभं च निन्दां च क्रीडामक्षादिभिः सह ।
श्रोता चैव तथा वक्ता सन्त्यजेत्स्थिरमानसः ॥ ५६ ॥
ततस्तु श्रवणारम्भे पुस्तकार्चनमारभेत् ।
पुष्पैर्धूपैश्च नैवेद्यैस्तथा नीराजनादिभिः ॥ ५७ ॥
ततः श्रीफलमादाय नमस्कारं समाचरेत् ।
श्रीमद्भागवताख्य त्वं प्रत्यक्षः कृष्ण एव हि ॥ ५८ ॥
स्वीकृतोऽसि मया नाथ मुक्त्यर्थं भवसागरे ।
मनोरथो मदीयोऽयं पूरणीयस्त्वया प्रभो ॥ ५९ ॥
गृहीत्वा पुष्पमालादि वक्तारं पूजयेत्ततः ।
सर्वज्ञ सर्वधर्मज्ञ शुकरूप नमोऽस्तु ते ॥ ६० ॥
एतत्कथाप्रकाशेन मदज्ञानं विनाशय ।
श्रद्धान्वितः सर्वकृत्यं विहाय श्रवणं चरेत् ॥ ६१ ॥
श्रद्धां विना कर्मफलं न जायेत कदाचन ।
विना वह्निं यथापाकस्ततः श्रद्धान्वितो भवेत् ॥ ६२ ॥
अश्रद्धया कृतं पुण्यं निष्फलं स्यान्न संशयः ।
प्रसादतुलसीमाला दीयन्तां श्रवणार्थिनाम् ॥ ६३ ॥
कथान्ते हवनं कार्यं गायत्र्या त्वयुतं बुधैः ।
न्यूनत्वपरिहारार्थं पठेन्नामसहस्रकम् ॥ ६४ ॥

तेन स्यात्सफलं सर्वं नात्र कार्या विचारणा ।
ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या परमान्नेन शक्तितः ॥ ६५ ॥
शक्तोऽस्य दानं कुर्वीत महादानविधानतः ।
सहस्रहेमनिष्केण तदर्द्धार्द्धेन वा पुनः ॥ ६६ ॥
चतुर्विंशतिनिष्कैर्वाथ वा द्वादशभिः पलैः ।
यद्वा पलत्रयेणापि कृत्वा सिंहासनं वरम् ॥ ६७ ॥
तन्मध्ये स्थापयेच्छास्त्रं रौप्यपट्टिकमध्यगम् ।
क्षौमांबरसमाच्छन्नमर्चितं चन्दनादिभिः ॥ ६८ ॥
सम्पूज्य विप्रं विधिवद्वेदवेदाङ्गपारगम् ।
तद्व्याख्यानरतं शान्तं विष्णुभक्तिपरायणम् ॥ ६९ ॥
स्थालीपाकविधानेन होमं कुर्वीत यत्नतः ।
दद्याद्भागवतं तस्मै पूजयित्वा कुटुम्बिने ॥ ७० ॥
गोदानफलमाप्नोति श्रोता प्रत्यक्षरं नरः ।
अध्यायेनाश्वमेधस्य स्कन्धेनानन्तयागजम् ॥ ७१ ॥
समग्रश्रवणेनैव जीवन्मुक्तो भवेन्नरः ।
श्रवणे यत्फलं प्रोक्तं दाने तद्द्विगुणं भवेत् ॥ ७२ ॥
लिखित्वा लेखयित्वा वा दद्याद्भागवतं नरः ।
प्रोष्ठपद्यां पौर्णमास्यां कार्तिक्यादिषु वा पुनः ॥ ७३ ॥
दात फलम वाप्नोति सर्वपौराणदानजम् ।
ग्रहीता लभते मोक्षं पाठादिनिरतो यदि ॥ ७४ ॥
सर्वान्कामानवाप्नोति दाता भागवतस्य च ।
पुस्तकं वृत्तिहेतुत्वाद्देयं विप्राय मानवैः ॥ ७५ ॥

विप्रस्य वृत्तिकरणात्कोटिगोदानजं फलम् ।
विप्रस्य वृत्तिहननात्पापं गोकोटिघातजम् ॥ ७६ ॥
कृष्णरूपमिदं शास्त्रं संशयो न हि विद्यते ।
अत आदरतः सेव्यं श्रीमद्भागवतं नरैः ॥ ७७ ॥
वक्तां तोपयेद्भक्त्या वस्त्राभरणधेनुभिः ।
हैमै रौप्यैस्था यानै रत्नैः शय्यागृहादिभिः ॥ ७८ ॥
फलं वक्तरि तुष्टे स्यात्तथा प्रीतिर्हरेर्द्विजे ।
प्रीते हरौ किमप्राप्यं जगतामीश्वरे परे ॥ ७९ ॥
वक्तारं च पुराणादेर्देया वृत्तिस्तु कौलिकी ।
वक्तुर्जीवितपर्यन्ताऽथ वा वात्सरिकी बुधैः ॥ ८० ॥
गाथाकालमिताऽवश्यं वस्त्रान्नावासरूपिणी ।
पूर्वाभावे परा कार्याश्रवणं तां विना मुधा ॥ ८१ ॥
पारायणे जपे तीर्थे निजान्नं फलदं मतम् ।
असामर्थ्येऽपि सम्भूय वस्त्रान्नादि दिशेत्सुधी ॥ ८२ ॥
पेयं पूयं मलं भक्ष्यं भूपाऽस्थि कृत्ति चांवरम् ।
तस्यानर्प्येह यो वक्रे पुराणादेर्निजान्तिके ॥ ८३ ॥
सदा भुङ्क्ते नरो विप्र वक्ता विष्णुर्यतः स्वयम् ।
मुख्यो गुरुर्बोधयिता धर्माणां सर्वतो ह्ययम् ॥ ८४ ॥
दुर्वाक्यं न वदेत्क्वापि व्यासं विष्णुस्वरूपिणम् ।
शयानाः परिश्रृण्वन्तो भवन्त्यजगराननाः ॥ ८५ ॥
असम्प्रणम्य श्रृण्वन्तो वृक्षत्वं यान्ति मानवाः ।
शास्त्रवक्तरि चायाते उत्थातव्यं पुरःस्थितैः ॥ ८६ ॥

वक्त्रा समं न चैवोच्चं श्रोतॄणामासनं वरम् ।
समासनात्पुण्यहानिरुच्चाच्च निरयं व्रजेत् ॥ ८७ ॥
श्रोतव्यं मौनमाश्रित्य नरैर्नियतमानसैः ।
वाग्वादकरणाद्गाथा नीरसा जायतेतराम् ॥ ८८ ॥
कथारसविघातेन पशुयोनिमवाप्नुयात् ।
कथायां सम्प्रवृत्तायामितिहासपुराणयोः ॥ ८९ ॥
योऽन्यः किञ्चिदपिब्रूते विना वक्तारमत्र हि ।
स वाग्वाद इति प्रोक्तः कथारसविघातकः ॥ ९० ॥
वाग्वादात्स्यात्कथा भङ्गो ब्रह्महत्यासमो हि सः ।
पृच्छेत्कथान्ते सन्देहं न कथायां कदाचन ॥ ९१ ॥
श्रोता जनः कताभङ्गभयान्मौनं समाश्रयेत् ।
पाद्मे पुराणे सम्प्रोक्तं शङ्करेण स्वयं द्विजाः ॥ ९२ ॥
वाग्देवता भवेत्क्रुद्धा कथाया भङ्गमात्रतः ।
तेन जन्मान्तरे मूकः पुनर्मूढस्त्रिजन्मसु ॥ ९३ ॥
वायसो वा भवेदन्यो वक्तुर्वक्ता ततो वदेत् ।
श्रोतुर्दानमनन्त्याय वक्तुर्नैव प्रतिग्रहः ॥ ९४ ॥
श्लोकैकश्रवणे यस्य रत्नकोटिर्न निष्क्रिया ।
सर्वस्य तस्य यो वक्ता प्रतिग्राही कथं हि सः ॥ ९५ ॥
आर्षं शास्त्रं सदा श्राव्यं यदि वेदानुगं भवेत् ।
अनार्षं तु बुधैर्नैव श्राव्यं वेदानुगं यदि ॥ ९६ ॥
आर्षं यद्दपिभिः प्रोक्तमनार्षं स्यात्ततोऽन्यता ।
कलौ तदेव शंसन्ति ऋषिभिर्भाषितं तु यत् ।

येषां वेदे कथाः प्रोक्तास्ते विप्रा ऋषयः स्मृताः ॥ ९७ ॥

श्रीव्यासऋषिसम्प्रोक्तं द्वादशादित्यसन्निभम् ।
श्रीमद्भागवतं लोके तमो हन्ति स्वसेविनाम् ॥ ९८ ॥

नित्यं भागवतं यस्तु पुराणं पठते नरः ।
प्रत्यक्षरं भवेत्तस्य कपिलादानजं फलम् ॥ ९९ ॥

यः पठेत्प्रयतो नित्यं श्लोकं श्लोकार्द्धमेव वा ।
श्रृणोति वा नरो भक्त्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥ १०० ॥

येऽर्चयन्ति गृहे नित्यं शास्त्रं भागवतं कलौ ।
स्वर्गे प्रयान्ति पितरस्तेषां नैवात्र संशयः ॥ १०१ ॥

न यस्य तिष्ठते शास्त्रं गृहे भागवतं कलौ ।
स कतं वैष्णवो ज्ञेय इत्थं प्राह स्वयं शिवः ।
सन्ध्यावन्दनन्नित्यं श्रोतव्यं वैष्णवैरिदम् ॥ १०२ ॥

सन्ध्याहीनो यथा विप्रो ह्यनर्हस्सर्वकर्मसु ।
वैष्णवोऽपि तथानर्हः श्रीमद्भागवतं विना ॥ १०३ ॥

विना दानै र्विना यागैर्विना विद्यार्चनादिभिः ।
श्रीमद्भागवतात्सर्वं वाञ्छितं लभते नरः ॥ १०४ ॥

कलौ नास्ति कलौ नास्ति श्रीमद्भागवतं विना ।
श्रेयसां निगमः श्रेष्ठो विद्यते जगतीतले ॥ १०५ ॥

सर्वान्धर्मान्परित्यज्य श्रीमद्भागवतं नरैः ।
सेवनीयं प्रयत्नेन न धर्मोस्ति ततः परः ॥ १०६ ॥

स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ।
सर्वदानानि दत्तानि सुराः सर्वे समर्चिताः ॥ १०७ ॥

श्रुतानि सर्वशास्त्राणि येन भागवतं श्रुतम् ।
ग्रहपीडा महामारी यापीडा प्रेतसम्भवा ॥ १०८ ॥

महारोगभवा पीडा राजशत्रुभवा तथा ।
श्रीमद्भागवतश्रावान्नश्यत्येव न संशयः ॥ १०९ ॥

ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्वी क्षत्रियो विजयी भवेत् ।
वैश्यो निधीशतां याति शूद्रः शुध्यति पातकात् ॥ ११० ॥

अध्येतव्यं ब्राह्मणेन वैश्येन क्षत्रियेण च ।
श्रोतव्यमेव शूद्राणां नाध्येतव्यं कदाचन ॥ १११ ॥

श्रौतं स्मार्तं च वै धर्मं प्रोक्तमस्मिन् द्विजोत्तम ।
तस्माच्छूद्रैर्विना विप्रं न श्रोतव्यं कदाचन ॥ ११२ ॥

द्विजान्योऽमन्त्रयागीचाम्लेच्छः परिणयी सदा ।
द्विजभक्तो भवेच्छूद्रस्तदन्यश्चान्त्यजादिकः ॥ ११३ ॥

श्रीमद्भागवतेनैव यस्य कालो नु गच्छति ।
जीवन्मुक्तः स विज्ञेयो देहान्ते कृष्णरूपधृक् ॥ ११४ ॥

दाता श्रोता च वक्ता चाऽध्येता ध्यापयिता च यः ।
गोलोकलीलां निर्विश्य ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ११५ ॥

तिरश्चामपि दृश्यन्ते मानुषाणां न केवलम् ।
भोगा भागवतप्राप्तिर्मानुषेभ्यो न चान्यतः ॥ ११६ ॥

श्रीमद्भागवतप्राप्तिर्महतां सङ्गतो भवेत् ।
महान्तो वैष्णवा एव यतो विष्णुपरायणाः ॥ ११७ ॥

महत्त्वे कारणं वक्ष्ये संवादं गुरुशक्रयोः ।
सर्वस्मिन्निह को ज्यायान्गुरो पृथ्वीति चेच्छृणु ॥ ११८ ॥

पृथ्वी शेषधृता स शम्भुमुकुटे कैलासवासोऽप्यसौ
कैलासोऽपि दशाननेन तुलितो बुद्धोऽप्यसौ बालिना ।
वाली राघवविष्णुना युधि जितो विष्णुः सतां मानसे
तस्माद्विष्णुपरायणाद्गुरुतरो नान्योऽस्ति लोकत्रये ॥ ११९ ॥

विधेयः सर्वदा सङ्गो वैष्णवेष्वेव नारद ।
श्रीभागवतप्राप्त्यर्थं सततं बुद्धिमत्तरैः ॥ १२० ॥

श्रीमद्भागवताद्भक्तिर्भक्तेर्ज्ञानं प्रजायते ।
ज्ञानान्मोक्षमवाप्नोति नेति वेदान्तडिण्डिमः ॥ १२१ ॥

सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यश्चेत्त्यक्तुं शक्यते न हि ।
सत्स्वेव स विधातव्यः सन्तस्सङ्गस्य भेषजम् ॥ १२२ ॥

आयुपः क्षण एकोऽपि सर्वरत्नैर्न लभ्यते ।
तद्वृथा नीयते मर्त्यैः श्रीमद्भागवतं विना ॥ १२३ ॥

शक्तस्तच्छृणुयादेकः सम्भूय चेतरे जनाः ।
यथाकथंचिच्छ्रवणं कर्तव्यं भुवि मानैः ॥ १२४ ॥

चतुर्वर्गप्रदं शास्त्रं श्रीमद्भागवतं कलौ ।
शुश्रूषयापि लभते श्रीभागवतसेविनाम् ।
यद्यद्वाञ्छति लोकेऽस्मिंस्तत्तदेव न संशयः ॥ १२५ ॥

चतुःश्लोकी चतुर्वेदबीजभूता चतुर्मुखात् ।
वेदास्त एवाजायन्त विष्णुनोक्ताः पुराहृदि ॥ १२६ ॥

विधातुरिति सञ्चिन्त्य सदा ध्येयं द्विजातिभिः ।
श्रीमद्भागतं शास्त्रं विहायान्यद्भ्रमावहम् ॥ १२७ ॥

ब्रह्मवर्चस्विताऽवाप्त्यै गायत्री जप्यते यथा ।

तथेदमपि जप्तव्यं तद्रूपत्वाद्विजोत्तमैः ॥ १२८ ॥

नारद उवाच-

धन्योऽस्मि भगवन् विष्णो श्रावितं सुखकारणम् ।
सर्वेषां मानवानां च सुखसाध्यं त्वया यतः ॥ १२९ ॥

नारायण उवाच

कृष्णप्रियं सकलकल्मषनाशनं च ज्ञानायनं परमहंसमुनिप्रियं च ।
श्रुत्वा प्रयाति सुरवृंदनुतो मनुष्टो वैकुण्ठधाम शुकशास्त्रसुशीलनेन ॥ १३० ॥

नातः परं कृतिजबन्धविनाशकारि शास्त्रं यतो हरिरपि स्वयमेव चित्ते ।
ध्यातुः प्रविश्य स्थिरतामुपयाति शीघ्रं तेनेदमेव सततं परिशीलनीयम् ॥ १३१ ॥

पुनः प्रोवाच भगवाञ्श्रृणु नारद सुव्रत ।
यत्र भागवती गाथा सा भूमिस्तीर्थरूपिणी ॥ १३२ ॥

गङ्गा सरस्वती रेवा यमुना च विपाशिका ।
शतद्रुः कृष्णवेणी च कौशिकी च दृपद्वती ॥ १३३ ॥

चन्द्रभागा वितस्ताद्या या नद्यस्सिन्धुसङ्गताः ।
नदाः सर्वे कुरुक्षेत्रं प्रयागः पुलहांश्रमः ॥ १३४ ॥

सर्वे कुलाचलाः पुण्याः काशी द्वारवती तथा ।
मायाऽयोध्याऽवन्तिका च काञ्ची मधुपुरी तथा ॥ १३५ ॥

पुष्करं भार्गवक्षेत्रं सीतारामाश्रमास्तथा ।

पम्पासरो बिन्दुसरस्तथा वृंदावनं वनम् ॥ १३६ ॥
एतान्यन्यानि तीर्थानि सन्ति तत्र न संशयः ।
यत्र नित्यं भागवतं पुराणं वाच्यते मुने ।
तत्र नित्यं प्रयातॄणामेतत्तीर्थफलं भवेत् ॥ १३७ ॥
पूजानिश्छिद्रताऽवाप्त्यै विष्णोर्भागतं मुने ।
पुराणं वाचयेन्नित्यं तेन प्रीतो जनार्दनः ॥ १३८ ॥
द्वात्रिंशदपराधांश्च क्षमते नात्र संशयः ।
श्रीकृष्णपूजापूर्तिस्तु विना भागवतं न हि ॥ १३९ ॥
विनापि श्रीहरेः पूजां श्रीभागवतपाठतः ।
साङ्गपूजाफलं नित्यं जायते नात्र संशयः ॥ १४० ॥
व्यासासनोपविष्टस्तु विप्रो व्यासो न संशयः ।
गुरुविप्रनृपैश्चापि वृद्धैः पितृपितामहैः ।
पूजनीयः प्रयत्नेन तथा धर्मो न हीयते ॥ १४१ ॥
नो नमेन्नाऽशिवं चोद्यान्नाभ्युत्थानं तदासनात् ।
कुर्वीत च महाप्राज्ञ सर्वपूज्यस्तदा भवेत् ॥ १४२ ॥
शरीरयात्रा कर्तव्या हविष्यान्नेन नारद ।
श्रोतृभिश्च तथा वक्त्रा वारमेकं दिनेदिने ॥ १४३ ॥
नित्यं भागवतश्रावो ब्रह्मयज्ञः प्रकीर्तितः ।
सर्वेषामेव यज्ञानां ब्रह्मयज्ञो मतोधिकः ॥ १४४ ॥
अस्थिराणि शरीराणि धनमायुस्तथाऽस्थिरम् ।
इति सञ्चिन्त्य सततं कर्तव्यो धर्मसञ्चयः ॥ १४५ ॥
स्वर्गादिफलदा धर्माः सर्वे प्रोक्ताः पुराऽनघ ।

स्वसर्वेष्टप्रदो धर्मः श्रीमद्भागवतश्रुतिः ॥ १४६ ॥
कथाश्रावात्परो धर्मो न भूतो न भविष्यति ॥ १४७ ॥

इति श्रीकौशिकसंहितायां श्रीभागवतमहात्म्ये षष्ठोऽध्यायः ॥

इति कौशिकसंहितोक्तं भागवतमाहात्म्यं समाप्तम्

॥ अथ गौरीतन्त्रोक्तं श्रीमद्भागवतमाहात्म्यम् ॥

कैलासशिखरारूढं भक्तिशास्त्रविशारदम् ।
सदाशिवं नमस्कृत्य गौरी पप्रच्छ सादरम् ॥ १ ॥

पार्वत्युवाच-

सदाशिव शिवाधार शङ्कर श्रीधरप्रिय ।
गिरिशाखिलसद्गोष्ठीनीराजितपदाम्बुज ॥ २ ॥

किञ्चित् पृच्छामि भो देव ब्रूहि कृत्वा कृपां मयि ।
श्रीभागवतमाहात्म्यं श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ ३ ॥

महादेव उवाच-

श‍ृणु देवि प्रवक्ष्यामि गुह्याद् गुह्यतमं शिवे ।
श्रीभागवतमाहात्म्यं सर्वपापविनाशनम् ॥ ४ ॥

यदि न स्याद्भागवतं कलौ सर्वमलाकुले ।
तदा गतिः कथं नृणां सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥ ५ ॥

जगत्त्राणाय हरिणा श्रीमद्भागवतं परम् ।
भुवि प्रकटितं गौरि कारुण्येन दयालुना ॥ ६ ॥

ये तु भागवतं शास्त्रमन्यशास्त्रेण दुर्धियः ।
समत्वेनैव जानन्ति तेषां दैवं पराङ्मुखम् ॥ ७ ॥

ते पतन्ति महाघोरे रौरवे हि हि मानवाः ।
धिक् धिक् तेषां प्रसङ्गोऽपि ये भागवतदूषकाः ॥ ८ ॥

येषां श्रोतुं मनीषाऽभूच्छ्रीमद्भागवतस्य च ।
तेषामनेकजन्मोत्थपातकानि वियन्ति हि ॥ ९ ॥

किमिहोक्तेन विधिना सद्यः कृष्णः प्रसीदति ।

अनेकजन्मसंसिद्धौ शिवो भवति यो नरः ॥ १० ॥
श्रीभागवतशुश्रूषा तस्यैव हृदि धार्यते ।
कोटिजन्मान्तरे येषामशुभं कर्म भामिनि ॥ ११ ॥
तेषां गतिर्न वै गौरि श्रीभागवतनामतः ।
स स्नातः सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ १२ ॥
सर्वशास्त्रावगाही स यो भागवतचिन्तकः ।
तस्य दर्शनमात्रेण दूरतो याति पातकम् ॥ १३ ॥
किं तस्य दानैः पुरुभिर्मखैर्वा
किं तस्य पुण्यैश्चिरसञ्चितैर्वा ।
किं तस्य शास्त्रैः किमु तस्य योगैः
किं तस्य मैत्र्या किमु तस्य जाप्यैः ॥ १४ ॥
किं तस्य बुद्ध्या किमु तस्य शुद्ध्या
किं तस्य ऋद्ध्या बत शैलपुत्रि ।

यस्याऽनिशं श्रोत्रपवित्रभाग-

वतामृताम्भोधिरसावगाहः ॥ १५ ॥
दुर्लभं मानुषं जन्म लब्ध्वाऽपि भुवि मानवाः ।
श्रीमद्भागवतास्वादरहितास्ते जना वृथाः ॥ १६ ॥
कीर्तयन्ति च ये भक्त्या भागवतं धरात्मजे ।
तन्नाम कीर्तयन्त्येव सर्वे देवा महर्षयः ॥ १७ ॥
षड्शास्त्रवेत्ता निगमप्रवीणस्तथागमव्याकरणादिनिष्ठः ।

विना हरेर्भागवतप्रसादाज्ज्ञानाति को भागवतान्तरार्थम् ॥ १८ ॥

यत्कामिनां कामदातृ अर्थिनामर्थदातृ यत् ।
धर्मार्थिनां धर्मदातृ मुक्तीच्छूनां च मुक्तिदम् ॥ १९ ॥

भक्तीच्छूनां पराभक्तिदातृ भागवतं प्रिये ।
न शृण्वन्ति निन्दन्ति ते त्याज्याः सुदूरतः ॥ २० ॥

येऽहङ्कारमहाव्यालगिलिता मन्दबुद्धयः ।
विहसन्ते भागवतं ते मूढा धीरमानिनः ॥ २१ ॥

यः शृणोति सतां निन्दां विभोः शास्त्रस्य सुन्दरि ।
कामाद् भोगात्कौतुकाद्वा नश्यति सुकृतं कृतम् ॥ २२ ॥

धन्यौ च तस्य पितरौ धन्यास्तस्य च बान्धवाः ।
धन्यं तस्य जनुर्भद्रे यो भागवतमर्चति ॥ २३ ॥

पुष्पैर्धूपैश्च सुरभिश्चन्दनैर्वस्त्रभूषणैः ।
उच्चावचैश्चोपहारैस्तथा तद्वाचके जनम् ॥ २४ ॥

इति गौरीतन्त्रे शिवपार्वतीसम्वादे पुराणदानमाहात्म्ये श्रीभागवतमाहात्म्ये
प्रथमः पटलः

द्वितीयः पटलः

शिवोवाच-

सदाशिव महासाधो कीदृग् भागवतवाचकः ।
किं लक्षणं भागवतं तन्मे ब्रूहि दयानिधे ॥ १ ॥

शिव उवाच-

नातिनीचस्वरो नात्युच्चस्वरो न विलुप्तधीः ।

न रिपुर्न खलो देवि नालसः क्रोधनश्चलः ॥ २ ॥
न स्त्रैणो न च साधुद्विट् स्याद् भागवतवाचकः ।
दिव्यमासनमास्थाय वाचकः कथयेत्कथाम् ॥ ३ ॥
स्कन्धाध्यायाद्यन्तपद्यं द्विस्त्रिर्नोच्चारयेच्छिवे ।
तथा नमस्क्रिया कार्या वक्तृपृच्छकश्रोतृभिः ॥ ४ ॥
उपक्रमोपसंहारे सादरं गिरिनन्दिनि ।
अमान्यो हेतुवादी च विष्णुभक्तो जितेन्द्रियः ॥ ५ ॥
श्रद्धावान् सारसङ्ग्राही श्रोता भवति नाऽपरः ।
हेतुवादरतो मूर्खः स्त्रीजितः कृपणः शठः ॥ ६ ॥
अहंयुः क्रोधनोऽसाधुः श्रोता न स्याद्वरानने ।
श्रोतृप्रियो भवेद् वक्ता श्रोता वक्तृप्रियो भवेत् ॥ ७ ॥
अन्यथा तयोर्योगे रसो नैवोपजायते ।
अश्नन्ननश्नन् शृणुयाद्वाचयेद्वा धरात्मजे ॥ ८ ॥
स कामः शृणुयात्सुभ्रु कथयेद् वा उपोषितः ।
भाग्यवान् शृणुयाद् ब्रूयात्सदा विष्णुपरायणः ॥ ९ ॥
यः पठेत्संहितां कृत्वा शृणुयाद्वा वरानने ।
अश्वमेधसहस्रस्य पुण्यं वर्षे लभेत्फलम् ॥ १० ॥
सर्वतीर्थावगाहोत्थं यच्च सर्वव्रतोद्भवम् ।
तत्फलं कोटिगुणितं संहिताश्रुतिमात्रतः ॥ ११ ॥
अर्थं विना तु यः पाठः संहिता सा निगद्यते ।
अधीयन्ते च वृत्त्यर्थं ये तु भागवतं शुभम् ॥ १२ ॥
हरिणा स्वयमुद्दिष्टं तेऽपि सद्गतिमाप्नुयुः ।

श्रीभागवतपाठार्थं यः प्रयच्छति मन्दिरम् ॥ १३ ॥
सुन्दरं सुदृढं गौरि स स्यात्कृष्णप्रियश्चिरम् ।
ससागरा मही तेन दत्ता स्यान्नाऽत्र संशयः ॥ १४ ॥
यस्तु तद्वाचकायैव धनं दद्यात्सुपुष्कलम् ।
नानातीर्थेषु विधिवन्नानादानैश्च तस्य किम् ॥ १५ ॥
स्वर्णं रौप्यं च रत्नानि नागेन्द्रं च रथं हयम् ।
गृहं दद्यात् यथाशक्ति वाचकाय च दक्षिणाम् ॥ १६ ॥
देवतानां यथा विष्णुर्नक्षत्राणां यथा शशी ।
तीर्थानां च यथा गङ्गा वैष्णवानां यथा वयम् ॥ १७ ॥
वर्णानां चैव सर्वेषां यथा भूमिसुरावराः ।
शास्त्राणां च यथा वेदाः पुराणानामिदं तथा ॥ १८ ॥
युगानां च यथा सत्यं मासानां मार्गशीर्षकम् ।
एकादशी तिथीनां च पुराणानामिदं तथा ॥ १९ ॥
एतस्य पाठकाले तु अन्यालापांश्च वर्जयेत् ।
उपक्रमोपसंहारे हरिकीर्तनमाचरेत् ॥ २० ॥
कथायां कथ्यमानायां विवादं ये प्रकुर्वते ।
तेषां द्वेष्टा स्वयं विष्णुर्यावदाभूतसंप्लवम् ॥ २१ ॥
गायत्रीभाष्यरूपोऽयं द्वादशस्कन्धसंयुतः ।
ग्रन्थोऽष्टादशसाहस्रः श्रीमद्भागवताभिधः ॥ २२ ॥
पञ्चत्रिंशदुत्तराध्यायैः त्रिशतायुक्त ईश्वरि ।
द्वैपायनमतः क्षोभतमोहननभास्करः ॥ २३ ॥
प्रथमश्च द्वितीयश्च चरणौ द्वौ प्रकीर्तितौ ।

तृतीयश्च चतुर्थश्च द्वावूरू समुदीरितौ ॥ २४ ॥
पञ्चमो नाभिदेशश्च षष्ठो हृदयमुच्यते ।
सप्तमश्चाष्टमश्चैव द्वौ बाहू परिकीर्तितौ ॥ २५ ॥
नवमः कण्ठदेशः स्याद्दशमो मुखमुच्यते ।
एकादशो भालतटं द्वादशस्तु शिरोच्यते ॥ २६ ॥
एवं सर्वं भागवतं श्रीहरेरङ्गमुच्यते ।
रसिकास्तद्विजानन्ति नान्येषां पदमत्र हि ॥ २७ ॥
तत्र श्रीदशमः श्रेष्ठस्तत्र गोकुलकेलयः ।
तत्रैव श्रीरासलीला गोपिकागीतकास्ततः ॥ २८ ॥
तत्राटवीति पद्यं तु प्रोच्यते परमं पदम् ।
तत्रापि च भ्रमरश्लोकः प्रेमनिर्यासरूपकः ॥ २९ ॥
यस्तु श्रुत्वा भागवतं वक्रकुञ्चनमाचरेत् ।
हेयबुद्ध्या तस्य शुद्धिर्नास्ति नास्ति वरानने ॥ ३० ॥
पारम्पर्यागतं योग्यं वाचकं लङ्घयेच्छुभे ।
यस्तु मौग्ध्यात्स गुरुहा सत्यं सत्यं वदाम्यहम् ॥ ३१ ॥
श्रीभागवतगोष्ठ्यां यः प्रभुत्वं गर्वमेव च ।
कलिं गिरिसुते कुर्यात्कोऽन्यः पापतमस्ततः ॥ ३२ ॥
तत्सम्पर्को महेशानि नरं नयति नारकम् ॥ ३३ ॥

॥ इति गौरीतन्त्रे शिवपार्वतीसम्वादे पुराणदानमाहात्म्ये
श्रीभागवतमाहात्म्ये द्वितीयः पटलः ॥

तृतीयः पटलः

उमोवाच

प्राणनाथ कृपासिन्धो ब्रूहि शास्त्रविदां वर ।
कस्य स्कन्धस्य श्रवणे किं किं भवति वा नृणाम् ॥ १ ॥

शिव उवाच

उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा वाचकः कथयेत्कथाम् ।
अथवा गौरि नियमो ब्रह्मसत्रे न विद्यते ॥ २ ॥

कथा भागवती यत्र तत्र साक्षाच्छ्रियः पतिः ।
परिवारगणैर्युक्तो मुदा वसति पार्वति ॥ ३ ॥

तत्राऽन्येषां कथा का वा यत्र भागवतोत्तमाः ।
सर्वेषां चैव स्कन्धानां पठनाच्छ्रवणात्प्रिये ॥ ४ ॥

भवन्ति पुंसां सर्वेऽपि पुरुषार्था न संशयः ।
तथापि किञ्चिद्वैशिष्ट्यं शृणु त्वं प्राणवल्लभे ॥ ५ ॥

प्रथमस्कन्धश्रवणाद् वैष्णवं तनयं लभेत् ।
द्वितीयस्कन्धश्रवणात्परमां गतिमाप्नुयात् ॥ ६ ॥

तृतीयस्कन्धश्रवणाल्लिङ्गदेहेन मुच्यते ।
चतुर्थस्कन्धश्रवणात्परमं पदमाप्नुयात् ॥ ७ ॥

पञ्चमस्कन्धश्रवणान्मुक्तो भवति नारकैः ।
षष्ठस्य श्रवणाद्देवि ब्रह्महत्यां व्यपोहति ॥ ८ ॥

सप्तमस्कन्धश्रवणात्सत्सङ्गतिमवाप्नुयात् ।
अष्टमश्रवणाद्देवि ऐश्वर्यमतुलं लभेत् ॥ ९ ॥

नवमस्कन्धश्रवणात्सन्ततेर्वृद्धिमाप्नुयात् ।
दशमश्रवणेनाऽत्र रसास्वादी भवेद्धरेः ॥ १० ॥

एकादशस्य श्रवणात् ज्ञानविज्ञानभक्तिमान् ।
द्वादशश्रवणाद्देवि आश्रयं लभते नरः ॥ ११ ॥

बहुना किमिहोक्तेन सर्वं सर्वत्र तिष्ठति ।
केवलं श्रीहरेर्भक्तिर्महाफलमिति ध्रुवम् ॥ १२ ॥

श्रीभागवतमाहात्म्यं वक्तुं कः शक्नुयात् प्रिये ।
यथा गुणा भगवतस्तथा भागवतस्य च ॥ १३ ॥

कर्मप्रधानं प्रवदन्ति केचित् ज्ञानप्रधानं प्रवदन्ति चाऽन्ये ।
अत्रैव भद्रे निजवासनातः परम्परा चाऽत्र भवानि भक्तिः ॥ १४ ॥

यस्य या वासना गौरि तस्य सा दुरतिक्रमा ।
सिताक्तं निम्बपत्रं च मधुरं न भवेत् क्वचित् ॥ १५ ॥

श्रोतव्यं रसिकादेव वक्तव्यं रसिकाग्रतः ।
स्ववासनानुसारेण विविधं च यथा मनः ॥ १६ ॥

नियमेन च नित्यं हि शृणुयाद्यः शुभानने ।
तस्य विघ्ने समुत्पन्नेऽनुतापः फलदो भवेत् ॥ १७ ॥

यो वक्ति श्रीभागवतं स ज्ञेयः श्रीशुकः स्वयम् ।
अन्यथा पर्वतसुते को वक्तुं शक्तिमान् भवेत् ॥ १८ ॥

शुकास्यपुटसङ्गित्वात्स्वादु भागवतं फलम् ।
शुकवद्वदते शास्त्रं शुकस्तेन निगद्यते ॥ १९ ॥

अथवा शुक्रमथनाज्जातः शुक इतीरितः ।
किं वा शुक्रस्वरूपत्वाच्छुक इत्यभिधीयते ॥ २० ॥

सर्वज्ञाननिधित्वाच्च स ऋषिः परिकीर्तितः ।
यमुनाया एकदेशे बादरं वनमस्ति हि ॥ २१ ॥

अयनं तस्य तद्यस्मात् स व्यासो बादरायणः ।
तत्सुतः शुक उत्पन्नो बादरायणिसंज्ञकः ॥ २२ ॥
शृणोति यो भागवतं 'परीक्षित्' ज्ञेय एव सः ।
सर्वत्र कृष्णं पश्येद्यत् कृष्णभावपरीक्षकः ॥ २३ ॥
तस्मात्परीक्षिद्राजा सः यतो भक्त्या विराजते
भक्त्या भुवं नरं याति भूयोऽपि नृप ईरितः ॥ २४ ॥
अत्रैव वाच्यो भगवान् नन्दगोकुलनन्दनः ।
उपक्रमोपसंहारे मध्ये मध्ये स कीर्तितः ॥ २५ ॥
प्रयोजनं हरेर्भक्तिरन्यत्स्यादानुषङ्गिकम् ॥ २६ ॥
आश्रयाश्रयिसम्बन्धः श्रद्धावन्तोऽधिकारिणः ।
पुराणेषु परं गुह्यं यथेदमपि तत्तथा ॥ २७ ॥

इति गौरीतन्त्रे शिवपार्वतीसम्वादे पुराणदानमाहात्म्ये श्रीभागवतमाहात्म्ये तृतीयः पटलः ॥

चतुर्थः पटलः

शिवोवाच-

चन्द्रशेखर भूतेश वद कौतूहलं मम ।
श्रीभागवतदानादेश्चरितं परमं महत् ॥ १ ॥

शिव उवाच-

दानं ददाति यो देवि जनो भागवतं सदा ।
विप्राय भक्तियुक्ताय ऋजवे सम्प्रदायिने ॥ २ ॥
विशेषतः कृष्णमन्त्रोपासकाय वरानने ।

किं पुनर्वै भाद्रपदे पौर्णमास्यां यथाविधि ॥ ३ ॥
अष्टादशपलैः कुर्यात्स्वर्णसिंहासनं प्रिये ।
अष्टादशापि क्षौमाणि तावत्यः स्वर्णमालिकाः ॥ ४ ॥
अष्टादशापि निष्कानि गौरि देया च दक्षिणा ।
अथवार्द्धं तदर्धं वा तदर्धं वा वरानने ॥ ५ ॥
कुर्यात्सर्वं महेशानि वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।
दानस्यावश्यकत्वाच्च यथाशक्ति प्रदापयेत् ॥ ६ ॥
ददाति यो भागवतं तेन दत्तं जगत्त्रयम् ।
बहुनोक्तेन किमिहेत्येतेन तेन दत्तः स्वयं हरिः ॥ ७ ॥
यत्पुण्यं मथुरां गत्वा यत्पुण्यं पुष्करे वरे ।
तत्पुण्यं कोटिगुणितं श्रीभागवतदानतः ॥ ८ ॥
यत्पुण्यं स्यात्कुरुक्षेत्रे महादानेन यत्फलम् ।
यत्फलं मकरे मासे स्नानेन वरवर्णिनि ॥ ९ ॥
यत्फलं सर्ववेदैश्च पुराणाद्यैश्च यत्फलम् ।
तत्फलं कोटिगुणितं श्रीभागवतदानतः ॥ १० ॥
परोपकारकरणे यत्पुण्यं भवति प्रिये ।
यत्पुण्यं सर्वसंन्यासे तत्पुण्यं कोटिशो भवेत् ॥ ११ ॥
शतधा वाचयेद्वेदान् कोटिधा भारतं तथा ।
कोटिकोटिगुणं चैव पुराणान् संहितादिकान् ॥ १२ ॥
श्रीमद्भागवतस्यापि कलां नार्हन्ति षोडशीम् ।
सन्देहो नाऽत्र कर्तव्यः प्रमाणं व्याससमानसम् ॥ १३ ॥
नास्तिकाय च मूर्खाय हेतुवादरताय च ।

धर्मध्वजाय लुब्धाय न च देयं कदाचन ॥ १४ ॥
लोभपैशुन्यमात्सर्यासूयाहिंसायुते हृदि ।
न वर्तते हरिकथा श्रीभागवतसंश्रिता ॥ १५ ॥
को वा वदेद्भागवतं विना श्रीरसिकाश्रयम् ।
विद्यया तपसा बुद्ध्या टीकया वा मनीषया ॥ १६ ॥
विशेषतः कर्मजडा विप्रा मीमांसकाः प्रिये ।
श्रीमद्भागवतास्वादरहिताः सहिता मदैः ॥ १७ ॥
तेषामग्रे न वक्तव्यं गोपनीयं च शाश्वतम् ।
शास्त्रं परमं देवि न चेद्दोषं स आप्नुयात् ॥ १८ ॥
ये चाऽन्ये देवतामन्त्रोपासका येऽशुद्धबुद्धयः ।
ये पाषण्डमनुप्राप्तास्तैरिदं दुर्गमं महत् ॥ १९ ॥
उपदेशं विना व्यासो नाज्ञासीत्पूर्वमीश्वरम् ।
तस्मात्प्रलयतः कार्य उपदेशः सतो मुखात् ॥ २० ॥
यथा गदं वीर्यतममनुपानं विना तथा ।
नोपकुर्याच्छिवे तद्वदुपदेशं विना त्विदम् ॥ २१ ॥
सत्यं सत्यमहं वक्ष्ये शृणु गौरि मम प्रिये ।
श्रीमद्भागवतास्वादी मत्पूज्यः पूज्य एव सः ॥ २२ ॥
किं तस्य शक्रसम्पत्या पारमेष्ठ्येन वाऽथ किम् ।
मत्सम्पत्या ब्राह्म्यलक्ष्म्या यो भागवतनिर्वृतः ॥ २३ ॥
यत्राऽऽस्ते श्रीभागवतव्याख्यानैकपरो नरः ।
तत्र सर्वाणि तीर्थानि धन्यो देशो नृपस्तथा ॥ २४ ॥
नृपो भूत्वा भागवतं यदा न शृणुयात्प्रिये ।

तद्यशो धिक् प्रतापं धिक् धिक् लक्ष्मीं भक्त्यभावतः ॥ २५ ॥

॥ इति गौरीतन्त्रे शिवपार्वतीसम्वादे पुराणदानमाहात्म्ये
श्रीभागवतमाहात्म्ये चतुर्थः पटलः ॥

शिवोवाच

वैष्णवाग्र्य सुरश्रेष्ठ सम्प्रदायं वद प्रभो ।
श्रीमद्भागवतस्यास्य श्रोतुं कौतूहलं मम ॥ १ ॥

शिव उवाच

विना भागवतं शास्त्रं नैव भक्तिर्नृणामिह ।
निःशेषान्तरमालिन्यहृद्यन्तं यतः शिवे ॥ २ ॥

यन्नारायणरूपेण भगवानवदत्स्वयम् ।
ब्रह्माणं ब्रह्मरूपेण ततः सुन्दरि नारदम् ॥ ३ ॥

तद्रूपेण ततो व्यासं तद्रूपेण शुकं तथा ।
शुकरूपेण भगवद्गीतं तत्परमं प्रिये ॥ ४ ॥

घोरे तमसि मग्नानामुद्धारार्थं वरानने ।
यत्पुनः शेषरूपेण सनकाय प्रकाशितम् ॥ ५ ॥

तद्रूपेण तथा सांख्यायनाय तत्स्वरूपिणा ।
पराशराय तद्रूपेण मैत्रेयाय मुनये ततः ॥ ६ ॥

विदुराय महाभागवताय गिरिनन्दिनि ।
एवं श्रीमद्भागवतं सम्प्रदायप्रकाशितम् ॥ ७ ॥

श्रीमद्भागवते विद्यां सामान्यधियमत्र ये ।
कुर्वन्ति ते ये महाघोरे पच्यन्ते तमसि ध्रुवम् ॥ ८ ॥

यथा गुरौ नृबुद्धिं च यथा मणौ शिलाबुद्धिकम् ।

प्रतिमासु शिलाबुद्धिं कुर्वन्तो यान्त्यधस्ततः ॥ ९ ॥

यथा सर्वेश्वरे विष्णौ देवसामान्यदर्शिनः ।
यथा श्रीमद्भागवते शास्त्रसामान्यदर्शिनः ॥ १० ॥

अत्र षड्शास्त्रविद्वांसो देवि दर्भाग्रबुद्धयः ।
मदेन मोहिताः सन्ति शतशोऽथ सहस्रशः ॥ ११ ॥

पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति यथा विष्णुं तमोयुताः ।
पठन्तोऽपि न जानन्ति तथा भागवतं शिवे ॥ १२ ॥

येषां श्रीवैष्णवजने बहिरङ्गारतिर्न हि ।
तेऽपि जानन्ति सरसं श्रीमद्भागवतं किल ॥ १३ ॥

ग्रन्थागमनकाले तु अभ्युत्थानं करोति यः ।
तथाऽनुगमनं सुभ्रु सोऽपि जानाति तद्रसम् ॥ १४ ॥

यथा गुरुमुखान्मन्त्रश्रवणे आसनं न हि ।
ग्रन्थश्रवणकाले तु वर्जयेदासनं तथा ॥ १५ ॥

सर्वं कर्म परित्यज्य भूत्वैकाग्रमनाः प्रिये ।
तूष्णीं भूतो हरिकथां शृणुयाद्रसविन्नरः ॥ १६ ॥

कथानान्तरमेव स्याद् यावद् ग्रन्थानुबन्धनम् ।
न तावत्सहसा सुभ्रु समुत्तिष्ठेत्कथञ्चन ॥ १७ ॥

प्रसङ्गात्कथयेद् गौरि श्रोतृवाचकयोः कथाम् ।
सात्त्विको राजसश्चेति तामसो वाचको भवेत् ॥ १८ ॥

तथा श्रोताऽपि त्रिविधः तदिहैकमना शृणु ।
यश्चार्थं कृत्स्नशो बुद्ध्वा रसभावस्वरान्वितम् ।
विस्पष्टमद्भुतं साङ्गं श्रावयेत्स च सात्त्विकः ॥ १९ ॥

अबुध्यमानो ग्रन्थार्थं कृत्स्नशः स्पष्टमद्रुतम् ।
फलस्वरसमायुक्तं श्रावयेत्स च राजसः ॥ २० ॥
अबुध्यमानो ग्रन्थार्थमस्पष्टं रसवर्जितम् ।
शीघ्रं यः श्रावयेद्देवि सोऽधमस्तामसः स्मृतः ॥ २१ ॥
सर्वं कर्म परित्यज्य श्रद्धाभक्त्यन्वितः सदा ।
कृत्स्नशो दक्षिणादानरतः श्रोता स सात्त्विकः ॥ २२ ॥
यः प्रसङ्गात्कौतुकेन शृणोति गिरिनन्दिनि ।
दक्षिणां च मनाग् दत्त्वा स श्रोता राजसः स्मृतः ॥ २३ ॥
श्रद्धाभक्तिविहीनो यो हेतुवाद्यर्थदूषकः ।
क्रोधासूयान्वितः किञ्चिद्दक्षिणां राति नापि वा ।
स श्रोता तामसो ज्ञेयः शैलपुत्रि विगर्हितः ॥ २४ ॥
परं वक्तृस्वभावात्तु किञ्चित्किञ्चित्फलं लभेत् ।
सप्ताहश्रवणात्पाठात्सम्यगुक्तं फलं लभेत् ॥ २५ ॥
मासेनापि तथा सुभ्रु द्विमासेनापि वा पुनः ।
वर्षेणापि महेशानि सम्प्रदायानुसारतः ॥ २६ ॥
तथा श्रीमद्भागवतश्रवणं पठनं समम् ।
एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽनघे ।
वक्तुं कः शक्नुयाद् गौरि परमेश्वरः ॥ २७ ॥
श्रीभागवतमाहात्म्यं त्वयि यत्स्नेहात्प्रकाशितम् ।
न वक्तव्यं न वक्तव्यं न वक्तव्यं बहिर्मुखे ॥ २८ ॥
अन्तर्मुखे तु वक्तव्यं यत्नतः प्राणवल्लभे ।
गुरुवैष्णवभक्त्यैकजीवनोऽन्तर्मुखः स्मृतः ॥ २९ ॥

य इदं शृणुयाद्देवि पठेद् वा नित्यशः प्रिये ।
स श्रीकृष्णस्य पादाब्जे रतिं परमिकां लभेत् ॥ ३० ॥

॥ इति गौरीतन्त्रे शिवपार्वतीसम्वादे पुराणदानमाहात्म्ये
श्रीभागवतमाहात्म्ये पञ्चमः पटलः ॥